

Néző • Pont

IRODALOM – KULTÚRA – MŰVÉSZETEK

XIII. évfolyam – 2018. december

Emlékezet

150 ÉVE HALT MEG TOMPA MIHÁLY
60 ÉVE HUNYT EL MEDGYESSY FERENC
GÁBORJÁNI SZABÓ KÁLMÁN ÉS A KOLLÉGIUMI RÉZMETSZŐ DIÁKOK
„HOL KEZDŐDIK TEHÁT A MŰ” – PAPP TIBOR HALÁLÁRA

Margó és Vendégség

DR. KONCZ GÁBOR KANYÁDI SÁNDOR KÖLTÉSZETÉRŐL
DR. OZSNYIK ISTVÁN, KANTOR ZSOLT, NAGY GÁBOR MIKLÓS,
PÁVA SZILÁRD, SERFŐZŐ ATTILA VERSEI,
GYÓRI KRISZTINA ÉS PÁLFY JULIANNA KISPRÓZÁJA,
EGYETEMISTÁK STÍLUSGYAKORLATAI
A KÖZVETÍTŐRŐL ÉS A PROTESTÁNS HŐSÖK 3. KÖTETÉRŐL
A KASSELI BIBLIA HASONMÁS KIADÁSÁRÓL

Képzőművészet

A II. SZALKA MŰVÉSZTELEPRŐL ÉS A VAJAI MŰVÉSZETPÁRTOLÁSRÓL
KUBINYI KRISZTINA, RÁCZ IMRE, RÁKOS ÉVA KIÁLLÍTÁSÁRÓL
GONDA ZOLTÁN ÉS TAMUS ISVÁN JUBILEUMI TÁRLATAIRÓL

VITÉZ FERENC
irodalmi és művészeti
folyóirata

88–89. kötet

Néző • Pont

IRODALOM – KULTÚRA – MŰVÉSZETEK

VITÉZ FERENC

folyóirata

Debrecen, XIII. évfolyam; 2018. december

(88–89. kötet; 66. megjelenés)

A KÜLÖN SZERZŐI NÉVVEL NEM JELÖLT KÖZLEMÉNYEKET ÍRJA,

VALAMINT SZERKESZTI ÉS KIADJA:

VITÉZ FERENC

✉ ferko824@gmail.com; vitez.ferenc@drhe.hu

🏠 Vitéz Ferenc PhD – 4027 Debrecen – Füredi út 67/B. Fszt. 2.

☎ +36–20/965–2921

A Néző • Pont archívum fellapozható:

Országos Széchényi Könyvtár

Elektronikus Periodika Adatbázisa (www.epa.oszk.hu)

ISSN 1788–8034

A Kulturális Örökségvédelmi Hivatalnál a **163/2314/2/2011.** számon nyilvántartva.

A folyóirat hírlapárusi forgalomba nem kerül, de megrendelhető.

NYOMTA: KAPITÁLIS KFT. – FELELŐS VEZETŐ: IFJ. KAPUSI JÓZSEF

A FOLYÓIRAT 88–89. KÖTETÉNEK LAPZÁRTÁJA 2018. OKTÓBER 18-ÁN VOLT.

„HARMONIZÁCIÓS PROGRAMOK”

Helyszín: TIT Stúdió Egyesület Székháza,
1113 Budapest, Zsombolyai u. 6.

E-mail: info@tit.hu; **Tel.:** 344-5000; **Honlap:** www.tit.hu

**A TIT Stúdió Egyesület (TIT SE) tisztelettel ajánlja honlapját és helyszínét:
jöjjön el programjainkra, hívja érdeklődő ismerőseit!**

**Ismerje meg és ajánlja:
Gombász Szakkör, Ásványbarát Szakcsoport,
Csapody Vera Növénybarát Kör...
Rátkai Márton Klub, Dunatáj Mozi...
Fedezze fel a világot! Aranykor Jóga...**

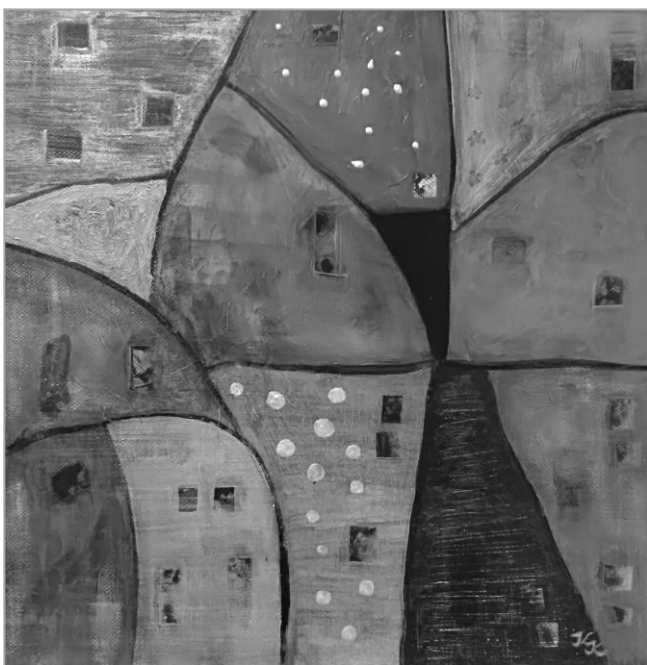
**Csatlakozzon a kiemelt évfordulók megünnepléséhez,
tegyen javaslatokat!
Az előadók, közreműködők ingyenesen válogathatnak
könyvekből, folyóiratokból!**

**Várjuk javaslatait!
Dr. Koncz Gábor igazgató.**

**Az épület lehetőségeinek megtekintése, rendezvényi megállapodások:
Bácsfai Linda rendezvényi menedzser.
E-mail: titstudio06@gmail.com**

Állandó tárlatok:
„A legnagyobb boldogságom, ha másnak tudást és örömet nyújthatok...”
Öveges József (1895–1979) emlékkiállítás

„Ásványok és ősmaradványok...”
A TIT SE Ásványbarát Szakcsoportjának kiállítása

ÓPERENCIÁN INNEN
KUBINYI KRISZTINA FESTMÉNYEI

EGY KÉP – ÉS EGY BEFEJEZETLEN ÉLETMŰ

Egy képben mindig sok kép rejtőzik. A festő és a néző sok-sok képe. Emlékek és történetek, hangulatok, érzések, gondolatok. És képzetek.

Egy alkalmi irodalmi-baráti esten találkoztam még a nyáron a lenti festmény tulajdonosával. Van neki egy Gajdos János-képe, mondta, mikor arról volt szó, hogy kutatom a magyarországi naiv művészeket. Leírásából úgy tűnt, hogy ezt a képet nem ismerem. S amikor volt alkalmam megtekinteni, datálás híján arra tippeltem: kései munkája lehet ez a geszterédi festőnek, világháború utáni, az utolsó évekből, talán 1949-ből. Levegője és fénye, lendülete és anatómiája, biztos téralakítása már a rutint is, nemcsak az őstehetséget tanúsítja.

Mindenesetre: előrébb vettem a sorban Gajdos Jánost. Alább a róla (és befejezetlen életművéről) szóló írást olvashatják. A tanulmány elkészültét a Magyar Művészeti Akadémia Művészetielméleti Tagozata ösztöndíjával támogatta.

GAJDOS JÁNOS: LÓVÁSÁR

GAJDOS JÁNOS, A GESZTERÉDI PARASZTFESTŐ EMLÉKEZETE

Nyolc évtizeddel ezelőtt ismerhette meg az ország, sőt, Európa közönsége Gajdos János geszterédi parasztfestő nevét. Előbb suszternek tanult, majd a cipésszerszámokat hamarosan átcserezte festőecsetre. Noha már lezajlott az őstehetségek első nagy magyarországi csoporttárlata, 1934 augusztusában (Szent István ünnepén) nyitotta meg azt József főherceg a Nemzeti Szalonban, de a magyar naiv festőket népszerűsítő (éles szemű és jó üzleti érzékű) Bálint Jenő újságíró már a következő kiállítás szervezésén ügyködött.

Az őstehetségeknek nevezett autodidakta alkotók (Nyugat-Európában a „vasárnapi festők” vagy a „Szent Szív festői” titullal ellátott) naiv művészek mozgalmát nálunk Benedek Péter indította el 1923-ban rendezett tárlatával. Egy évtizeden keresztül tulajdonképpen egyedül képviselte a francia „vamos” Rousseau óta ismert „ösztönös” művészetet. 1928-ban egy újabb kiállításával aratott sikert – Móricz Zsigmond ekkor egy érzékletes irodalmi tárcaportrét írt, megörökítve abban az uszódi földműves festőt *A földmunkás, mint festőművész* címmel. (Móricz számolt be a makfalvi székelly Mónár Dani esetéről is, aki millenniumi bivalyfaragásaival még nem tudott mozgalmat indítani.) Benedekről írt Lyka Károly, Ybl Ervin, Tersánszky Józsi Jenő, a „földmunkás festő” pedig 1929-ben hetven festményével Bécsben is bemutatkozhatott.

Noha Mokry-Mészáros Dezső (akit szintén a naivokhoz soroltak később) 1910-ben már jelentkezett idegen planétákra kalauzoló látomásos, fantasztikus-szürrealis munkáival, Kassák Lajos pedig felfedezte Bohacsek Edét (neki 1917-ben rendeztek emlékkiállítását a MA folyóirat köré csoportosuló aktivisták), a festéssel 1910 óta foglalkozó Benedek neve utalt arra, hogy mifélenk is megszületőben van a naiv művészek mozgalma.

(Az 1934-es csoporttárlaton egyértelműen a Benedeké volt a „húzónev”, a kilenc festő és három faragó között azonban nagy feltűnést keltettek az akkor már Debrecenben hortobágyi témájú képeit kiállító Káplár Miklós, valamint a Káplár-munkáktól inspirált, Pálnagy Zsigmondtól órákat vevő Győri Elek, Áldozó József és Nagy Balogh János képei, illetve Markovics Horváth Antal és Csülök Jenő faragásai.)

A cipészsegédként munkát kereső Gajdos János az 1930-as évek legelején már szerencsét próbált a fővárosban, de csak 1934-ben költözött Pestre, ahol felújította kapcsolatát az őstehetségek első kiállításán több paraszti témájú képével sikert arató Győri Elekkel (a tiszaladányi kováccsal), és Győri révén megismerkedett Bálint Jenővel. Gajdos 1935 tavaszán felhagyott a cipész-mesterséggel, hogy minden idejét a festésnek szentelhesse. S az őstehetségek soron következő kiállításainak sikerét már Süli András és Gajdos János neve fémjelezte. Bálint Jenő első látásra felmérte Gajdos festményeinek értékét, és bemutatta őt az „Őstehetségek szalonja” kiállításán, 1937-ben és ’38-ban több külföldi szemlén szerepeltette (pl. Belgiumban vagy a nagy sikerű hollandiai csoporttárlaton), a *Rozsdatemető* c. olajfestményét pedig a Fővárosi Képtár vásárolta meg. Egyes kritikusok Gajdos dús fantáziáját dicsérték, s mások a finom festői hangulatok megelevenítőjét látták a fiatal művészen.

Hogy mennyire sikeres volt a belépő, arra nemcsak újságcikkek és a naiv művészettel foglalkozó történeti tanulmányok utalnak, hanem Gajdos nevét ugyanúgy kiemelik a monografikus léptékű nemzetközi áttekintések, miként a legrovidebb, csupán lexikonszócikk-jellegű összegzések is. Erre alább négy különböző példát említek.

Oto-Bihajli Merin *A naivok festészete* című, a naiv művészet teljes festői világtörténetét áttekintő 1975-ös, Kölnben megjelent monográfiájában rövid fejezetet szentelt a magyarországi naivoknak. Ebben nemcsak Benedeket és azt a Csontváryt említette, akit a gyermeki őszinteség és az ihlet spontaneitása miatt egy időben kiállítottak a naivok közt (azonban Csontváryt nem naivnak tekintette, inkább olyan művészenek, aki sajátos, szimbolikus expresszionista szintézist adott), hanem összesen hét alkotót mutatott be. Az általa sorolt (a naiv művész voltában ugyancsak megkérdőjelezett) Mokry Mészáros Dezső, Győri Elek, Süli András, Vankóné Dudás Juli, Balázs János, Török Sándor és Gajdos János közül csupán Győri, Süli és Gajdos volt ott az őstehetségek első két kiállításán. (Török Sándor például ebben az időben még a színpaddal és irodalommal foglalkozott, csak 1966 nyarán, 70 évesen vett először ecsetet a kezébe, első kiállítását 1972-ben mutatta be; Vankóné Dudás Juli ugyan már korábban bekapcsolódott a „Gyöngyösbokréta” mozgalomba, a galgamácsi szokásokat felidéző rajzaival-festményeivel szintén a naiv művészet második hullámában lett emblematikus alkotó; Balázs János cigány festő és költő is a hatvanas évek végén, 63 évesen kezdett festeni.)

Moldován Domokos (1987-ben megjelent) interjú- és dokumentumkönyvében találjuk 12 naiv művész arcképét. A már említetteken túl (a hortobágyi

pásztorból lett festő, 1928-ban Maghy Zoltánnal és Boromisza Tiborral együtt művészkolóniát alapító) Káplár Miklóst, (a 80 évesen faragni kezdő) Gyovai Pált, (a borbélymesterség és vasutas szolgálat utáni nyugdíjas években faragásaival jelentkező) Bakos Lajost, (a '60-as években, Rómában festeni kezdő) Dallos Marinkát emelte ki. Gajdosról az özvegye beszélt 1973. április 11-én, Moldován a magnóbeszélgetést közölte. A magyarországi naiv művészet ügyét Moldován után fölkaroló Bánszky Pál előbb összesen 32 portrét készített – az 1984-es monográfia az előzmények után a naivok első és második hullámának jelenségeit értelmezi –, majd 1997-ben egy 100 rövidebb portrét közreadó (*A képzőművészet vadvirágai* címmel kiadott) kétnyelvű albummal jelentkezett. Az első időszak alkotói közt (bevezető tanulmányában) a legnagyobb terjedelemben Süli, illetve párhuzamosan Győri és Gajdos művészetével foglalkozott. Végül pedig a *Magyar Néprajzi Lexikon* „naiv művészet” szócikkében olvassuk az alábbiakat: „a legjelentősebbek közül Süli András (1896–1969) csak néhány évig festett; Győri Elek (1905–1957) és az ő hatása alatt induló Gajdos János (1912–1950) nagy távlatú szabadtéri életképeket, Káplár Miklós (1886–1935) szikár hortobágyi tájképeket” készített.

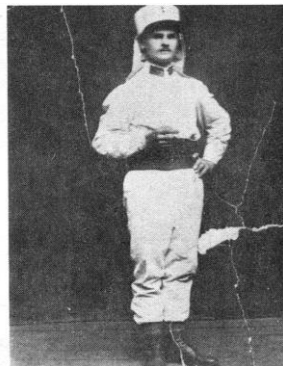
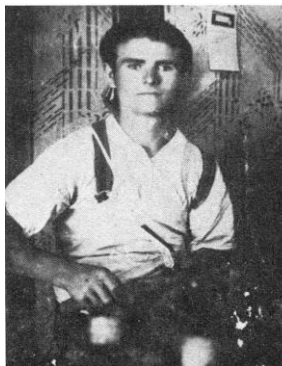
Gajdos János 1912. november 12-én született Geszteréden, szegény paraszti családból. Szülei korai halála után három testvérével együtt tanyán élő rokonaihoz került. Portréírója kiemeli, hogy gyors észjárású, fürgé gyerek volt, de gyengén tanult az elemi iskolában. Az órák alatt (társai mulattatására) minden alkalmas felületet, padokat és füzeteket telerajzolt mentés huszárokkal, lovakkal, legelésző tehenekkel. Nyáron a jószág legeltetése közben sem volt tétlen. Bánszky Pál idézi a róla szóló írásában: „*A kukoricásban tökök nőttek. A tököket kifaragtam: házat, tehenet, madarat formáltam belőlük.*”

A nevelést átvevő nagybátyja nem szerette volna, hogy a fiú parasztsorban maradjon – a parasztiparos foglalkozást testhez állóbbnak tartotta, így került el Gajdos Nyíregyházára, Berta István cipézmesterhez. (*A Cipézműhely* c. képe mestere műhelyét ábrázolja.) Sz. Muraközi Ágota jegyzi meg *A magyar parasztfestők és a népművészet viszonya* c. tanulmányában, hogy a parasztiparos annak ellenére, hogy mesterséget folytatott, benne élt a paraszttörvények szerint formált világban – és ugyanazt a konvenciórendszert ismerte el kötelezőnek, mint a földművelő paraszt. Ezért az iparos foglalkozást űző naiv alkotókat is (mint a kovács Győri Eleket vagy az ácsként dolgozó, szintén az őstehetségek első kiállításán feltűnt Markovics Horváth Antalt) a paraszti rendhez tartozó festőnek vagy faragónak kell tekintenünk.

Az eleven fiú nehezen szokott a kaptafához a szabadabb tanyai élet után. Az őt ért megaláztatások elől tíz alkalommal szökött haza, gyalog vágva neki a 15 kilométeres útnak. Végül azonban az inasévek keserű emlékei is képekké formálódtak benne, megfigyelte a segédek és a mesterét munka közben, s mikor pedig az ideje engedte, megrajzolta a látott jeleneteket.

GAJDOS JÁNOS
CIPÉSZTANULÓKÉNT
A NYÍREGYHÁZI BARTA
MESTER MŰHELYÉBEN;
MELLETTÉ, JOBBRA:
FRANCIA IDEGENLÉGIÓS-
KÉNT 1932-BEN

(MOLDOVÁN DOMOKOS
KÖNYVÉBEN)

1929-ben lett felszabadult cipészsegéd, de sokáig nem jutott munkához (pedig több helyen próbálkozott: Geszteréden, Hajdúhadházon és Debrecenben), így a fővárosban próbált szerencsét. Több hónapig alkalmi munkából tengődött, végül Molnár Lajos cipésmesternél helyezkedett el.

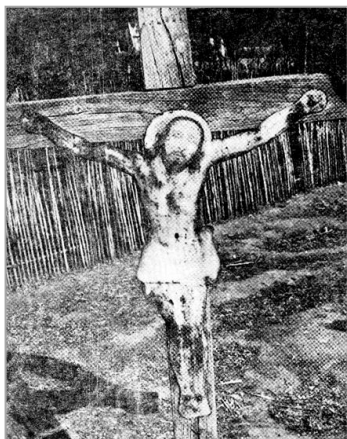
A nyomorúság és a sértettség érzése miatt határozta el, hogy festő lesz. Elhatározásban elsősorban a Győri Elekkel kötött ismeretsége ösztönözte. Sokat nyomorgott, Újpesten egy bútorszállító kocsiban lakott együtt Győrivel, akinek már szintén volt alkalmi belekóstolni az ínséges életbe, egy év debreceni szerencsepróbája után Tiszaladányból Pestre költözött, 1930 ősztől egy bútorszállító kocsiban lakott Angyalföldön. Dolgozott, ha volt mit, és hetente három alkalommal, óránként 50 fillérért, a Lehel-piaci rajziskolában órákat vett az esti tanfolyamon. *„Itt ismerkedtem meg Gajdos Jánossal, aki sors-társam lett. Elmesélte nekem nehéz helyzetét, ami hasonlított az enyémhez. Suszter, csizmadiasegéd volt az eredeti szakmája. De már ő sem volt igazi suszter. Szabolcs megyében, Geszteréden született, s árva fiú volt, mint én. Húszéves lehetett ekkor. Panaszkodott, hogy nincs lakása. Megsajnáltam, s mondtam, hogy jöjjön hozzám, mert nekem főbérleti szobám van. Elfér ott, ha jól viseli magát.”*

Győri Elek visszaemlékezéséből is kiderül: Gajdos nem szívesen vállalta suszter voltát. Győri így folytatja: *„Furcsa, vékonypéznű fiú volt ez a Gajdos*

János. Már csokornyakkendőt viselt. Kézze-lábbal el akarta felejteni, hogy suszter volt. Olyan peckesen járt, mint aki karót nyelt. Volt benne valami un-szimpatikusság, amit nehezen tűrtem. De tűrtem. Velem lakott vagy négy hétig. [... A kocsisok egyszer azt, hitték, hogy Gajdos Győri Elek „nője”.] Olyan féllábszárig érő bugyogós nadrágot viselt, amit messziről szoknyának lehetett nézni. A haja meg teljesen bubi.”

Egy ismerősével, Kemény János mechanikussal elhatározta, hogy bejárják Európát. Beléptek az idegenlégióba (állítólag tévedésből, mert azt hitték, egy gyárban fognak dolgozni), s több hónapot töltöttek Marokkóban, az anekdotikus emlékezet szerint egy hajóskapitány segítségével sikerült megszökniük. (A történetet Gajdos gyakran elmesélte a faluban. Nagy volt a fantáziája, egy képet is festett a légiós esetről. A kép időközben elveszett. Muraközi szerint a kaland megtörténte ellen szól, hogy Gajdos Patay Lászlónak tollba mondott önéletrajzában nem tett említést róla, Moldován Domokos azonban a légiós fényképet is közli a festő özvegyével, Kókán Erzsébettel 1973-ban, a budaörsi lakáson készített interjú mellett. A fényképen ez olvasható: „Marocco, Afrique, 28. június, 1932. Franc legion, Jean Gajdos.”)

Pesten fölkereste volt főnökét, de továbbra sem szerette a cipésmunkát, 1932 őszén visszatért szülőfalujába, a geszterédi rokonok fogadták magukhoz. Szállás és ellátás fejében csizmákat, cipőket javított, a szabad idejét továbbra is a festésnek szentelte. Bár kapott néhány megrendelést (olajnyomatok után szentképeket, fényképről portrékat készített), de ez az életmód sem elégítette ki. Sokat békétlenkedett a kényszerű másolások miatt, s szívesebben festette az emlékezetéből és a fantáziájából összeötvöződő tájakat, falusi jeleneteket.

Pálocska Károly később egy pléhre festett Krisztust s egy általa „megálmodott” porta képét rendelte meg tőle (amelyre Gajdos a Pléh-Krisztust is ráfestette – ez a Fehértó felé vezető Keresztútnál, Pálocska Károly kertjében állt, s Moldován Domokos 1976 őszén vitte be Geszterédről Kecskemétre, a Magyar Naiv Művészek Múzeumába.

GAJDOS JÁNOS GESZTERÉDI PLÉH-KRISZTUSA

(MOLDOVÁN DOMOKOS FELVÉTELE)

1933-ban nősült meg, alig három hónapi udvarlás után régi iskolatársát, Kókán Erzsébetet vette feleségül. 1934-ben véglegesen Budapestre költöztek, ahol Gajdos egy ideig még régi mesterénél dolgozott, de amint képet vett tőle Bálint Jenő, otthagyta a kaptafát. Sikeres volt, befutott az őstehetség. A siker azonban ebben az időben – s különösen a magyar naiv művészek esetében – igencsak viszonylagosnak számított. Győri Elek tette szóvá önéletírásában: a legtöbb hasznot Bálint Jenő húzta az eladásokból, és joggal kevesebbet fizetett ki nekik, még a megállapodásukhoz képest is. *„Engem bántott ez az igazságtalanság és sokat veszekedtem Bálint Jenővel – írta Győri. – Csülök barátomból is kitört a nomád élet: agyon akarta ütni Bálintot [...] a kiállítás után seggbe is rúgta [...] Már az is bosszantott minket, hogy Bálint úgy tüntetett fel, mint barlanglakó ősembereket. Bizony sokan nem tudták, hogy mit jelent az a szó, hogy 'őstehetség'.”* (Bálint Jenő olyannyira az ún. „vadember” sztereotípiával kívánta értékesíteni a képeket, hogy Győri Eleknél például azt tartotta fontosnak kiemelni, hogy még az ecsetjét is a saját hajából készíti...) Bánszky Pál ehhez az önéletrajzi adalékhoz idézi föl Benedek Péter hasonló tapasztalatait: *„... az első kiállítás után kaptam 500 pengőt, abból vettem az uszódi házat. A második kiállítás után annyit, hogy megvettem a vőlegényi ruhát, meg kifizettem a lagzimat, pedig csak a legszűkebb család volt hivatalos. Bécsből meg már a harmadik napon hazaküldött, mert megkérdeztem: mennyit kap ezért? Éltem aztán otthon Uszódon, mint a Vakond. Gond az, ha valaki híres, de pénze nincsen hozzá. Belenéztem a tükörbe és sajnáltam magam. Egy szegény napszámos nézett rám a tükörből szomorúan.”*

Érdemes az őstehetség-sorsot a korabeli reflexiók tükrébe is helyezni. Az 1923-as Benedek-kiállítás után Szabó Lőrinc még csak az ősi primitívséggel társuló kiváló komponáló készséget emlegette, Ybl Ervin a tisztaságba beleszületett alkotóerőt méltatta, Vaszari János azonban már attól féltette Benedeket, nehogy „felfedezzék”, mert eltűnhet „ez a véletlen érintetlenül maradt napkeleti költészetpalánta”.

Az 1934-es tárlat után a „népi zsenik” és a modernnek párhuzamai mellett valóságos forradalmat emlegettek a lapok beszámolóí, Veres Péter viszont már hangot adott gyanakvásának is. Bánszky Pál idézi: *„...a csálni kényszerülő urak őstehetség-kultuszt kezdtek, hogy kifogják, kiemeljék a népsűrűből és úri janicsárokká neveljék a tehetséges parasztokat”.* Tamási Áron az őstehetséget csupán egy olyan lehetőségnek látta, „amely alkotó életté válhatik szerencsés körülmények között, de a leggyakrabban nem válik azzá, hanem romboló és kártékony életté”.

Németh László két nagyobb tanulmányt szentelt az őstehetségek ügyének. 1934-es cikkében arra figyelmeztetett, hogy az őstehetség végül két világ közt lebeg hazátlanul: az otthagytott és a meg nem hódított világ között; nyugtalan lesz és boldogtalan – a frissen felfedezett „parasztszeni” a sérelmeivel nem tud mit kezdeni. „Mentsük meg ezeket a két sors közé került embereket” – javasolta. Egy olyan „kollégiumot” képzelt el számukra, ahol útbaigazítást (Moldován Domokos interpretációjában) egyfajta „szellemi továbbképzést” kaphatnak, otthonra találnak. Okulva nemcsak Benedek Péter és Győri Elek példájából, de megérezve mintegy Süli András boldogtalan festősorsát is.

Süli András mindössze hat évig festett (1933-tól 1938-ig). Az első csoportkiállításon még nem szerepelt, de az 1935-ös tárlaton Gajdos mellett ő volt a másik nagy felfedezett. 35–40 képet küldött Algyőről az Erzsébet téri Bálint-szalomba, ahol a képek értékesítése folyt, aztán saját költségén utazott Pestre, Bálint Jenő még a portál festését és a kiállítás dekorációját is rábízta. Süli így emlékezett vissza erre: *„A harmincas években megtartott kiállítás anyagát képező festményeimet nem kaptam vissza... ez aztán végképp elvette a festéstől a kedvemet.”* Becsapva érezte magát, és elkeseredettségében azokat a képeit is elégette, melyek otthon maradtak. Beköltözött Szegedre, az óta nem festett. *„Huszonöt év óta várom, hogy a képekkel majd elszámolnak”* – jegezte meg keserűen Moldován Domokosnak.

Sikerei ellenére Gajdos János szociális helyzete sem javult, egy kicsiny szobában harmadmagával lakott. Bánszky idézte föl azt az epizódot, melyet az özvegy is elmesélt Moldován Domokosnak: *„Az állványt is csak úgy tudtam felállítani, ha az egyik lábát az ágyra támasztottam.”* Kókán Erzsébet szavaival: *„Pesten egy időben olyan kis szobában laktunk, hogy a tábori kis állványának a harmadik lábát beállította az ágyba és ott festett.”* Mindenesetre a városi téma is feltűnt képein (*Korcsolyázók, Hómunkások; a Teleki tér* c. festmény a lumpenvilágot villantotta föl) – Bihajli-Merin rövid jellemzése szerint: *„bámulatos érzékenységgel és iparosmesteri tudással kezdett sokalakos képeket festeni a tájról, a faluról és a városról”* –, de leginkább még mindig a falu foglalkoztatta – ahol mindig is élni szeretett volna.

Németh Lajos művészettörténész megállapítását idézve: az lehet a közép-európai naiv művészet igazi sajátossága, hogy a parasztkultúrában gyökerezik – a hordozói parasztemberek és falusi kézművesek, motívumkincse és témaköre is a faluközösséghez, illetve a közösség nagy eseményeihez kapcsolódik. Kassák szintén azt írta (Bánszky által idézett cikkében), hogy mesterségükkel csak a kenyerüket keresték meg, a „bensejükben megmaradtak parasztnak, s

ecsethez nyúlva paraszti éleslátással erdőkről, rónákról, állatokról és a köztük élő emberekről szólnak, vagyis igazi önmagukról, akiknek köldökzsinórját a robot sem tudta elszakítani az ősi földtől”.

Hosszabb-rövidebb időre Gajdos is mindig visszatért Geszterédre. A róla készült művészportréban olvassuk: „Hágai kiállítása után feldíszítette képeivel geszterédi házukat, és meghívta oda a papot, a jegyzőt és a falu népét. Itt azonban nem számíthatott eladásra, esetleg bibliai témák másolatait rendeltek – és még inkább cipőjavításokat. Ennek ellenére mindig falura vágyott. Az *Erdei favágók* c. festményének bal alsó sarkába a következőket írta: *Itt éltem és itt szeretnék élni.*” – Nemcsak a konkrét tárgyi világot ábrázolta (értsd itt a hagyományos paraszti élet mindennapjainak és ünnepeinek újraélését, az anekdotikus hangvételt vagy az ún. „kollektív lelki magatartás szellemét”), de a vágyait és álmait is vászonra vitte.

Az 1942-es kép, a *Favágók* egyáltalán nem idilli világot ábrázol, hanem az embert próbáló, megfeszített munkát. Görnyedt és izmos alakjaiban Breughel naturalisztikus ereje köszön vissza. A sokalakos és igen mozgalmas kép előterében a nézőnek háttal látható figurák egyúttal szimbólumok – a kép a falu erejének naiv apoteózisa. Másutt pedig a nagyobb felület már-már misztikus tartalommal telítődik. Sz. Muraközi észrevétele szerint Gajdos János álomittas világa szürrealisztikus elemeket is hordoz. A *Madárvilág* című 1943-ban készült, színhangulatával is valamilyen édenkerti nosztalgiát sugalló festmény valóságos és elképzelt madarai szintén jelképesek, a szebb világokat is bejárni képes festőfantázia nyilatkozik meg. S a naiv művészre gyakran jellemző eljárás szerint Gajdos is „dokumentál”. Emlékjelet hagy, s belevési a fa törzsébe, hogy valamiért fontos neki ez a hely. A tó fölé nyúló bal oldali fa törzsén ez a felirat olvasható, mely egyúttal az aláírást is helyettesíti:

„Gajdos János itt járt
1943-ban”.

GAJDOS JÁNOS:
MADÁRSZIGET (1943 –
A BAL OLDALI FATÖRZSÖN
AZ OTTLÉTÉT „BIZONYÍTÓ”
BEVÉÉSSEL...)

Kókán Erzsébet a következőket mesélte Moldován Domokosnak az idézett interjúban: „*Volt egyszer egy idős pap, Szabónak hívták. nem egyszer elment hozzá a férjem. Nagyon rendes és jólelkű pap volt. Aztán megbeszélte a férjemmel, hogy kiprédikálja, kéri a híveket, hogy segítsenek, mint a közösség szülöttjén. Szóval föl akarta karolni, hogy mégis valamivel tudja támogatni, hogy megfesteti vele a stációképeket. És képzelje el, kiprédikálta. Fölzúgott a nép: Hát most mért Gajdos? Hát képzelje el, hogy Gajdosnak a képeit fogják csókolni, vagy az előtt fognak keresztet vetni! Á! [...] Ő nagyon szeretett volna Geszteréden élni az utóbbi időben. Nagyon szeretett volna. Nagyon vágyott csendes, nyugodt életre. Szeretett volna visszamenni, igen: Geszterédre. Nagyon szeretett volna ott élni.*” – Úgy tűnik, mintha ez a visszavágya-

kozó „*nosztalgia*” egyre inkább uralná kései festményeinek hangulatát. Az *Ünnep* c. képe vidám és derűs: a libák is bábészkodó sorfalat állnak a táncolóknak (verőfényködös háttérben idézi a megálló időt a templom).

GAJDOS JÁNOS: ÜNNEP (1949)

Mindenesetre ingázott a főváros és a szabolcsi falu között. Újabb kapcsolatokra tett szert, némileg oldódott az elszigeteltsége, több, hasonló sorsú alkotóval is megismerkedett, akik közül némelyek a képzőművészeti főiskolán tanultak (pl. Péntek András, Bodnár Bertalan, Szabó Iván), tőlük újabb festői eljárásokat sajátított el. Képtárakba járt, festészeti albumokat forgatott, nagy művészelődök regényes életrajzait olvasta. Példaképeket fedezett föl magának, köztük találjuk Breughel, Paál László, Munkácsy, Szőnyi és Derkovits nevét. Nem hagyták őt érintetlenül ezek a hatások. Átmenetileg fordult csak el a gyermekkori élményektől, mikor képein egyre több szerepet kapott közvetlen környezete, vászonra és falemezre kerültek az álomvilág és a képzelet dokumentumai, de a művészidentitás megélése is foglalkoztatta. (Nos, erre az utóbbi inspirációra utalnak a címek is: *Műterembelső*, *Festő és modellje*, *A művész palettával* és az *Önarckép* sorozat.)

A világháborús éveket Sződligeten töltötte, katonai szolgálatra ugyanis alkalmatlannak minősítették. Az ekkor festett képek nagy része Patay László matematikus birtokába került, akit a '40-es évek elején ismert meg. (Patay igazi értelmiségi volt, östehetségeket pártoló kispénzű műgyűjtő, nem pedig műkereskedő. Vitányi Iván írja, hogy Győri és Gajdos műveinek vásárlására Bernáth Aurél, Berény Róbert, Szőnyi István képeinek gyűjtéséből váltott át. Nem üzleti célból, hanem mert igazi értéket látott bennük. Később özvegye vetette meg a ma főleg a kecskeméti Magyar Naiv Művészek Múzeumában őrzött és kiállított gyűjtemény alapjait, amikor örökös híján a gazdag anyagot a Magyar Nemzeti Galériának ajánlotta fel.)

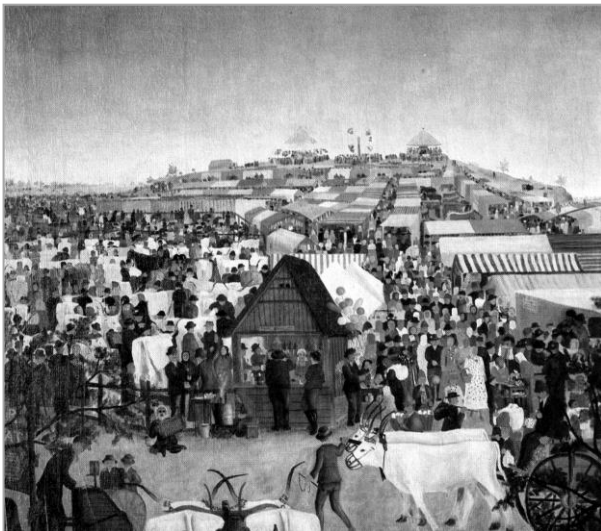
Gajdos 1942. december 22-én, Geszteréden kelt levelében írja: „*Kedves Patai úr! Megkérem, hogy legyen szíves most elsejére okvetlenül küldeni 200 pengőt, mert nagy kiadás előtt állok! Szaporúság előtt áll feleségem. Egy családdal többen leszünk, ha elérjük egészségben.*” (Patayt később deportálták, így megszűnt a rendszeres anyagi támogatás. Bálint Jenő kapzsiságához való adalékot mesélt el Gajdos János özvegye is, tudniillik, amikor a gyűjtő előbb Bálintnál érdeklődött, hogy hol tudná elérni a művészt, erre „*ő azt mondta, hogy egy öreg parasztbácsi, lent van vidéken, még vonattal se lehet megközelelni*”. Csodálkozott aztán, amikor Győri Elek bemutatta őket egymásnak...)

A háború miatti belső feszültség mellett a megélhetési gondok akadályozták művészetének előrehaladását, több befejezetlen próbálkozása is maradt ebből az időből: önarcképek, a feleségéről és családtagjairól vagy a sződligeti műterméről készült vázlatok. A bensőséges lírai hangulatok keresése, az önarcképeken a világgal való szembenállás konoksága jellemzi a háborús évek termését. A háború befejezését azonban ünnepként élte meg; dinamizmus, illetve a diadalmas optimizmus jellemzi (*Első szabad május 1.*), sőt, 1949-ben régóta dédelgetett álma is megvalósulhatott: felvették a képzőművészeti főiskolára. (Bár a naiv művész tanulatlan östehetség, közülük többen folytattak vagy végeztek is el művészeti kurzusokat: pl. Káplár Miklós; Győri Elek pedig kifejezetten azért iratkozott be 1940-ben a Képzőművészeti Főiskolára, mert „*az östehetség elnevezés gúnnyá vált és sértett*”.) Gajdos János azonban nem élvezhette ki az új lehetőséget: egy év múlva, 1950. július 3-án meghalt. Egy szövődmenyes influenza és tbc-s fertőzés következtében került kórházba, ahol az állapota tovább romlott, majd hazaengedték, de a tüdeje bevérzett, mentő vitte el, és harmadnapra a kórházban elhunyt.

Noha Gajdos János képein mindkét alapvető naiv festői karakter megmutatkozott (közösségi élmények s emlékek, illetve egyéni fantázia és önigazoló

reprezentáció), tagadhatatlan az alapvetően hagyományos paraszti szemlélet (mely nemcsak paraszti témaválasztásaiban, de „tömegcsoport-ábrázolásain” is megmutatkozik). Sz. Muraközi Ágota kiemeli a paraszti életre jellemző időkezelést, mégpedig az idő térbe vetítését. Az idő egymásutánisága gyakorta az egyszerre-történés formájában jelentkezik. Ez a szemlélet mutatkozik meg a parasztfestő ábrázolásmódjában, amikor egyetlen képen festi meg például a szüret minden fázisát (Győri Elek: *Tokaji szüret*; de ugyanitt idézhetjük a hajdúböszörményi Uzonyi Imre hónapfestményeit is). Gajdos *Téli vadászat* c. munkáján a vadászat minden fázisa együtt látható. A parasztember számára a különböző munkaeszközök (és a díszített tárgyak) nem pusztán eszközök (és tárgyak), hanem a hozzájuk fűződő emlékek alapján életének részei.

„A természet és a benne tevékenykedő ember meghitt egységben jelenik meg képein, akár a paraszti munkákat, szokásokat festi meg, akár a művész és a táj titokzatos kapcsolatát. Ecsetje nyomán gyermekkorának élményei kelnek életre, a babonás történeteket hallván felgyulladt fantáziáját különös atmoszférával tölti meg az elhagyott tanyaudvarokat, az őszi erdőt, amelynek görcsös ágai összekapaszkodnak a zúgó szélben. A parasztsorsot megjelenítő képek a munkában görnyedő vállakat, hátakat hangsúlyozza. Gyakran ismétlődő témáiban nem a naturális ábrázolásra törekszik. Ősztönös kifejező készsége mindig a legszuggesztívebb formát találta meg, s ez avatta a legegényibb hangú festővé az őstehetségek táborában.”

GAJDOS JÁNOS:
VÁSÁR (1939)

Vásár c. képén több száz alakot festett meg, ebben a monumentális (126x144 cm-es) pannóban jellemző életképi helyzeteket összegezte. Bár figurái értelemszerűen itt sem karakterek, a forgatagban inkább a szituációs mozzanatok dominánsak, kiváló kompozíciós érzéket mutat föl a festményen.

Jelentős alkotásai közül a legtöbb közgyűjteményben található. A Magyar Nemzeti Galériában 1972. május–júniusban rendezték meg a *Magyar naiv művészet a XX. században* c. nagyszabású kiállítást. A történeti anyagban 18 festő 96 képe, az 1971 őszén (a nyugdíjas korúak számára) hirdetett pályázat válogatásában (a meghívottakkal együtt) 45 alkotó 106 festménye és rajza, továbbá 78 szobra és faragása szerepelt. A Patay Gyűjteményből a Magyar Nemzeti Galéria tulajdonába került kollekciónak 14 Gajdos-művet állítottak ki (nála több munkával, 16 képpel csak Benedek Péter szerepelt a tárlaton): az 1937-es *Betlehemesek*, *Ünnepi kocsikázók*, *Nyomozás*, *Téli búcsúsok*, az 1940-es *Baromfiudvar télen*, *Hazatérő állatok*, *Halottak napja*, az 1941-es *Árvíz*, az 1942-es *Favágók*, az 1943-as *Korcsolyázók* és *Teleki tér* c. festményeket. A történeti részben a Gajdosé volt a második legnagyobb méretű mű, az 1944-ben készült *A nagy körmenet* (135x202 cm) Káplár Miklós *Vásárra igyekvők hajnalon* című képe után; és az ugyancsak nagyobb méretű *Vásár* (1939 – 126x144 cm), illetve a *Madársziget* (1943 – 70x98 cm) később bekerült a Magyar Naiv Művészek Múzeumának reprezentatív albumába (miként az 1937-es *Udvar* és a *Kis körmenet* is). A kecskeméti múzeum Gajdos félszáz művét őrzi – ide került letétbe a Magyar Nemzeti Galéria (Patay által gyűjtött) Győri- és Gajdos-anyagának jelentős része. Egyik *Csendéletét* és két késői festményét (*Mise után*, 1947; *Ünnep*, 1949) a Saphier gyűjtemény naiv anyagában mutatta be a Szombathelyi Képtár; s nemcsak külföldi magángyűjtők-nél, de a geszterédi vagy onnan elszármazott családok szobáinak falán is több Gajdos János-festményre lehet bukkanni.

GAJDOS JÁNOS: KIS KÖRMENET (1937)

A 20. századi magyar naiv művészetet bemutató történeti anyagot válogató és rendező F. Mihály Ida általános jellemzőként említi, hogy a portré többnyire hiányzik a műfaji palettáról, leggyakrabban életképeket festettek, de kísérleteztek a városképpel, illetve a tájképpel is. Gyakran feltűnik a vallásos motívum, ezek azonban nem szükségszerűen tükröznek vallásos élményt (az ilyen képek rendszerint a közösség vallásgyakorlásának és szakrális folklórnak sajátos dokumentációi. Nem a látvány inspirálja őket alkotásra, „hanem emlékeikkel, élményeikkel, érzelmeikkel foglalkoznak”; és a táj sem konkrét, hanem csak „az elbeszélés vagy esemény elképzelt színtere.” Ábrázolt alakjaik pedig sokkal inkább típusok, és nem karakterek – teszi hozzá F. Mihály Ida.

Gajdos János több olyan képet festett, ahol az ünnepek között az egyházi eseményekre koncentrált. Geszteréd katolikus vallású település, többségük római, de nagyszámú görög katolikus hívő is él itt; egytornyú római katolikus templomát 1811-ben építették. Nyilvánvaló, hogy a kis és nagy körmenet helyszíne nem a geszterédi templom (a *Kis körmenet* c. képén látható kéttornyú templom inkább a máriapócsira emlékeztet, *A nagy körmenet* azonban egy elképzelt egzotikus színhelyen zajlik). Nem is a sokadalom bemutatása a legizgalmasabb – noha a sűrűn rendezett sorok, szemközt a székesegyházzal, föl-erősítik a kompozíció ihletett monumentalitását –, sokkal inkább a festmény oldaltereiben lejátszódó jelenetek sora. Csendőrök, futkosó gyerekek, kegy-

tárgyárusok, egy harmonikás figura, kéregető rokkant, bénák, talicskában tolt kislíú, gyógyulásért fohászokdó, mindkét lábát tóbből amputálva elvesztó férfi, aki egy kezdetleges kerek székkel küszködte idáig magát a hóban. A háttérben föltúnik egy gyárkémény, a távolban két másik templom tornya. Ugyanúgy fölfedezhető a két templom a *Kis körmeneten* is, a képen oldalt, a léggömbárus mellett, egy befagyott kis tó látható, rajta korcsolyázókkal – nem válik tehát külön az egyházi ünnep és a hétköznapi szórakozás.

A *Mise után* c. 1947-es festmény nem használja s nem is igényli a tömegábrázolást, a felvonuló és ünnepi díszes monumentalitással szemben a falu puritán és minden mesterkétség nélküli egyszerű hangulata s meghitt atmoszférája sugárzik át. A festő otthon van, a templomból hazafelé igyekvők alig népesítik be az utcát, melynek partján tyúkok csipegetnek. Nem lesz hamisan ünnepélyes a zsáner, a hangulat nyugodt, már-már színesen derűs, egyszerre több (mondhatni) metakommunikációs viszonyt jelenít meg a festő. Férfi-nő párokat, idősebbeket és fiatalabbakat, asszonyokat és férfiakat, magányosan vonulókat s a ház előtti lócán, árnyékban üldögélőket, legényeket és lányokat. A középpontban a miséről haza igyekvő három nőalak áll, s mindháromnak imakönyv van a kezében, a legfiatalabb azonban három szál rózsát szorongat jobbájában. Megjelenik tehát a templomba járással egybekötött falusi udvarlás szokása, és nem a misehangulat szakralitása, hanem a szerelemzés derűje kapja a képen az érzelmi főszerpet...

GAJDOS JÁNOS:
MISE UTÁN (1947)

AZ ELŐZŐ LAPON:
A NAGY KÖRMENET (1944)

Nem kizárt, hogy Gajdos saját udvarlásának emlékét idézte vissza a képen, mint ahogy nem ritka az sem, hogy valamilyen formában (vagy az esemény résztvevőjeként vagy annak megfigyelőjeként) saját magukat is szerepeltetik

a festményen a naiv alkotók (erre nemcsak a szöveges, hanem a figurális ön-reprezentáció is példa lehet: mint a böszörményi Uzonyinál, aki tolószékben festő önmagát ábrázolta és vetítette vissza a gyermekkorában átélt esemény-be). Gajdos önreprezentációja olykor szintén konkrét formát kapott: például egy lakodalmas vacsorát ábrázoló munkájára saját magát is odafestette, s több képjeleneten fölfedezhető a festő alakja.

Az emlékezet szerepére utalt özvegye is a Moldován által készített interjúban. Felidézett egy esetet, amikor a főiskolán modell után kellett festeni, de nem úgy sikerült, ahogy Gajdos szerette volna. Otthon azonban emlékezetből lerajzolta, s amikor bevitte, nem akarták elhinni, hogy a kép nem a helyszínen készült. *„Mindent emlékezetből rajzolt, festett, és az sikerült legjobban. Nyáron téli kép, télen nyári kép, otthon, a szobában. Pesten egy időben olyan kis szobában laktunk, hogy a táborigi kis állványának a harmadik lábát beállította az ágyba és ott festett. Ott festette a geszterédi községházánál 'Valtatás' képét is, ami a Bálintnál volt a kiállításon, mikor a Csók István [...] elvont a kiállítást megnézni, vitt olyan kis táborigi széket, arra ráült és úgy nézte végig a képeit. És ekkor megölelte a vállát és azt mondta: Édes fiam, maga régen felrúgta az őstehetséget.”*

Vitányi Iván tanulmányában Győri Elek és Gajdos János életművét emeli ki a magyar naiv művészek első generációjából, szerinte ők emelkedtek igaz művésszé. „A különbség abban foglalható össze, hogy míg a többiek (Dudás Julitól Káplárig) csak belülről, a népdalénekes módján és a népművészet nyelvén ábrázolták a paraszti életet (bár olykor gyönyörűen), addig Győri és Gajdos egyszerre belülről és kívülről. Belülről az élmény és az azonosulás erejével, kívülről a művész szemével. Aki tudatosan választja tárgyát. Nem véletlen, hogy Győri elvégezte a Képzőművészeti Főiskolát, és korai halála előtt Gajdos is beiratkozott.”

Indítatásuk, művészi hitvallásuk sok mindenben hasonlított ugyan egymáshoz, de egy idő múltán különbözőségük, eltérő emberi magatartásuk is kitért. Győri Elekhez képest Gajdos János „sokkal inkább befelé forduló, inkább magában füstölő ember. Győri egész életére vándorlegény (sosem nősült meg, igazi otthona sem lett), Gajdos viszont megállapodott, családot alapított. A szokásos pszichológiai kifejezésekkel élve Győri (inkább) extrovertált, Gajdos (inkább) introvertált típus. Hasonló tematikájú képeiknek is eltérő a művészi megoldása: Győri színei élesebbek, alakjai kontúrosabbak, kontrasztjai keményebbek – Gajdos színei árnyaltabbak, lágyabbak, kompozíciói talányosabbak. Ha lett volna még idejük arra, hogy műtermük csend-

jében az alkotásnak éljenek, ezek a különbségeik bizonyára még jobban kibontakoztak volna.”

F. Mihály Ida szintén egymás mellé helyezi a két naiv festőt. „Győri Elek életképeit harsány életszeretet, mozgásélmény és humor hatja át. Szerette a vidám, ünnepi eseményekben gazdag őszi és téli falut. Képei mozgalmasak, sokalakosak. Gajdos János halkabb nála, bár korai képeinek színvilága némi rokonságot mutat a Győriével, a '40-es években megjelenik alkotásain a városkép, a kispolgár, sőt a Teleki téri vagány is. Kisméretű képei intim hangulatúak, sokalakos kompozíciói pedig óriási felületűek. Az események színhelye ezeken legtöbbször képzelt táj, különös épületekkel és romantikus háttérrel. Mind ő, mind Győri legtöbbször magas horizontú tájba helyezi el alakjait.”

S ezért meghittebbek, zsánerszerűbbek még a sokalakos képek is, inkább az esemény elbeszélése, mintsem a benne rejlő drámai mozzanat kiemelése jellemzi munkáikat (az alacsonyra helyezett horizont ugyanis felnagyítja, már-már expresszívén torzítja a benne álló figurát). A magas horizont alkalmat adott arra, hogy sokadalmaival vagy a párhuzamos cselekményábrázolásával egyszerre több mindent meséljen el. Hiszen sok volt Gajdos mondanivalója a világnak – a faluról (ahonnan eljött); és az ő saját világáról – a falunak (ahol mindig is élni szeretett volna). De nem tudott mindent elmondani...

IRODALOM

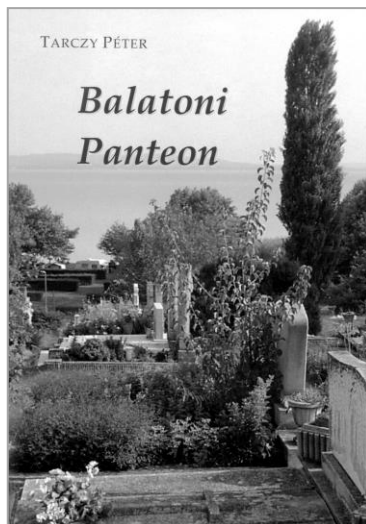
- BÁNSZKY Pál (1984): *A naiv művészet Magyarországon*. Képzőművészeti Kiadó, Bp.
- BIHAJLI-MERIN, Oto (1984): *A naivok festészete*. Gondolat, Bp.
- F. MIHÁLY Ida – BÁNSZKY Pál (1972): *Magyar naiv művészet a XX. században*. Kiállítási katalógus, Magyar Nemzeti Galéria, 1972. május–június, Bp.
- GAJDOS Jánosról – <https://budapestaukcio.hu/gajdos-janos/festo> (2018. 05. 16.)
- MOLDOVÁN Domokos (1987): *Magyar naiv művészek nyomában. Dokumentumok*. Gondolat, Bp.
- SZ. MURAKÖZI Ágota (1968): *Gajdos János parasztfestő*. Jósa András Múzeum Füzetek 4. Nyíregyháza 1968.
- SZ. MURAKÖZI Ágota (1969): *A magyar parasztfestők és a népművészet viszonya*. A Nyíregyházi Jósa András Múzeum Évkönyve XI. 1968. Bp., 1969., 181–197. http://epa.oszk.hu/01600/01614/00008/pdf/nyjame_11_1968_181-197.pdf (2018. 05. 13.)
- SZABÓ Júlia (1970): *A naiv művészet problémái és magyarországi emlékegyéb*. A Magyar Nemzeti Galéria Évkönyve 1. szám, Bp., 208–215. http://mandadb.hu/common/file-servlet/document/36496/default/doc_url/1970_I_1_szabo_208_218_s11.pdf (2018. 05. 09.)
- VITANYI Iván (2001): Győri Elek és a naiv festészet. *Zemléni Múzsza*, 2001/2. sz. <http://zemlenimuzsa.hu/archiv/aktual/vitanyi.htm> (2018. 05. 12.)

MARGÓ ÉS VENDÉGSÉG

TARCZY PÉTER:
BALATONI PANTEON

A *Néző • Pont* kiadásában az idén nyáron jelent meg a hajdúböszörményi művészeti író és képzőművész Tarczy Péter könyve, melyben – a képgalériát is ide számítva –, 170 oldalon több mint 80, a tudományok és a művészetek területén jeles nyomokat hagyó személy sírhelyét fölkeresve, sajátos művelődéstörténeti körképet ad.

A könyvet KELLEI GYÖRGY író, újságíró az előszóban méltatja, alább ezt olvashatják.

NON OMNIS MORIAR

(Nem halok meg egészen)

Tarczy Péter művészeti író, újságíró barátjának, a 2014-ben elhunyt Matyikó Sebestyén József költő, néprajzkutató emlékének ajánlja saját fotóival illusztrált kötetét. S erről a gesztusról Matyikó kedvenc költőjének (versesköteteihez ő írta az előszót), az immár klasszikus Juhász Ferencnek a sorai jutnak eszembe: „Mert mindenki és mindenütt ott van a halál, ez az életből-szótt csipke-fátyol, fehér cérnahab-gomolygás.”

Tizenöt évvel ezelőtt páratlan vállalkozásba kezdett Tarczy és Matyikó. Elhatározták, hogy végigjárják, végigfotóznak a Balaton körül hatvan olyan temetőt, amelyben ismert, maradandót alkotó emberek – írók, költők, képzőművészek, zeneszerzők, sportolók, színművészek, tudósok, tanárok és politikusok – nyugszanak. Ők azok az „utazók”, akik már nem térnek meg – ahogy Shakespeare írja a Hamletben – „a nem ismert tartományból”.

Matyikó József az anyaggyűjtés kezdetekor a síófoki Kálmán Imre Emlékmúzeum igazgatója volt, míg rokonai révén a Balatonhoz kötődő Tarczy Péter újságot írt és szerkesztett az Alföldön. A földrajzi távolság és a munkahelyi elfoglaltság miatt nem lehetett zavartalan a sírok felkeresése, de a szerzők

feláldozták szabadságukat, hogy megvalósítsák közös elképzelésüket. Egyedülálló kezdeményezésük nyomán sorra teltek a dossziék, és szaporodtak a számítógépekben nyitott fájlok karakterei és képkockái. Aztán Matyikó halálával átmenetileg megszakadt a munka, a szeretett barát elvesztését Tarczy Péter nehezen dolgozta fel, ám 2017-től folytatta a temetők látogatását, a sírok felkutatását. Idén tavasszal pedig már pontot tett kézírata végére.

Hogy mennyire tekinthető teljesnek a válogatás? A kérdés hiábavaló, nincs, nem lehet rá egyértelmű válasz.

Nem túlzás, ha kijelentem: műfajában kultúrtörténeti kuriózum Tarczy kötete! A kritikai megjegyzések elkerülhetetlenek, ugyanakkor hasznosak is. Aki hasonló, egyfajta összegző kötet szerkesztésére vállalkozott már, átérezhette a válogatás, a mérlegelés gyötrelmeit.

A „hiányzókra” óhatatlanul felfigyelnek a vájt fülű helytörténészek és olvasók. Joggal teszik, hiszen lokálpatriotizmusuk sérül. Én viszont úgy vélem, hogy Tarczy gondosan ügyelt a hézagok kitöltésére, és – ha nem is hosszan, de – említést tesz azokról is, akik a közös sírkertben „megszólaltatott” társakkal osztoznak az elvesztett élet néma végtelenségében.

Ajánlásom címe Horatiustól származik: Non omnis moriar – Nem halok meg egészen. Tarczy Péter *Balaton Panteon*-ja az örökkévalóság ígéretével, a halhatatlanság mítoszával kecsget bennünket. Ismerjük a közszájon forgó, vigaszt adó, de kétségbe vonható szavakat: addig nem halunk meg teljesen, míg emlékeznek ránk.

A kötet azonos módszerrel követi nyomom a régmúlt és a közelmúlt lényeges, megörökítésre érdemes mozzanatait. Egyik legrégebbi születési évszám 1856, és az egyik legközelebbi halálozási dátum 2015. Mintegy másfél évszázadon keresztül ívelnek a rövid, tömör, fotókkal kiegészített személyes krónikák. A szerző annyiban túllép a lexikonok szűkszavúságán, hogy idézeteket emel be az életrajzi adatok és az életutak célratoró taglalása alá. Az esszészerű, plasztikus méltatások kitágítják az emlékezés objektívét.

Az utókor tisztelete is teret kap az ismertetőkből; az elhunytakról utcákat, sétányokat, művelődési házakat, színházakat, oktatási intézményeket neveztek el, de szobrok és emléktáblák is jelzik kiválóságukat. A balatonszemesi temetőben édesanyjával, Gundel Katalinnal és bátyjával, Latinovits Zoltán színészkirállyal pihenő Bujtor István „vitorlás” szobra zarándokhely lett a balatonfüredi hajóállomás mólóbejáratánál. Matyikó Sebestyén József jóvoltából a balatoni kikötők tervezőjének alakja is a Panteonba került.

Sokszínű, változatos a képzeletbeli gyűjtemény, mely – reményeim szerint – további érdeklődésre inspirálja az igényes olvasókat, diákokat, kutatókat. Szellemi és földrajzi útikönyvként egyaránt használható, megjelölt forrásai nélkülözhetetlenek a balatoni táj rajongóinak, akik nemcsak laza kikapcsolódásban, szórakozásban lelik örömeiket.

A *Balaton Panteon* izgalmas revelációval szolgál. Alakjait ugyanis kisebb és nagyobb legendák övezik. Nevüket mellőzöm, mert a kötet élmény-dúsan tájékoztat. 1998-ban Angliában az év borának választották a Cserszegi Fűszere, nemesítője az Irsai Olivér és a piros tramini keresztezéséből állította elő. S ki gondolná, hogy egy balatonboglári templomban őrzik annak a katolikus papnak, politikusnak a hamvait, akit De Gaulle elnök a Napóleon által alapított Francia Becsületrenddel tüntetett ki?!

Balatonfüred-Balatonarács temetőjében nyugszik Passuth László, a világhírű író, akinek *Esőisten siratja Mexikót* című regénye annak idején kötelező olvasmánya volt a spanyol nyelvterületen tanuló diákoknak. A város másik temetőjében a magyarországi regék és mondák népszerű, irodalmi értékű feldolgozója, Lipták Gábor alussza örök álmát.

A kedves olvasók emlékeznek-e a hajdani Budapesti Nemzetközi Vásár (BNV) plakátjára? A tervezőgrafikus sírja Révfülpön található. Keszthelyen az 1936-os berlini olimpia aranyérmes úszója nyugszik a temetőben. Sorjázanak a festőművészek sírjai is, Balatonfűzfőtől Tihanyon át, Badacsonytomajig és Szigligetig. A rendszerváltás utáni Antall-kormány ügyvéd belügyminisztere a balatonalmádi temető sírjába vitte magával a történelmi éveket.

S egy kisebb könyvtárnyi kötetet írtak össze a tó tudományos kutatói. Műveik korszakos jelentések és üzenetek a jövőnek, az elkövetkező századoknak. Az elődök magnetikus kisugárzását nem semmisítheti meg az Idő!

Hinniünk kell abban, hogy forgatják majd őket! Weöres Sándor *Öröklét* című versének sorai erre ösztönöznek mindnyájunkat:

„Mit eltemet a feledés,
egy gyík-kúszás, egy szárnyverés,
egy rezdület, mely elporög:
mulónak látszik és örök.

Mert ami egyszer végbement,
azon nem másít semmi rend,
se Isten, se az ördögök:
mulónak látszik és örök.”

Balatonfüred, 2018. május 27.

(SZEMKÖZT A PANTEON MATYIKÓ SEBESTYÉN JÓZSEFRŐL ÍRT SZÓCIKKÉT KÖZÖLJÜK.)

MATYIKÓ SEBESTYÉN JÓZSEF
(Székesfehérvár, 1951. augusztus 17. – Siófok,
2014. július 25.) költő, könyvtáros, etnográfus,
Balaton-kutató

Felsőfokú tanulmányait Baján, Kaposváron, Szombathelyen és Debrecenben végezte. 1976–87 között könyvtáros Siófokon, majd 1987-től nyugdíjazásáig a siófoki Kálmán Imre Múzeum igazgatója. Irodalmi tevékenysége elsősorban a versírásra terjedt ki, de tanulmányokat, recenziókat, interjúkat is írt országos és regionális folyóiratokba, napilapokba.

Versei, írásai antológiákban, tanulmánykötetekben is megjelentek. Három önálló verseskötetét Varga Imre szobrászművész rajzai illusztrálják; az utolsó (*Vasra vert fohász*) a halála előtti napokban hagyta el a nyomdát. Könyvet írt Együd Árpád etnográfus-muzeológus, Zákonyi Ferenc idegenforgalmi szakember, Kaáli Nagy Dezső, a balatoni kikötők tervezője munkásságáról és Keresztury Dezső költő balatonfüredi kötődéséről. A *Zsidók Siófokon* c. hiánypótló munkáját és Tóth-Baranyi Antal képeslapgyűjteményének egy szeletét bemutató könyvét (*Siófok – Pillantás a múltba*) 2000-ben adták ki. Élete végén sok éves kutatómunka eredményeként jelent meg *Oh Füred, drága Helikon* címen kétkötetes munkája, amely – közel ezer oldalon – a Balatonfüreddel és környékével kapcsolatos írásokat veszi számba a művek teljes vagy részleges közlésével, a szerzők életrajzával. Integratív, önzetlen ember volt, sokat tett Siófok művelődéséért, múltjának feltárásáért, mégsem becsülték meg eléggé.

„Múltunkat együtt olvasom – írod az idei könyvhétre megjelent kötetedben, a nekem ajánlott versben. Olykor iszonytató szó a múlt, Freud a boldogtalansággal, a keserőséggel azonosította. De nem kerülhetjük meg, minden kitérő árulás és hazugság lenne. A jelen hatalma a távozással lesújt ránk, de vigasznak ott a múltad, amelyet csodás fényvel árasztottak el a Múzsák. Életművedet a barátaid és az értelemre fogékony emberek a magukénak vallják. Képletesen szólva: közösen dolgoztál velük, figyeltetek egymás munkáira, hogy az érték, a minőség manifesztálódjon. S köszöntsön ránk bármilyen világ »ebben a vasra vert szélfúttá hazában«, tombolhat a közöny és az igénytelenség, de amit angyali türelemmel, példamutató szorgalommal, testi megpróbáltatásaid keserves éveiben, szavakban és tettekben, vagy papírra vetett gondolatokban panaszkodás nélkül megteremtettél, soha nem évülnek el. Hogy így legyen, az a mi, még élő barátaid felelőssége.” (*Kellei György búcsúbeszédéből – elhangzott 2014. augusztus 7-én a Kele utcai temetőben.*)

130 ÉVE SZÜLETETT CSONT FERENC FESTŐMŰVÉSZ

Hogy nemcsak informatív, de mennyire inspiratív is lehet a *Balatoni Panteon*, az kiderül Kellei György bevezetőjéből. A kötet szerkesztőjeként is bevallhatom, hogy számos olyan „balatoni” névvel találkoztam, akiről keveset tudtam – vagy nem is hallottam. Közéjük tartozik Csonat Ferenc festőművész – sírja a balatongyöröki temetőben található. Az alkotó több mint ötven éve halott, de figyelve a nyári dátumokat: éppen 130 esztendeje született. S lapozgatva a *Művészet* című folyóirat régi példányaait, az 1964. júliusi számban egy beszámolót találtam (Pogány Ö. Gábor tollából) Csonat Ferenc fiatalkori rajzairól: a két évvel halála előtti kiállítás (Derkovits terem) kritikája volt – Tarczytól tudom: ezt egy veszprémi és keszthelyi tárlat előzte meg. Lássuk előbb a *Balatoni Panteon* fejezetét (a szócikket Bertha Bulcsu *A festő és modellje* című elbeszélésének egyik részlete követi – Berthánál Csonat Spatz Aurél néven szerepel; mi most három másik részletet közlünk), aztán ismerkedjünk meg Csonat Ferenc rajzaival!

CSONT FERENC (Bp., 1888. júl. 12. – Balatongyörök, 1966. szept. 26.) festőművész

A Magyar Képzőművészeti Főiskolán 1911-ben végzett, majd Ferenczy Károlynál tanult Nagybányán. Első párizsi útja (1912) után a húszas-harmincas években sokat utazott, újra járt Párizsban, majd Róma, Berlin, Stockholm következett. 1915-ben rendezte első egyéni kiállítását a Nemzeti Szalonban, majd külföldi évei után újra itt állította ki 1936-ban festményeit. 1937-től Balatongyörökre vonult vissza. Az 1910 és 1924 között festett modern képei, rajzai az aukciók keresett darabjai. Ezekre a munkáira a futurisztikus életérzés és a dinamizmus jellemző. A képzőművészet és a zene egymásra hatása is foglalkoztatta, Bartók *Allegro Barbarójá*-hoz több rajzot és vázlatot készített. Kevés egyéni tárlata volt: három fővárosi, egy-egy veszprémi és keszthelyi. Halála előtt két évvel még kiállított a budapesti Derkovits teremben. Az 1913-ban festett *Ádám és Éva* című kisméretű olajképe, Kosztolányi Dezső hagyatékából, néhány évvel ezelőtt az egyik árverésen jelentős összegért cserélt gazdát.

(Részletek Bertha Bulcsu *A festő és modellje* című elbeszéléséből – az *Utazás a fehér lavórban* [1994] című kötetből)

„Sághy az árcédulára pillantott, és meglepetten nyelt egyet. Negyvenötezer forint volt a kép ára. Spatz Aurél, halála után úgy látszik meglehetősen befutott. Kicsit csodálkozott ezen, mint ahogy tíz évvel korábban azon is, hogy a Balaton-parti faluban utcát neveztek el róla. Spatz Aurél Budapesten kezdte ugyan a tanulmányait, de később Nagybányán Ferenczy Károlynál tanult, így a nagybányai iskola

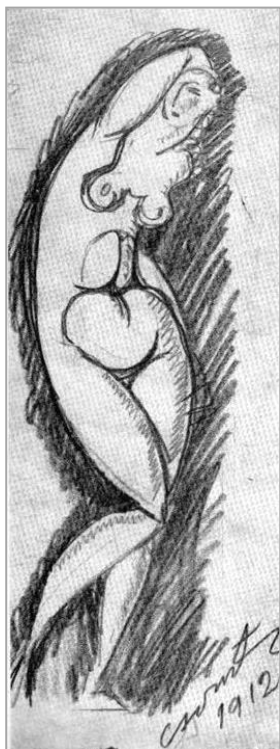
nyomai még a kései képein is fellelhetők voltak. Fiatalon gyűjteményes kiállításra volt a Nemzeti Szalonban. Évekig élt Párizsban, Rómában, Dániában, majd Münchenben. Hazatérése után többször bemutatta az anyagát a fővárosban, Kaposváron és Keszthelyen is. De mindezt a falusiak nem tudták róla. Kicsit bolondnak, habókosnak tartották. A villasor lakói azonban megörültek Spatznak, amikor letelepedett. Imponált nekik, hogy hibátlanul beszél németül és franciául. Sokan, amíg be nem következett a háborús összeomlás, portrékat rendeltek nála. Így került bensőséges kapcsolatba több neves úri családdal (...)

[...] Spatz hirtelen melléjük lépett.

– Kedvesem, az egész élet csak játék, azoknak, akik játsszák. Akik nem, azoknak dráma. Mi azért verődünk itt össze, hogy játsszunk, mert játékosok vagyunk. Ezért, mint játékos tanácsolom, hogy legalább ma örüljön az életnek.

– De aztán meg kell halnom? – kérdezte Ferenczyné és a törpére nézett.

– Hát persze... Nekem is... Az összes szereplő meghal. Ez bent van a játékban... Csak... – mondta a törpe nő és a semmibe nézett.

[...] Ferenczyné megborzongott. Szédülve, óvatosan átlépkedett az alvókon. Már csaknem az ajtóig jutott, amikor a műterem felől halk sercegést vélt hallani. Megállt, fülelt néhány percig, aztán óvatosan a nyitott üvegajtóhoz lopakodott. Csodálkozva látta, hogy Spatz a festőállvány előtt áll és dolgozik. Belépett. Lassú léptekkel a festő mögé somfordált. A vásznon ugyanaz a kép tárult eléje, színesen, kicsit álomszerűen, mint amit néhány pillanattal korábban a nappaliban látott. Ott heverték a képen a részeg lányok. Ott állt a zongora, s a zongora lábánál kiszolgáltatott szeméremrészeivel Mustos Piri. És ott volt Gömöri doktor és egy fekete macska is, ahogy tanácstalanul körülpillant az alvó emberek felett.

– Mi lesz a címe? – kérdezte az asszony.

– „Hajnal”... Talán „Hajnal” – mondta a festő.

A heverőnek támasztva egy pasztell vázlatot is megpillantott. A zongora tetején meztelenül táncolt a törpe nő. Egy ablak mögötti faunfej nádsípot fúj, bent a zongora előtt pedig egy óriási fekete macska hegedült.

– Hová lett a törpe? – kérdezte Ferenczyné.

– Nem tudom.

- És a báró?
- Elment.
- Azt hiszem beleszerettem.
- Talán csak hangulat – mondta a festő, aztán hátralepett és hosszan nézte a képet.
- Én is elmegyek – szólalt meg újra az asszony.
- Spatz nem szólt semmit. Némán folytatta a festést.
- Isten vele Spatz.
- Viszontlátásra kedvesem. Várom majd, jöjjön állni.”

CSONT FERENC RAJZA (1919) A MŰVÉSZET FOLYÓIRATBAN – 1964/JÚLIUS, 38. OLD.)

A *Művészet* beszámolója szerint Csont Ferenc – már a két dunántúli tárlattal is –, hetvenen túl, szinte az ismeretlenségből lépett a legjobb alkotók közé. Ez azért is elgondolkodtató, mert a Derkovits teremben kiállított rajzainak majd’ mindegyike fél évszázaddal korábban készült. Ezek a lapok azonban „ma is elevenek, érdekesek, nyugtalanítók”, megmutatják „a szerkezetességet, a monumentalitást, a klasszikus hagyományok korszerű továbbélését.” Pogány Ö. Gábor Csont sikerét „művészettörténeti igazságszolgáltatásnak” véli, a magyar cézanne-isták, a nagyvonalú kompozíciót, a modern jelképpalkotást, a konstruktív módszereket követő *Nyolcak* és az aktivisták elismerésének. Oda kell sorolni a sűrítő és „elegáns zengzetű” Csont Ferencet is a *Nyolcak*, Uitz, Nemes Lampérth mellé (miként Scheiber Hugót, Perlrott Csaba Vilmost, Kádár Bélát). Idézzük a kritika lényegi részét:

„Pedig Csont Ferenc rajzanyaga alig több, mint ilyen-olyan helyzetben levő aktok ábrázolása, női testek hajladozásának, korvonalainak, apró mozgásainak tömör rögzítése. Mégse stúdiumok, nem is vázlatok ezek a művek, hanem önálló igényű alkotások, a képi fogalmazás modern mintadarabjai, a nagyvonalú előadásmód izgalmas példái. Szinte reliefszerű véglegességgel, pontossággal alakította ki Csont Ferenc ezeknek a figuráknak a ritmikáját, de plaszticitásuk hangsúlyozása mellett se mondott le választott motívumainak közvetlenségéről, formanyelve meghittségéről. Nem hiányzik lapjairól a stilizálás játékosága, egészben véve rajzai mégis dikciós hangvételűek, kis méretük ellenére is nagyszabású arányrendszerbe foglaltak.”

DR. OZSNYIK ISTVÁN versei:

SÓHAJTÁS

Frissen mosott
zöld ruhában
béget a rét.
Elcsatangolt sóhajok
illatába botlom.

TEGNAP

(2016. 03. 31.)

Tegnap meghalt
a barátom az egyetlen.
Szívemből kizuhant a vérem.
Álltam a sírjánál
hófehéren.

ÍGY JÖTTEM

Jöttem sok tíz évvel ezelőttről
Ekével a lelkemben
Istállók szagával
Lovak szabadság-nyerítésével
Apám pipafüsttel cserzett arcával
Így jöttem falvak porából
Reményteli világot szántani
Vak hittet művészetem
Templomát építeni

KOLDUSMAGÁNY

Kígyómarásos vedlő időben
kóbor bánatban
csontvészó hidegben
megfeneklett a lélek
Beton közöny jár házról-házra
koldusmagány telepedett rám
térden csúszik a szegénység
az utcán
Nyakamba lihegnek
az árokparton hagyott
kutyaugatások

Macskanász tombol
szélzugos padlásokon
jégcsaphajnalon ring
az álom
Pásztorkolompos reggel
bandukol a kertek lábainál
kriptasóhajok ülnek a vállamon.

FÖLDRE BORULÓ REMÉNY

Töviskoronás nappalokba
van beágyazva a testem
szítáló süket körben
Nyelvem alatt toporgó szavak
temetőcsöndbe halnak
Életem rettegő vezeklés
mások könnymentes bűneiért
A sustorgó sötétség
csak sivár álmot terít rám
szemem horizontjára
meztelen szerelmet
vetít az égő hajnal
Kapualjak dohos párájában
unott arcokon botorkál
a megvakult idő
Születésemkor töviskoszorúba
fonták lelkeket
fölre boruló reményben vesztegek

DROZSNYIK ISTVÁN GRAFIKÁJA
KÉSZÜLŐ NEGYEDIK (TÉRDEPLŐ IDŐBEN CÍMŰ) KÖTETÉHEZ

ÉGI SZERELEM

A csicsergő hajnal
hátán szerelemsikolyok
szállnak megtalálva
a hátizsákba rejtett
boldogságot.

SERFŐZŐ ATTILA:

A NAPON ÁT

Pislog az est.
A páváskodó sötét lelkemre ül,
csak te motoszkálsz bennem folyton,
s kíméletlenül.

Süllyedő álmomból ébredtem reggel,
ragyogó szirtfokról zuhantam volna épp',
de a hörgő mélység fölött
megfogtuk egymás kezét.
Még hagytam. Hadd ringasson
az érzés kénye s kedve szerint...
És reménykedtem, hogy a csoda
újra meglegyint.

Boldogan fedném föl illúziómat,
de meghasadt, félek, cserbenhagy,
most kopott a szó,
hisz' minden, ami bennem jó,
az Te vagy.

„LANT ÉS BIBLIA”

Milyen emlékév volt a 2017-es esztendő? Igaz, hogy a „Reformáció 500” vezette egy éven keresztül a közfigyelmet (nehéz lett volna vele versenyre kelni az események számában, sokféleségében s jelentőségében), mellette azonban csak a vakok és a süketek (meg az írástudatlanok) figyelmét nem kerülték el az „Arany 200” címkével ellátott programok (s méltán rendeződtek Arany köré a nyelvünkről, az irodalomba kódolt azonosságról, az így továbbgondolt identitásról megfogalmazott üzenetek).

És a nagy szellemek árnyékában lehet ugyan nagyot alkotni, rendszerint azonban még a legjobbaknak is csak dobogós vagy „pontszerző” hely jut. Így járt a 100 éve született Szabó Magda – persze, az ő életművének utókori recepciója éppen hogy elkezdődött –, így járt Tompa Mihály is, aki ugyanúgy 200 éve született (1817. szeptember 28-án, Rimaszombatban), érzékelhető volt azonban, hogy jóval kevesebbek ügye lett a református papköltőre, a romantikus triász Petőfi és Arany melletti harmadik tagjára való emlékezés. Az idén, halálának 150. évfordulóján (1868. július 30. Hanva) újra elmondhatjuk, hogy *„nincs talán még elfeledve a dal”* – mely mottó alatt, a *„Lant és biblia”* jegyében, irodalmi, művészeti és kulturális rendezvények sokasága zajlott a múlt esztendőben, és tart(ott) tovább 2018-ban.

A Tompa Mihály-émlékévet részletesen – beszédek és megemlékezések közlésével – dokumentálta a *Gömörország* című folyóirat múlt évi őszi és téli száma; s a nyár közepén vehettem kézhez a maroknyi, alig kilencven lelkes településen, Gömörszőlősen (a jövőre 60 éves Tompa Mihály Gömöri Kulturális Egyesület gondozásában) napvilágot látott mintegy 30 oldalas (nagyalakú) kiadványt, mely a Tompa-émlékév gazdagon illusztrált krónikáját adja közre. A Magyar Kultúra Lovagjának, a 95 éves (senior seniorissimumusként is a térség szellemi motorjaként tevékenykedő) –, 2017-ben Rákóczi Lánccal kitüntetett É. Kovács Lászlónak mind több társa akadt a régió- és értékmentő ügyek fölkarolásában, s mintegy harminc településen zajlottak a már a múlt év elején elkezdődött, 2018-ban folytatódó programok. Ezekből most csupán néhány jelképes mozzanatot emelünk ki.

(A FENTI KÉPEN: TOMPA MIHÁLY ÚJRAAVATOTT SZOBRA RIMASZOMBAT FŐTERÉN)

Lassan két évtizede annak, hogy Tompa Mihály-szavalóversenyt rendeznek Putnokon. Ezt tavaly februárban regionálissá tették, s áprilisban a költőről elnevezett országos vers- és prózamondó verseny döntőjének adott otthont Rimaszombat (ahol ez az egyetlen országos jelentőségű magyar kulturális rendezvény). Az emlékévé hivatalos nyitánya Sárospatakon volt március 25-én. Többen utaltak rá ott is, azóta is, hogy Tompa nincsen ma a kellő helyén, miközben hosszú ideig Petőfi és Arany verseivel együtt formálta a közgondolkodásunkat költészete. A természet áhítata mellett az egyetemes erkölcsi értékekre való figyelmeztetés, az Istenbe vetett hit és a magyarság sorsa miatti aggodás az egyes ember számára ugyanolyan fontos, mint egy nemzet közösségének.

Májusban nyílt („*Nincs talán még elfeledve a dal*” címmel) az Országos Széchényi Könyvtárban kiállítás, bemutatva a nagyközönség előtt ismeretlen kéziratári anyagokat (illetve szöveges és képes dokumentumokat, díszkiadású köteteket és gyászbeszédeket – hiszen a költészete mellé felnőtt protestáns egyházi szónoklatai egyszerre emberi dokumentumok és történelmi korrajzok). A rendezők itt újra megszólították az utókor felelősségét: Tompa a 19. század végéig a klasszikus szerzők között szerepelt, még a 20. század első felében is helyet kapott a nagyobb irodalomtörténeti összefoglalásokban, majd egyre inkább kiszorult a kánonból. Mint elhangzott: „leginkább csak a szabadságharchoz köthető versei, illetve Arany Jánoshoz, Petőfi Sándorhoz fűződő barátsága, a kor jelentős képviselővel, többek közt Bajza Józseffel, Jókai Mórral, Heckenast Gusztávval, Pákh Alberttel és Egressy Gáborral folytatott levelezése tartotta fent a nevét.” Kelemérben és Gömör-szőlősn nyár elején tartottak Tompa-emléknapot (1849–51 között Tompa ennek a két településnek is református lelkésze volt, bejei szolgálata után, majd végleges parókiája, Hanva előtt). A középkori műemléktemplom ugyanolyan meghitt teret kínált az emlékezésnek, mint a parókia elé felállított bronzdomborműves Tompa-emlékmű vagy az ekkor felavatott „*Virágregék kertje*”.

Hanván és Rimaszombatban november végén rendeztek háromnapos tanári konferenciát, melynek üzenetei közül a többi közt azt is érdemes megszívlelnünk, hogy „nem Tompának van szüksége rá, hogy felemlegessük, hanem nekünk van szükségünk őrá”. Rimaszombat Tompáról elnevezett és felújított terét még 2017. szeptember 28-án adták át, s ennek központi részére került a költő szépen restaurált szobra. Ennek a szobornak a története tulajdonképpen Tompa Mihály sorsát is példázhatná. A költő-pap szoboralakját (melyet Holló Barnabás formált meg) 1902. június 4-én leplezték le – hogy aztán 44 éven keresztül békés nyugalommal szemlélje a korántsem békés történelmi időket a vármegyeháza szomszédságában. Azonban 1946. november 16-án ledöntötték a talapzatáról (és az óvó kezek a múzeumban helyezték el). Jó évtizeddel később a városközpont helyett a Városkertben állították újra, innen 1994-ben került vissza a térre, amely időközben az

eredeti nevét is visszakapta. A téren áll 2004 óta Petőfi szobra, a tervek között pedig szerepel egy Arany-szobor felállítása is, így Rimaszombatban ismét együtt lehet majd a költői triász. De addig még van dolga az irodalmi emlékezetnek!

Sokat tesz ezért a már említett É. Kovács László (*képünkön*), ő a szülővárosban beszélt Tompa néphagyománybeli szerepéről (maga is kutatta a költő-lelkésznek

eme munkásságrészét, s a Tompához fűződő leg-érdekesebb, anekdotikus történeteket 2002-ben szedte csokorba; az Ethnica Kiadó ezt egy önálló könyvben adta ki, az É. Kovács-illusztrációkkal kísérve). Ugyanezen a konferencián hangzott el a Tompa lelkési életművét méltató előadás: Pocsainé Eperjesi Eszter (a sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei Múzeuma igazgatója) az egyházi irodalom egyik legszebb, nőknek szóló alkotásaként mutatta be az 1867-ben elkészült *Olajág* című kötetet („elmélkedések, fohászok és imák hölgyek számára olvasó- és imakönyvül”), amely 1911-ig hét újabb kiadást

ért meg, az óta azonban csak most jelent meg először. A Putnoki Városi Televízió filmet készített Tompáról az emlékévké alkalmára, ezt szintén itt vetítették le. Majd Miskolcon (december elején) emlékeztek a 200 évvel ezelőtt született költőre, a középpontba helyezve Lévay Józseffel ápolt barátságát; Imolay Lenkey István pedig országjáró előadás-sorozaton népszerűsítette Tompa életművét; nyolc további városban rendeztek emléknapot, az OSZK vándorkiállítását kísérve.

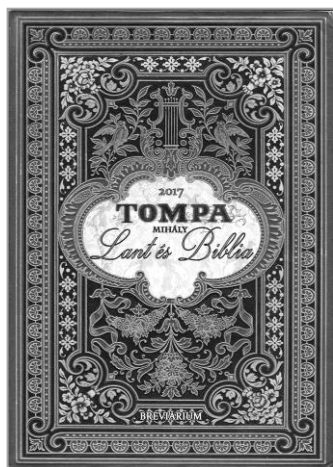
Láthatjuk, a hagyomány feléledt, Tompa halálának 150. évfordulóján viszont megkerülhetetlen a kérdés, hogy miért nem léteznek a költő életét és munkásságát a modern irodalomtudomány szemléletével feldolgozó monográfiák. Igaz ugyan, hogy a Tompáról megjelent önálló művek száma megközelíti a félszázat, az említéseket is figyelembe véve, született majdnem 400, Tompával (vagy vele is) foglalkozó irodalomtörténeti tanulmány, portré és összefoglaló mű. Lenkey István közel 1.400 olyan írást gyűjtött össze – a 3.078 tételes életmű-bibliográfiában –, melyek napi-, hetilapokban és évkönyvekben jelentek meg, ám nemhogy egy új szintézismunka, de még csak a mai olvasati szempontokat figyelembe vevő újraértelmezés sincs.

Ha a fajsúlyosabb életrajzok és monografikus igényű elemzések nyomába eredünk, láthatjuk, hogy a közvetlen utókor nem volt mostoha a költőhöz. Fölleljük pl. Ferenczy József 1877-es, Lengyel Miklós 1906-os és Kéki Lajos 1913-as részletes életrajzát, Kerékgyártó Elek Tompa költészetéről szóló 1879-es könyvét, Bene Kálmán 1910-es doktori értekezését Tompa és a természet kapcsolatáról. Meg kell

említeni Gaál Mózes (1898), Szentimrey György (1907), Császár Elemér (1923) nagyobb munkáit s a Tompa-poézis vallásos elemeit faggató Lakatos Vince 1901-es tanulmánya vagy Pollák Miksa (Tompa és a Biblia kapcsolatát bemutató 1912-es monográfiája) után Erdélyi Dezső 1940-es áttekintését Tompa vallásosságáról.

Az újabb időkben Tompa Mihály és a magyar költők kapcsolatáról Bényei József (1992), életéről és költői útjáról Balázs Éva (1994), Tompa virágairól Rácz Győző (2000) vagy Tompa vallási élményeinek tanulságairól Imre László (2009) adott közre kisebb-nagyobb írásokat, a legjelentősebb munka azonban már több mint 100 éves: Váczy János 300 oldalas Tompa-életrajza 1913-ban jelent meg a Magyar Tudományos Akadémia gondozásában. A különböző irodalomtörténetek természetesen nem hagyták ki Tompát a korszak költőinek, műveinek, jelenségeinek vizsgálatából, de rendszerint csak allegóriáit (jobb esetben a népregéit majd a *Virágregéket*) említik. A „spenót” Tompa-fejezete a 4. kötetben olvasható, annak szerzőjétől, Kovács Kálmántól várták annak idején az új monográfia elkészültét, ami elmaradt, de legalább mértékadó tananyag volt Tompa is.

A *Lant és Biblia* címmel az emlékévre kiadott Tompa Mihály-breviárium igen reprezentatív, nagyalakos, több mint 600 oldalas munka. A szerkesztő B. Kovács István igyekezett úgy összeállítani a kötetet, hogy az sokoldalú áttekintést adjon a pap és költő szolgálatáról, illetve annak fogadtatásáról. Noha szabadkozik, hogy a sokrétű munkásságot lehetetlen egyetlen kötetben bemutatni, a könyv mégis több a breviáriumnál, hiszen végső soron három önálló könyvet foglal magába. Egyik a monográfia-töredékekből kirajzolódó Tompa-életműrajz; másik egy Tompa-kötet (versekkel, énekekkel, prédikációkkal és imákkal, a *Fekete könyv* feljegyzéseivel); s önálló kötetbe kívánczik Tompa Mihály és Arany János levelezése.

Ha a szerkesztői válogatás és csoportosítás rendjét követjük, az első fejezetében olvasható Szabó József 1901-es életrajza (*Tompa Mihály, a költő-pap*), majd egy összegzés következik a költői triászról, és megismerkedhetünk Arany és Tompa több mint két évtizedet átívelő – az emberi kapcsolat mellett a korszak társadalmi és művelődési viszonyairól egyként tanúskodó – levelezésével.

A Tompa-életműbe kínál betekintést az a gazdag válogatás, melyben a versek és énekek mellett pl. imák és prédikációk, beszédek, úti levelek is szerepelnek, valamint a halála után ötven évvel közzé tett „Fekete könyvből” vett, a hanvai hétköznapokat felidéző anekdoták.

Nem hiányoznak a *Róla való elmélkedések*: az öt először a triászban Arany és Petőfi mellé helyező Szász Károlytól – Váczy Jánoson és Schöpflin Aladáron, ravasz Lászlón és Pintér Jenőn, Hegedüs Gézőn és Kovács Dánielen keresztül – napjainkig (Imre László 2009-es és Báthori Csaba 2014-es tanulmányaiig). S a közösségi emlékezet is megszólal: É. Kovács László saját grafikai illusztrációival kísért könyve (*Tompa Mihály a gömöri szájhagyományban*) 2002-ben látott napvilágot a *Gömör Néprajza* sorozatban, a breviáriumi válogatás azonban azt tanúsítja: a Tompa-anekdóták gyűjtése tovább folytatódott, a korábbiakon túl az olvasó újabb humoros-tanulságos történeteket ismerhet meg az összeállításból.

É. KOVÁCS LÁSZLÓ GRAFIKÁJA
TOMPA MIHÁLY 1946–49
KÖZÖTTI BEJEI SZOLGÁLATI
IDŐSZAKÁNAK EGYIK ANEKDO-
TÁJÁHOZ (MELY TOMPA ÉS A
PAPVÁLASZTÁS CÍMMEL JELENT
MEG A BREVIÁRIUMBAN)

Bényei József 1992-ben szerkesztett egy antológiát, amelyben Tompa Mihály a „magyar költők” lantján szólal meg – Petőfi Sándortól, Juhász Gyulán keresztül, Ágh Istvánig olvashattunk itt Tompát megszólító verseket, összesen mintegy fél-százat (s a legtöbbet Lévay Józseftől). A breviáriumban szintén önálló fejezetet alkotnak a hozzá intézett vagy általa ihletett irodalmi alkotások – s újdonság az ismert válogatáshoz képest Krúdy két írásának közlése, Gulyás Pál Tompa-verse és Kövesdi Károly példabeszéde, Fecske Csaba költői játéka és Szász Zoltán hosszú-verse. Végül pedig áttekintést kapunk az 1868-tól máig ívelő Tompa-kultuszról, mely az elismerés, a méltatás és felejtés, a kánonképzés és a kánonból való kiszorulás sajátos ritmusát is érzékelhetővé teszi.

Persze, a világháború utáni irodalomtörténet-írásunkban nem az volt az első dolog, hogy újraértékeljék, vagy újra kiadják egy református pap-költő életművét, a 200. (vagy a 150., ez a mostani) évforduló azonban lehetőséget kínált volna az újraolvasásra. Ehhez a szakirodalmi gyűjtés már megvan: több mint három ezer tétel szerepel Lenkey említett, 2017-es bibliográfiájában (*Ősszel születtem én: tavasz leend, Mikor rám esteledik...*, Putnok), a breviárium és az *Olajág* mellett két válogatott Tompa-kötet és több bibliofil kiadvány is megjelent. Félő azonban,

hogy az új generációk úgy fognak felnőni, hogy az iskola nem mond nekik semmi érdemlegeset, követendő, mába helyezhető értéket Tompa Mihályról.

Füstölgéseim azonban nem újdonságok!

25 évvel ezelőtt, a 175. évfordulóra megjelentetett debreceni *Múzeumi Kurír* Tompa-émlékszámában Kováts Dániel tette szavá, hogy egyaránt adósak vagyunk a kritikai kiadással és az új monográfiával. S miként az emlékében is elhangzott: nem Tompának van szüksége erre, hanem a mi lelki arcképünket árnyalja, tudásorientációnkat minősíti a kritikai megítélés: a kritika ugyanis legalább annyira jellemzi az értékelő kort, mint az értékelt művet.

A statisztikai megközelítés csupán arról árulkodik, hogy a legjelentősebbnek számító elemző munkák kétharmada az 1900–1920 közötti két évtized terméke (innen való egyébként a két legfontosabb Tompa-monográfia is, a Kéki Lajosé és a Váczy Jánosé). 1945 után egyetlen önálló Tompa-életrajz készült, Valkóné Huszti Róza könyve Pozsonyban jelent meg 1970-ben.

A bibliográfiai tételek némi összefüggést sejtetnek az irodalomszemléletben bekövetkező változások és az életmű megbecsülése között, ez fejeződik ki a versek kiadásában. A kritikai kiadás munkálatai 1914-ben elkezdődtek. Nem fejeződtek be, viszont rendszeresen kiadták írásait. *Összes művei* Ravasz László utószavával másfélezer oldalon jelentek meg 1942-ben, válogatott művei 1955-ben Bisztray Gyula szerkesztésében láttak napvilágot (1961-ben 700 oldalon), valamint több, vegyes válogatás után 1994-ben Alexa Károly szerkesztésében a két kötetes (lírai és elbeszélő) költemények is megjelentek több mint ezer oldalon (a Nemzeti Tankönyvkiadó gondozásában).

Megfelelően sáfárkodtunk-e Tompa örökségével? – kérdezi Kováts Dániel.

„A bibliográfus és az irodalomtörténész azt felelheti, hogy sokat tudunk Tompáról, bár mind műveinek kritikai kiadásával, mind az életmű monografikus feldolgozásával adósok vagyunk. Az irodalom közvetítésével foglalkozók – pedagógusok, kiadók, közművelődési szakemberek – adóssága még nagyobb”. Tompa ugyanis „kihullott az irodalmi köztudatból”. Pedig a pályája kitűnő példa lehet az irodalomtörténeti folyamatok bemutatására. Idézzük csak Kováts Dániel mindig aktuális érveit!

Irodalomtatásunknak föl lehet róni, hogy „csak a legnagyobbak megismeretetésére vállalkozik”, így a diákokban olyan tévhit alakulhat ki, hogy az irodalom „csúcsteljesítmények láncolata”. (Mondhatnánk: mára ez is túlságosan optimista megközelítés, mert vajon kialakul-e egyáltalán valamilyen kép az irodalomról a diákok többségében azon túl, hogy kötelező és haszontalan?!) Keveset tudnak a közegről, ahonnan a kivételes tehetség kiemelkedik: a tanító elődökről s ösztönző kortársokról. Petőfi és Arany népiességét Tompa költészete helyezi el a magyar romantika sajátos dimenziójában; Jókai, Arany vagy Madách Világos utáni hang-

váltása érthetőbb Tompa költészetének ismeretében; de a századvégi magyar líra (Vajda, Reviczky, Komjáthy, Kiss József), a szimbolizmus – de még az irodalmi modernség is – merít Tompa költészetének tanulságaiból. (De mond-e egyáltalán valamit a fent említett négy költő, sőt, mond-e Jókai és Madách?!)

Az irodalmi műfajokban való kalandozás sem merülhet ki a dalban, elbeszélő költeményben, balladában vagy ódában – éppen Tompa Mihály korabeli népszerűsége mutatja, hogy mit (s miért) kedveltek a kor olvasói az 1840-es '60-as évek között (a népiesség aranykorától, a világosi traumán keresztül, a kiegyezésig). A 10. osztályos irodalmi tananyag Tompa költészetéhez pl. az ún. almanachlíra, a népiesség, a satirikus-radikális hang, a hazafias líra, allegória, illetve a hangulatlíra fogalmait társítja.

A konvencionális témák költői hangjának markáns személyessége Tompát szinte azonnal Petőfi és Arany mellé emelte, rege- és mondafeldolgozásai után sajátos hangú virágregéiben pedig az allegória számos lehetőségét próbálta ki. És mindig a lélekállapot kifejezése vezette, hazafias lírájában is összekapcsolódott a „nemzethalál” víziója saját sorsának kilátástalanságával. (Két gyermekét elveszítette, számos betegség kínozza, Istenhez-menekülése kétségekkel volt tele, még az öngyilkosság gondolatával is foglalkozott; református pap-költőként sem játszott szerepet: esendő ember volt, ki a virágok közé bujdoskolva is rátalált végül Isten kegyelmére; és a gyülekezetét ugyanúgy féltette az önfeladástól, miképpen a nemzetét.) A Világos utáni korszak legjelentősebb verse lett *A gólyához* (1850).

„Te boldogabb vagy, mint mi, jó madár.

Neked két hazát adott végzeted,

Nekünk csak egy – volt! az is elveszett!

repülj, repülj! és délen valahol

A bujdosókkal ha találkozol:

Mondd meg nekik, hogy pusztulunk, veszünk,

Mint oldott kéve, széthull nemzetünk...”

Nem is nagyon csodálkozunk, ha ezért a verséért a vizsgálati fogság lett a jutalma, s azon sem, hogy ez tovább növelte a népszerűségét. De azon sem, hogy 1948 és 1956 után Tompa verse túlépelt a saját kora viszonyain – az allegória már csak ilyen! –, évszázaddal később is érvényesen és aktuálisan szólhatott a betapasztott szájak helyett. Miként az 1852-es *A madár fiaihoz* című versével – hitet téve amellet, hogy „*nincs talán még elfeledve a dal*” –, s lehet bár az ének „*fájdalmas, merengő*”, szólhat „*más berekben, máskép*”, figyelmeztetése azonban örök: „*Fiaim, csak énekeljetek!*” (Több mint másfél évszázad sem fosztotta meg a sorokat a versszárnyak alá rakódó aktualitástól:

„S ti hallgattok? elkészültök innen?
Itt hagynátok bús anyátokat?”

Vagy az utolsó előtti sorban: „*Itt hagynátok, idegent cserélve...*” – bizony, teszek az ősi szemeszterben egy próbát az egyetemistáimmal, hogy próbáljuk csak meg Tompát a 21. századi kontextusban értelmezni...)

S nem hagyjuk reflektálatlanul a mű mindenkori érvényességének esztétikai formáltsága vagy az irodalmi érdeklődés és a műfaji lehetőségek mellett az olyan „irodalomszociológiai” vonatkozásokat sem, hogy költő és kora egymásra utaltsága gyakran bár a kor javára szolgál, azonban mindig a költészet nyer vele. A Tompa-féle *Virágregéket* szerette a közönség – különösképp a női olvasók, az ő lelkiüket, képzeletüket és hangulatukat mozgósította leginkább –, miközben a költő maga is megnyugvást talált bennük.

Gyulai Pál hiába nevezte „csacskaságoknak” azokat, az „előadás bűbája” vagy a szimbólumalkotás titokzatossága már egy következő kor felé mutat. A ciklus egyszerre szimbolikus és impresszionista – és szinte zenei mértékkel közvetíti a hangokat, a színeket. S ezzel függ össze Tompa költészetének szimultán iránya: a hangsúlyos verselést egyre inkább felváltotta a rímes-időmértékes, a zeneiségnek is nagyobb szerepet adva a költői hatások között.

S visszakanyarodva Kováts Dániel intelmeihez: ha például azt kell bemutatni, hogy miképpen viszonyulhatunk a hazánkhoz, a szülőföldünkhez, a népünkhöz – „ehhez tartalmi és erkölcsi támpontokat kaphatunk Tompától”. Nem találjuk meg ugyan az olyan izzású „forradalmi küldetéstudatot”, mint Petőfinél vagy Adynál, azonban mindig ott van nála valamilyen mély és szilárd otthontudat, a hűség, az elkötelezettség.

A „nagy haza” iránti felelősség a „kis haza” építésével kezdődik.

A magánélet, a hitves és a kert, a gyülekezet, a barát és a haldokló ugyanolyan fontos, mint a nemzet, s ha a természet iránti nosztalgiánk, a lelki és erkölcsi tartásunk mintáit keresnénk, Tompa Mihály írásai ebben a keresésben is segítenek minket. Mert nemcsak a közösségi sors, de a lélek világa is költői témát jelentett számára: „hit és kétségbeesés, öröm és súlyos bánat, a transzcendentális világ s a környezet tárgyiasága egyaránt része költészetének. Ilyen tekintetben az a legnagyobb ereje, hogy az embernek azt a képességét hangoztatja, amely által úrrá lehet külső körülményein, belső gyengeségén”.

Hangoztatja, igen, hinni akar ebben a képességben, de szenved; imádkozik és átkozódik. Akárhány életrajzot olvasunk is, mindenütt találkozunk a küzdelmes gyermek- és ifjúkor, az irodalmi érvényesülésvággyal s a tiszteletes-szolgálat közötti őrlődés vagy a nemzeti tragédia és a politikai üldöztetés, a családi veszteségek és a gyötrő betegség mozzanatával.

Életrajzírói rendszerint a szenvedő embert látják Toma Mihályban – a Váczy-monográfia egyik fejezete a „*Szenvedések évei*” címkét kapta; az utolsó napjairól pedig ezt olvassuk: „Kínos vergődése immár tűrhetetlen; nem hiába ismétli, hogy ha Dante ismerte volna az ő gyötrelmeit, vajmi másképpen írta volna meg az elkárhozottak szenvedéseit.” Egyszer imára hajtja a fejét, máskor pöröl az Úrral, táviratban maga küldi szét halálhírét...

Egy ma még meg nem született monográfia viszont azt is bemutatná, mily nagy erőfeszítéseket tett Tompa azért, hogy költészete ne pusztán kompenzáció, hanem realizáció legyen, hogy a panasz a „feldolgozást” segítse, és e feldolgozás hogyan simul végül a feloldozásba, a kegyelembe.

MÁGER ÁGNES FESTMÉNYE (2017)
TOMPA MIHÁLY *ESTVE* CÍMŰ VERSÉHEZ (1863)

A KASSELI BIBLIA HASONMÁS KIADÁSA

A Kasseli Szent Biblia (1704; 1804) 2017-ben jelent meg újra az ötszáz éves Reformáció, illetve a 450 éves debreceni alkotmányozó zsinat előtt tisztelegve. Az Ötvös László bibliakutató lelkipásztor gondozásában napvilágot látott második Kasseli

Biblia Károli Gáspár 1590-es fordítása alapján előbb 1704-ben, majd egy évszázad múlva, 1804-ben Pesten és Pozsonyban készült. A második Kasseli Biblia az első kiadás szövegét pontosan közli, egyúttal ez a Vizsolyi Biblia nyolcadik kiadása is. A kiadó Füstküti Landerer Mihály ügyelt arra, hogy a nagyméretű betűk segítsék az otthoni tanulmányozást: „... nem csak az Eklesiákban, és azokban tartani szokott közönséges gyülekezetekben, hanem ama’ magányosan ájtatoskodni szokott híveknek házaikban – is mennél előbb idvességesen használtathasson”). A kiadást hazafias érdekek és szándékok is motiválták, erre utal a nyomdászkielész: „Hazzszeretetemet a’ tudományoknak ’s az ájtatosságnak elő-mozdításában mindenkori igyekezetemet a’ Hazám előtt bővebben meg-mutassam, bátorkodtam a’ Szent Bibliának ezen óhajtott, de szer-felett-való költségekkel terhelt, negyed’ formában leendő ki-nyomatását magamra vállalni”.

„Szent Biblia, az-az: Istennek Ó és Új Testamentomában foglaltatott egész Szent Írás. Magyar nyelvre fordítottatott Károli Gáspár által. És mostan nyolctzadszor e’ nagyobb formában vitettetvén a’ Frantziai nótákra rendelt ’Sóltár Könyvvel egygyütt ki-botsáttatott a’ Kasseli 1704-dik esztendőben nyomtatott példa szerént. Po’sonyban és Pesten Fűskuti Landerer Mihály K. Priv. Nemz. Könyv-nyomatató’ és Könyv-áros’ betüivel, és költségével, 1804.” – Ez a szöveg olvasható a belső címlapon. A valójában Nürnbergben megjelent Biblia visszatért a régi oszlopos címlaphoz, és a hagyományos családi Biblia Szenci Molnár Albert Hanaui Bibliájának a mintájára készült. A 18. sz. eleji Magyarországon nem volt lehetőség bibliakiadásra – írja Ötvös László –, Komáromi Csipkés György 1685-ös címlapú Bibliája is csak 1718-ban láthatott napvilágot 4.200 példányban, és annak nagyszámú, föllelhető példányait Egerben elégették. Utószavában a bibliakutató felhívja a figyelmet arra, hogy a reformáció korabeli bibliafordítások meghatározták a 16. sz. szellemiségét. A teljes Szent Írás folyamatosan jelent meg, a Zwingli Ulriché 1531-ben, a Luther Mártoné 1534-ben, a Károli Gáspáré 1590-ben. „A svájci bibliafordítás hátterében, későbbi kiadásában Kálvin János és munka-

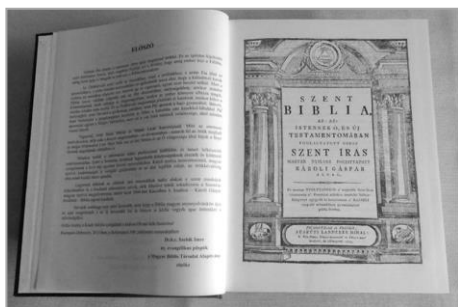
társai hatása felismerhető, e tudós csoportból ki kell emelnünk Vatablus nevét, akinek a bibliakiadását Méliusz Juhász Péter és Károli Gáspár egyaránt megemlítette és használta. Így ezeknek a bibliafordításai által kezdetől napjainkig a magyar szellemi élet, az egyházi munkák és szépirodalmi műveink által a kálvini teológiával találkozott a magyar bibliaolvasó közönség. Ez áll a Kasseli (Nürnbergi) Biblia kiadására is.”

A reprint kiadást Kustár Zoltán teológiai professzor nemzeti Biblia ügyéről írott tanulmánya kíséri. Itt olvassuk az alábbiakat: „A hazai reformátorok számára az eredeti nyelvekre épülő, nemzeti bibliafordítás igénye a kezdetektől fogva magától értetődő volt. A humanizmus hatására már hazánkban is készültek korai fordítások az Újszövetségből. Komjáti Benedek 1533-ban jelentette meg Pál apostol leveleinek első magyar fordítását, Pesti Mizsér Gábor 1536-ban adta ki a négy evangéliumot magyarul, majd Sylvester János 1541-ben saját fordításában immár a teljes Újszövetséget megjelentette.” A teljes bibliafordítás iránti igényt Méliusz Juhász Péter Jób fordításának előszavában fogalmazta meg 1565-ben ekképpen:

„Miként a prédikátorokat azt kívánja Isten, hogy valaminémű nyelven a juhok vadnak, azok nyelven prédikáljanak az híveknek, és ne bolondoskodjanak az idegen, értelem nélkül való szóval: Így a Bibliát is azt akarja, hogy mindenféle nyelven legyen, s mindenek értsék az ő akarattját. A sidóknak is a Bibliát közönséges nyelven íratta, hogy mind férfit, mind asszonyállat értse, tanulja, értse belőle Ura akarattját. Hát ördög tanácsán járnak, akik azt károgják, hogy nem kell a Bibliát [...] magyar nyelven csinálni.” (Kustár Zoltán kiemelése)

1556-ra Heltai Gáspár és munkatársai több, egymást követő kötetben a majdnem teljes Szentírás megjelentették (a Krónikák két könyve, Ezsdrás, Nehémiás, Eszter és Jób könyve kivételével), s Méliusz tervezte a teljes Újszövetség, a Jób és a Sámuel-Királyok könyveinek kiadása mellett a hiányzó történeti könyvek fordítását is. (Heltai és Méliusz munkásságát Károli is méltatta a magyar nyelvű Biblia megalkotásához, Méliusz érdeme azonban a saját fordításokon túlmutat: ő volt az, aki püspökként az 1567-es alkotmányozó zsinaton elfogadtatta a Második Helvét Hitvallást, mely azon reformációs tanításokat is összegezte, melyek a Szentírásra vonatkoznak.)

A MÁSODIK KASSELI BIBLIA HASONMÁS
KIADÁSÁNAK BELSŐ CÍMLAPJA;
AZ ELŐZŐ LAPON:
ÖTVÖS LÁSZLÓ A VIZSOLYI TEMPLOM
BIBLIA-BEMUTATÓJÁN

Ez a hitvallás hangsúlyozza, hogy a hit dolgában a reformátusok nem fogadnak el mászt döntőbírónak, „*mint magát az Istent, aki a Szentírás által jelenti ki, hogy mi az igaz, mi a hamis, mit kell követnünk, vagy mit kell kerülnünk. [...] Ezért nem tűrjük, hogy a vallási vitás kérdésekben vagy a hit dolgaiban pusztán az atyák véleményeivel vagy a zsinatok végzéseivel akarjanak bennünket sarokba szorítani, még kevésbé, hogy bevett szokásokkal vagy éppen az egy véleményen levőknek sokaságával vagy egy nagymúltú szabállyal érveljenek ellenünk.*” (Kustár Zoltán kiemelései a *Második Helvét Hitvallás* II. fejezetéből)

Az Ószövetség-kutató professzor utal arra is, hogy a *Hitvallás* az első fejezet végén érintőlegesen kitér a kánon kérdéseire. Olyan könyvekről van szó, melyek az Ószövetség héber nyelvű kánonjába a Kr. utáni első században nem kerültek be, de a Vulgatába, az óegyházi görög nyelvű kánonjából készült latin fordításba igen. Az első protestáns bibliafordításokban is ott vannak ezek az „apokryphus” vagy „ecclesiasticus” könyvek, Károli maga is lefordította ezeket, ám az 1704-es fordítás már kiemelte az eredeti helyükről, és a két szövetség könyvei között, az Ószövetség „függelékeként” jelentek meg.

Ezek az ún. „másodlagos tekintélyű” iratok szerepelnek az 1804-es második Kasseli Bibliában is (*Az Ó Testamentom mellé vettett könyvek. Mellyek Apokrifusoknak nevezetnek*). Viszonylag nagyobb terjedelmű részről van szó, hiszen az Ószövetség 863 oldala mellett további 221 oldalnyi szöveget olvasunk. Például: Tóbiás, Judit, 1–2Makkabeusok, A Bölcsesség könyve, Jézus, Sirák fiának könyve, Báruk könyve, Jeremiás levele (Báruk függelékeként), Dániel (Zsuzsanna és a vénék, Bél és a sárkány) és Eszter könyvének kiegészítéseit. Az Újtestamentum szövege 296 oldalon, a Szenczi Molnár Albert által fordított 150 zsoltár (a „mellé rendeltetett” más énekekkel és Szenczi kottáival együtt) 112 oldalon olvasható.

Ötvös László lelkipásztori, egyháztörténelmi és költői munkássága mellett évtizedek óta nagy energiákat fektet hasonló kiadások gondozásába. Ennek köszönhetően jelent meg újra a *Hanau-i Biblia* 1998-ban, *Komáromi Csipkés György Bibliája* 2000-ben, az *Oppenheim-i Biblia* 2002-ben, valamint *Méliusz Juhász Péter Jób és Sámuel-Királyok könyveinek* a fordítása 2010-ben. Maga egyébként bibliagyűjtő is, eddig az ország számos pontján (templomokban, gyülekezetekben, múzeumokban) mutatta be kollekciónját.

HANAUI BIBLIA (1608). Károli Gáspár fordítása 1590-ben Vizsolyban jelent meg, 2412 oldalon, 800 példányban. A Vizsolyi Bibliától formájában és szerkesztésében is eltérő fordítást Károli barátja és tanítványa (a korábbi munkálatokban is segédkező), Szenci Molnár Albert készítette. Az ó- és újszövetségi könyvek mellett helyet kaptak zsolttárfordításai, egy rövidített katekizmus, a versbe szedett Apostoli hitvallás, egy házi tábla, bibliai intelmekkel, tanácsokkal. A Vizsolyi Biblia számos fordítási és nyomtatási hibával jelent meg, aminek Károli is tudatában volt, ezek kijavításához nem maradt ideje. Nem élhette meg a második, megfizethetőbb, kisebb méretű kiadást sem. A nyomtatás 1608. május 2-án kezdődött Hanauban, négy és fél hónap alatt 1500 biblia készült el.

OPPENHEIMI BIBLIA (1612). A Vizsolyi Biblia Szenci által javított kiadása is gyorsan elfogyott, és megkezdődött az 1612-es oppenheimi kiadás előkészítése. Ez lett a „Hívek Bibliája”, ugyanis az akkori könyvekhez képest kisebb méretben, a hosszas magyarózó jegyzetek elhagyásával készült. A Biblia szövegén kívül tartalmazza a Genfi zsolttárokat (Szenci Molnár fordításában, kottákkal ellátva) s egyéb ünnepi énekeket, a Heidelbergi Kátét, néhány imádságot és néhány egyházi szertartás leírását.

DEBRECENI BIBLIA (1685-ÖS DÁTUMMAL MEGJELENT 1718-BAN, LEIDENBEN). A tudós debreceni professzor, Komáromi Csipkés György (1628–1678) bibliafordítását 1653 és 1668 között készítette. Fordítása alapjául a Vizsolyi Biblia negyedik kiadása, illetve az eredeti héber és görög nyelvű szövegek szolgáltak. A Bibliák jelentős részét hazaszállításkor az egri püspök lefoglaltatta, utódja pedig 1754-ben megégettette. Debrecenbe csupán II. József türelmi rendelete után jutottak el a megmaradt példányok. A kiadás már a protestáns kánont követi, így nem tartalmazza a „deutero-kanonikus” könyveket, viszont megtalálhatók benne Szenci Molnár Albert zsolttárfordításai.

VÁRADI BIBLIA (1657, VÁRAD; 1661, KOLOZSVÁR). Ez az első olyan protestáns fordítás, mely nem közli a „másodlagos tekintélyű” iratokat. Pázmány Péter igen sok kritikával illette Károli munkáját s annak javított verzióit, ezért I. Rákóczi György erdélyi fejedelem elrendelt egy olyan, revízió alapuló kiadást, melyben a kor katolikus tudósai sem találnak kivetní valót. A szöveg javításait Köleséri Sámuel váradi (később debreceni) prédikátor végezte. 1657-ben kezdték meg a nyomtatást Váradon, de a munkálatok a török ostrom miatt félbeszakadtak. A Bibliák szabad elszállítását magyarok a békeszerződésben követelték, és Kolozsváron fejezték be a kiadást 1661-ben.

ARANYAS BIBLIA (1685, AMSZTERDAM). Egyre nagyobb lett az igény egy olyan Biblia-kiadásra, mely kicsi, könnyű, mindennapi használatra alkalmas. Elsősorban a diákok kedvelték ezt a formátumot, s ez az igény valósult meg az Aranyas Bibliában. A neves magyar nyomdász, Misztótfalusi Kis Miklós (1650–1702) készítette Amszterdamban, 3500 példányban, saját költségén.

KÁLDI BIBLIA (1626, BÉCS). Káldi György jezsuita szerzetes első teljes, a Vulgata alapján készült katolikus Biblia fordítását Pázmány Péter ösztönözte. Irodalmi értéke ellenére nem lett olyan népszerű, mint Károli fordítása, mely 12 új kiadást ért meg addig, míg a Károlit hosszú függelékében bíráló Káldiét csak egyszer nyomtatták újra.

GYŐRI KRISZTINA:

A CSÚF FIÚ

A csúf fiúnak nem volt szép neve, még csak kedves jelleme sem. Goromba volt és őszinte, ezért senki sem szerette. Bernát névre hallgatott, bár sosem szólították meg így. Otromba külseje elriasztott mindenkit. Senki sem közeledett hozzá – és jól volt ez így. Erős fiú volt, amiképp neve is jelenti. Bernát szinte ékkölként viselte rútságát. De miért volt ő rút?

Talán mert nagy az orra, vékony a szája, kopaszodik? Egyik sem. Bernát rútságát egy baleset okozta, mely örökre megbélyegezte. Még gyerekkorában történt az eset, olyan hat-hét éves forma lehetett. Talán akkoriban ő volt a legkedvesebb gyermek az egész világon. Oltalmazta a növényeket és jószágokat. Egyszeriben azt se tudta, hogy most szánja-e szegény pitypangokat, mert elfalatozzák a kecskék, vagy mosolyogjon az állatok jókedvén.

Ám, mint mindennek, ennek is vége szakadt. Egy napon, egy meleg, nyári napon, mikor apjának segített az ólat helyrehozni, egy igen nagy és pusztító tűz ütött ki a szénásban. Bernát és az édesapja rögvest az oltásba kezdtek. Az apja odakiáltott neki, a rettenetet látván:

– Szólj a szomszédoknak. Segítsenek!

A kis Bernát csak bólogatott. Rohant dolgára, miképp apja kérte, s ugyanígy tett a férfi is, csak ő a kút irányába, hogy vizet nyerjék. Bernát már a rozoga kerítés közelében járt, mikor felötlött benne, hogy a szénásban nemrégiben talált egy süin családot. Ostoba dolog volna kimenekíteni őket, jól tudta. Félt az apja haragjától, mégis a sünök felé szaladt.

Mikor visszaért a tűzhöz, apja már nem volt ott. Meg is ijedt ettől, a tenni akarás azonban nagyobb volt benne. Hősies módon belevetette magát a füstbe, a lángok közepébe. Még a keresés is ment neki egy jó darabig, de a fekete levegő gonosz démonként járta át tüdejét és rántotta egyre mélyebbre a kisfiút. Oly' mélységekbe, mellyel már aligha bírt. Sok volt ez egy apró teremtménynek, bármennyire is erős volt Bernát.

Szédelegve esett össze, egyenesen a lángok közé.

Így történt. A tűz, melyből nagy szerencséjére a szomszédok kimenekítettek, örökre elcsúfította arcát és kedélyét is. Azon nyomban eltűnt a kedves, jószívű fiú, s immár semmi más nem maradt meg benne, csak a keserűség és a szomorúság.

Mára a harmincas évei elején járt. Fess férfiként lépkedett a város utcáin – nem régiben lett tanársegéd a Kollégiumban. Mindig szívesen tanult, ezért is jutott el falusi létére ilyen nemes rangig. Megbecsülték őt okos gondolataiért, és kiválóan művelte a magyar beszédet. Maga sem hitte el, hogy ilyen arccal képes lesz kiállni a katedrára. De már megtanulta, hogyan tegye. Magabiztos volt, erős és szigorú, ezért félték tőle – ám ez neki épp megfelelő volt. *Inkább féljenek tőlem, minthogy megszánjanak vagy undorodjanak az arcomtól!* – mondogatta magának. Most is ezt szajkózta. A városban az emberek kerültek, amennyire csak lehetett. A csúf fiú talán még boldog is volt így. Egy nap azonban történt valami.

Minden reggel bement a közeli pékségbe, hogy vegyen magának néhány kiflit. Nem költözött be a kollégiumba, megnyugvása volt nagynénje mellett, nála lakott, esténként neki segített.

Észrevette, hogy valami készül a pékség mellett. Nemrégiben egy hentes volt ott, ám nem jól ment az öregnek az üzlet. Hónapokkal ezelőtt bezárta a boltját, és nagy falécekkel szegelte be az ajtót és az ablakokat. Bernát is úgy gondolta, hogy majd lesz ott egy másik hentes, hisz a városnak ezen a részén egy sincsen, csak hát ez az új hentes biztosan olcsóbb lesz...

Megdöbönt, amikor meglátta az új üzlet tábláját.

VIRÁG BOLT

Olvasgatta egy darabig. Nézegette. Vakargatta szakállas arcát, felhúzta bozontos szemöldökét megégett homlokán. Talán még a kalapját is levette volna, de esze ágában sem volt megmutatni elcsúfított fejét.

Úgy gondolta, ennyi hitetlenkedés épp elég volt ennek az újdonságnak – neki sietnie kell. Így is tett. Kapkodva lépkedett a pékség felé, és már nyitotta volna a nehéz ajtót, amikor éppen kilépett valaki rajta.

– Bocsánat! – mosolygott a lábatlankodó.

Bernát egyenesen sértésnek vette a neki szánt mosolyt. A csúf fiú mogorván nézte, ahogy elsuhan mellette a kedves, fiatal lány, majd berohan a virágüzletbe. *Ő lenne ennek a helynek a gazdája?* – pislákkolt bambán a fiú.

Több időt nem is kívánt elfecsérelni erre a dologra, ám a reggel történetek nem hagyták nyugton. Hasznos munkát ma igazán nem tudott tenni. Egész nap az járt a fejében, miért mosolyogtak rá. Hiszen rá nem szoktak. S nem is emlékezett a leány arcára, alkatára, a haja színére – csak a mosolyra.

Éjszakáig is kitarottak kósza gondolatai. Újra és újra átélte a történeteket, a mosollyal is kezdett megbarátkozni, mígnem eszébe jutott a régi tűzvész.

Feküdt az ágyban, tapogatta érdes és gyűrött homlokát, majd keze elvándorolt a kopasz fejéig. Némasága elhallgattatta gondolatait. Megfagyott tekintete és elméje is. Nagyon sóhajtott.

Talán még egy könnycseppet is elhullajtott, de senki se látta.

Végül meggyőzte magát arról, hogy bizonyosan szórakozott hangulatában volt a hölgy, hiszen ma volt az első napja, merthogy egy olyan csúfság, mint ő, mások kedvességében nem igazán részesülhet.

Viszont másnap reggel is összefutott ezzel a különös lánnyal. Ugyanabban a helyzetben ugyanúgy, ugyanolyan mosollyal. S ez ment napokig. Bernátot már majd' megette a düh. *Mire fel vigyorog ez énrám?*

Egyik nap meg is fogadta magának, hogy sokkal mogorvább lesz a lánnyal. Ő bizony megtöri a jókedvét. Bármi áron. Azonban hiába volt minden. Újból ezeket a jeleneteket kellett átélnie. Egyszerre nyitják az ajtót. A leány bocsánatot kér, mosolyog, majd sündörögve elszalad.

Ám egy pénteki napon a fiú megelégte a helyzetet. Hamarabb végzett, így a Kollégiumból hazafelé menet benézett a virágáruhoz. Sosem járt ilyen helyen, de nem tűrhette tovább ezt a *sértést*, méghozzá minden áldott reggel.

Amint belépett, elmámorította a ragyogó virágok friss illata – és a csönd, amit szinte megtöltött e finom látvány. A színek és pompás zamatok mesebeli módon keveredtek a szoba minden irányából. Zsúfolt volt a hely, de talán épp ettől volt olyan csodálatos. Még a rút Bernát is észrevette ezt a gyönyörűséget, ám hamarosan ennél sokkal szebb dolgot is felfedezni vélte a helyben.

A lány, akivel néhány hete együtt indulnak napjai, felnézett rá, és szokásához híven elmosolyodott. A csúf fiú előtt testet öltött a kép, mely reggelente fogadta, de most arc is társult a mosolyhoz. Egy gyönyörű, hófehér arc, amit körbeölelnek az aprócska, szürke szeplők, s annak fényében ragyog rá a leány világosbarna szeme. Haja kósza tincsei keretbe zárták ezt a mesés látványt.

Bernát egyszeriben szoborrá vált. Ostobán ácsorgott és bambult a lányra.

Orcájáról lerítt, hogy már végképp nem érti az egészet. Szemtől-szembe álltak egymással. Láthatja szörnyű csúfságát, a virágárus mégis mosolyog rá.

– Szép jó napot kívánok! Miben segíthetek? – csilingelt a lány hangja.

Bernát hebegett-habogott. Miben is segíthetne a lány neki?

Gondolta, sarkon fordul és megy is tovább. Megrázta magát és az ajtó felé lépett volna, ekkor azonban eszébe jutott a nagynénje, aki már napok óta ki sem kelt az ágyból. *Ha már itt vagyok, veszek neki valamit.*

– Nem tudom pontosan – kezdte Bernát. – Nem értek én ehhez. Nénémnek kellene. Adjon valamit, és megyek Isten hírével.

A lány vidáman bólogatott. Nem választott se túl drága, se túl olcsó virágokat. Percek alatt elkészítette a csokrot, lenyűgöző ügyessége volt hozzá. A csúf fiú is majdnem megdicsérte a csokrot, de a dicséret nem férhetett volna meg az eredeti célja mellett, mégpedig, hogy elijessze magától ezt a balga leányt. Miután Bernát kifizette a virágok árát, a leányzó megszólalt:

– Bocsássa meg, kedves uram, hogy minden reggel *úgy* megkeserítem a napját – somolygott.

A csúf fiú felhúzta szemöldökét.

– Ígérem, igyekszem hamarabb elintézni a dolgokat, csak hát sosem sikerül időben beérnem – kuncogott tovább, majd felnézett Bernát zöld szemébe. Barna tekintete ragyogott, ahogyan egész jelleme is. – Még valamit esetleg?

Bernát elgondolkozott. Belekalandoztak gondolatai a virágcsokorba, majd félénken felnézett a lányra. *Bolondozik ez, hogy nem látja az igazságot?*

– Nem – nyögte ki végül a csúf fiú.

– Akkor hétfő reggel találkozunk! – nevetett a lány.

– Bizonyosan – morogta Bernát.

– Szép napot!

A csúf fiú felsóhajtott, végül elmosolyodott. Oly’ sokszor nézett a szemébe ez a lány, hogy már biztosan végig kalandoztak rút arcán ezek a barna szemek. Nem tudta, miért ilyen elnéző a leányzó, de azt érezte, jólesik neki a mosoly.

– Még egy szál lenne... ebből – tett úgy a fiú, mintha valamit elfelejtett volna, és rámutatott a százszorszépre egy nagy csokor közepén.

– Egy szál?

– Semmi több.

– Már hozom is – nyújtózott a lány, hogy elérje a vödört, hol a többi százszorszép pihent. – Azonban csupaszon nem adhatom oda – mondta, majd kötött mellé némi zöldet, és egy szalaggal összefogta a növényeket, legvégül átnyújtotta a virágot Bernátnak.

Bernát elvette, s ugyanazzal a mozdulattal már nyújtotta is vissza a lánynak. Az igen elcsodálkozva meredt a fiúra.

– Sokszor jövök errefelé, de még soha nem láttam, hogy magának is adna virágot valaki – magyarázta feszengve a fiú. – Tessék!

A lány elvette a neki szánt ajándékot. Mosolya még édesebb volt, mint eddig bármikor. Tündöklő áhíttal nézett vissza Bernát szigorú zöld szemébe – s ő egyszerűen megenyhült a tekintettől.

Ekkor ébredt rá a csúf fiú, hogy nem is volt ilyen boldog még az életében. Ez a néhány pillanat valami érthetetlen mámorral suhogott át a szívéen.

Végtelen volt az öröm, amit a lány arca tükrözött vissza. Mintha egyszerűen el is felejtette volna megcsúfult ábrázatát, ahogy a szíve felmelegedett.

Itt van *valaki*, aki az égésnyomok mögött talán felfedezte azt a régi kisfiút. Érezte, hogy ha van *kiért*, akkor érdemes mosolyogni.

(Győri Krisztina a DRHE tanító szakos hallgatója. A Korunk irodalma című kurzus kreatív szemináriumain Kosztolányi Dezső A csúf lány című tárcanovellája után írt stílusgyakorlata ösztönző lehet másoknak: nemcsak mosolyogni, de írni is érdemes.)

Kreatív irodalom. A folyóirat 83–84. kötetében (140–149. old.) közöltem összeállítást a Debreceni Református Hittudományi Egyetemen *Korunk irodalma* c. kurzusa szemináriumi gyakorlataiból – stílusgyakorlatokból, pl. a *Magánhangzók* c. Rimbaud-vers mintájára alkotott szövegekkel, a Kosztolányi-novella (*A csúf lány*) újraértelmezésével vagy a *homo ludens* karakterét közelebb hozó versrejtvényekkel (akrosztikonnal). A feladatoknak nem célja az irodalmi mű létrehozása, a játék (sőt, szerepjáték) kedvéért azonban egy újabb (kisebb) csokrot kínállok ezekből a hallgatói gyakorlatokból.

KERESZTESI VIVIEN:

A CSÚNYA FIÚ

Gál Péter vagyok. 18 éves, gimnazista srác. A suliban csak „Pepének” csúfolnak. Nem igazán vagyok tisztában az értékeimmel. Egyesek szerint ez normális, mert ebben a korban vagyok. Hát, nem tudom... Mondjam el, én mit látok magamból?

Egy két lábon járó csődtömeget. 175 centi, vékonyka, nyakigláb fiú. Aki nem képes seholy helyállni. Azt érzem, kerülnek az emberek. Mintha már barátaim se lennének. Vajon mi okozza ezt? A külsőm?

Nem hinném, hogy a személyiséggel lenne gond. Bár az is igaz, hogy nem éppen én vagyok a focicsapat legjobb támadójátékosa, de még egy jobb kapusnak se illenék be. Biztosan a külsőmmel van a gond. Én tudom. De nem tehetek róla. A zsíros bőröm, a hajam, mind-mind megnehezítik az életemet.

Persze, a szüleim dicsérnek – folyton folyvást. Hogy én vagyok a legszebb és a leghelyesebb srác az osztályban. Hát tudod mit, nem hiszem. Soha nem volt még barátnőm, a lányok mintha tudomást sem vennének rólam. Mint valami leprástól – úgy menekülnek tőlem.

Nem tudják ők, hogy mi az érték... Ezek a mai lányok nem tudnak semmit! – De sajnos már én sem tudom.

Talán csak a jó Isten tudja, milyen is vagyok én.

FILEP FRUZZINA:

KIBETŰZÖTT LÁTOMÁS

Az utcában lakó gyermekek a szabadság boldog mámorától szédülten rohantak a közeli tisztáshoz egy tavaszi reggelen. Az ágak mögül beszűrődő fény árnyékjátéka izgatta fantáziájukat; de közéjük telepedett a kétség, s a fénybe kinyúló árnyékalakok borzongást keltettek bennük.

Az árnyékokból betűk rajzolódtak ki. Kígyóként siklott az *S* feléjük – a *P* tarka szárnyú pillangóként szállt a homlokukra. Ebben a pillanatban egy Ódon zongora hangjára lettek figyelmesek. Kóbor fáradságukat leküzdvé indultak el a mámorító *D*-ként derengő hang felé.

A hirtelen támadt zivatarban hatalmas *Z* betűk cikáztak az égi magasságokban. Eső áztatta ruhájuk mind jobban szorította a testüket. Egy kopott házikóba léptek, ahol doromboló *C*-k idomították kezüket a cicasimogatásra. A házat betöltötte a gyermeki kacaj.

Ekkor megjelent az ott lakó idős néni. Szinte még az ősz haja is mosolygott: egy álom vált valóra a gyerekek érkezésével.

MÁTYÁS DORINA:

A CSÚF FIÚ

Mióta csak eszemet tudom, mást sem hallok, mint hogy miért nem vagyok olyan, mint a testvérem. Ő sokkal okosabb, tehetségesebb, sportosabb nálam. Az iskolában is jobban teljesít, több barátja van, és ő a társaság középpontja. – Miért nem vagyok olyan, mint ő?

Ezen a kérdésem már sokszor elgondolkodtam magam is; de mindig ugyanarra a következtetésre jutok. Mert jobb nekem így.

Az iskolában kiválóan teljesíteni egy dolog, de ha kikerülünk majd ebből a zárt közösségből, mi is lesz velünk? Nem biztos, hogy fel tudja találni magát az ember a sok „kötelező” tudással és a sok „kötelezően jópofa baráttal” a való világban.

Miért nem vagyok társasági ember? S miért választok inkább egy jó könyvet a sok látszatbarát és a felszínes bulik helyett? Mert nekem ez tényleg így jobb. El tudok menekülni egy olyan világba, ahol igazán magam lehetek. Lehet, hogy ő mindenben jobb, de elfedi a valódi énjét a tömeg kedvéért – és a végén már azt sem tudja, ki is ő valójában.

Ekkor fog eljönni az én időm, mikor kibújhatok az álarcom mögül, és saját dicsőségemben ragyoghatok egy valódi világban.

VOLOSINOVSZKI MARIANNA:

ELVESZTETTEM A FÉNYKÉPEMET?

Mindig is szerettem a fényképeket. Van bennük valami megnyugtató. Megdermedt pillanatok, megfagyott idő. Sokan csodabogárnak tartottak a már-már mániákus fotógyűjtésem miatt.

Egy nap elmentem a kedvenc lomosomhoz. Itt időről-időre kincsekre bukkanok. Ósdi keretekben megsárgult fényképek. Nekem ez maga a Kánaán.

A legtávolabbi sarokban egy szürke, dísznélküli keretet vettem észre. Semmi figyelemfelkeltő, magával ragadó nem volt benne, bőröm mégis bizseregni kezdett, amint megpillantottam. Lassan odasétáltam a poros kis asztalhoz, melyen a keret és benne a fotó várt rám. Felemeltem, közelebből is megnéztem. Repedezett, megsárgult, az alján foltos fénykép, de semmi kétség: ENGEM ábrázolt.

Öt évvel ezelőtt, egy esős délutánon a nagymamám fehérbe öltöztetett. Fehér masnival fogta hátra a hajamat. A fehér harisnyás lábamra fehér cipőt húzott. Beleültetett a nagy karosszékbe – és elkészítette a fotót.

A fotót, amely mindig a tárcámban van.

Elővettem. Patent. Zipzár. Itt, igen, pontosan itt szokott lenni a fénykép...

VOLOSINOVSZKI MARIANNA:

HANGOK LITÁNIÁJA*

T, a litánia most veled indul, mint a barátság:
legszebben növekedsz, mosolyogsz kedves ligetünkben.
M, ha rubint módjára felizzol a halk-vörös éjben,
látod a *H*-k hűvösét huhogó szigorú bagoly álmát.
F-fel fújnak a macskák – gyászolják ama ifjú,
győztes időt, amikor még boldog volt ez a verseny.
És ti falánk egerek, kik elestek, a *C*-kkel
cincogjátok a jeltelen életetekbe a fényes
csillagok elképzelt neveit – s a reményt, hogy
fölkel a Nap. Lesz majd, ki barátként véd a veszélytől:
friss sugarával elaltat minden macskabagolyt –

(* *A vers a hexameter mértékelésének pontosítása végett kisebb-nagyobb szerkesztői korrekciókon esett át. – Társszerző: Vitéz Ferenc*)

TENGERI TEODÓRA:

ELLOPTÁK A FÉNYKÉPEMET

Gyönyörű, tavaszi nap volt. Éppen egy parkban ültem és csodáltam a tulipánokat, miközben a nap kellemesen simogatta az arcom. Végre kilábalunk ebből a borzalmasan hosszú télből, s újra élvezhetjük a csiklandozó sugarakat. Úgy éreztem, akár az egész napomat el tudnám tölteni itt, de sajnos, fél óra után muszáj volt útnak indulnom, mert lejárt az ebédszünetem.

Mikor felálltam, hatalmas szél támadt – nem is értettem, honnan jött, mikor az imént még minden annyira nyugodt volt.

Mintha a természet is tiltakozott volna, hogy elinduljak.

Hirtelen arra lettem figyelmes, hogy a zsebemből kiesett egy (számomra nagyon kedves) fotó, amit rögtön felkapott a szél, és csak vitte-vitte. Mikor földet ért, megnyugodtam. Érte siettem, de legnagyobb meglepetésemre egy férfi felvette és zsebre tette. Utána kiáltottam, hogy álljon meg, hiszen az a fénykép az enyém – de ő csak rohant vele.

Így lopták el az én kedves kis képeimet: az AC/DC-ről, amit nem is olyan régen dedikáltak nekem. Csalódott voltam, de azért még máig is remélem, hogy egyszer visszafűjja hozzám a szél.

SMIDRÓCZKI NIKOLETTA:

ÓDA A HANGOKHOZ

O – te végtelen körforgása a világnak,

Őserő, melyből táplálkozunk.

S – a kétség, az eldöntetlen rejtély

a remény és a „hiába” között.

A – megfontolt nyugalom, mozdulatlan csend,

némuló zaj: uralom önmagunk fölött.

E – te kedves és gyönyörködtető,

tenyeredbe fekszik az Univerzum:

mint egy csillagoktól fortyogó edény...

Hevítsd föl még a lelkeket, s ne hagyj

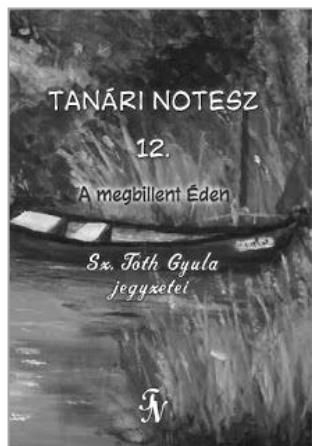
elhamvadni bennünk a reményt!

SZALMA EVELIN:

JÓZSEF ATTILA
(akrosztikon)

Jellemes, de
Óvatlan,
Zabolátlan és
Serény;
Eszelős – jaj,
Felelőtlen a szegény.

Akaratos,
Tehetetlen,
Tiltakozó
Inga-tó –
Lendületes,
Altató (kis lepkefény).

SZ. TÓTH GYULA: A MEGBILLEN T ÉDEN
Tanári notesz 12.

(Hungarovox Kiadó, Budapest, 2018.)

„Naplót olvasni jó” – jegyezte meg Balázs Géza a blogjában, Sz. Tóth Gyula *Tanári notesz*ének 10. (2015-ös) kötetét ismertetve. „Egyetlen éjszaka végigolvasom – írja. – Mert jó emlékezni, más ember szemüvegén át végiggondolni az elmúlt időt. Jó dialógusban lenni.” Én meg csak röstelkedem. A 2017-es esztendő szubjektív krónikája is megjelent már (a sorozat gondozását a 2006-os kezdetektől vállaló Hungarovox Kiadónál). Az

én polcomon is ott van a ciklus három, 2014–16 közötti kötete (*Zászlós idők; Ima a vonaton; Partiumtól Normandiáig*), de csak a napi címeket böngésztem, beleolvastam több helyen, tervezve, hogy írok róla, és akkor majd...

Ez az „akkor” most van, alig tudva, hol kezdjem. Talán az önzetlen önzésnél. Balázs Géza szavaival, annál az érzésnél, hogy jó dialógusban lenni, más optikán keresztül nézni a saját időt. Bepillantani a kiterített magánszférába – hiszen az író vagy tanár minden személyes megnyilvánulása közérdekű –, a magántükörben visszafénylő vagy éppen elhomályló közösségi (nemzeti, európai) létbe, fölfedezni közben saját arcvonásainkat. Röstelkedem, mert a 2015. december 25-i bejegyzést (*Irodalmak új íze*) is csak később vettem észre (ahol pedig Sz. Tóth Gyula az egrü találkozásunk emlékéért örökítette meg, tisztelettel méltatva a *Néző • Pont* kultúra-misszióját). S mielőtt néhány részletre kitérek, magyaráznom kell ezt az „önzetlen önzés” (paradoxonnak vagy oximoronnak tűnő) kifejezést. Mert ugye valaki vagy

önző, vagy önzetlen. Ám nem így van ez a *köznapló* műfajánál. (A „köznaplót” is magyarázni kéne. Nem kulcsos könyvbe vagy írásztalfióknak, esetleg terápiaként és „magánügyek” mustrájaként körmöli-pötyögi napra nap az ember az éppen történeteket, hanem rendszerint eleve a közlés szándékával ír. A napi történések inkább csak kiindulópontok, apropók. Fontosabb mindaz, amit velük kapcsolatba hoz, amit érez, róluk gondol a naplóíró, aki nem pusztán krónikázik, hanem üzen. Reflektál, értelmez, értékkel.)

A napló „önző” műfaj: velem történt, én érzem, én gondolom. És én vagyok a középpontban. Enyém a szemüveg. De önzetlen is, ha közé teszük. (Ezért olykor még tapintatos is, mert ugye a napló őszinte, az őszinteség pedig sérthet másokat, így a tapintat pl. abban nyilvánul meg, hogy „végrendeletileg” titkosítja egy időre a szerző, miként ezt Tompa Mihály vagy Radnóti tette.) Önzetlen, mert közösségi érdekű. Azért írok, hogy te okulj belőle. A szemüveg az enyém, de te is látni fogsz vele. Esetleg még önmagadba is jobban beleláthatsz.

A 11. notesz (a 2016-os év krónikája) előszavában eljátszik a gondolattal, hogy a „tanári” feljegyzéseknek vajon meddig van létjogosultsága. De franciatanárként a franciákhoz fordul, Sartre kalandfogalmával – az egykori professzora, Nagy Géza interpretálásában –, a *cselekvés és elkötelezettség* parancsával egyetértve vallja: „Az ember arra hivatott, hogy a minőség jegyében szintézissé emelje a világot és önmagát, s kiragadj mindkettőt a kontingencia, az esetleges hatalmából.” Nos, ez tragikus, de szép és nemes küzdelem, s ez vár a magyar értelmiségire is, ez vár Sz. Tóth Gyulára, aki ugyan elbizonytalanodik Gyergyai Albert esszé ügyében írt védőbeszédét újraolvasva, de rátalál a megerősítésre is, mert „aki ír, vigasztalódik a maga sorsa és a világé felett, írunk, mert szeretünk véleményt mondani, tanítani, felvilágosítani”. Társalog az ember önmagával és a világgal – amiként tették ezt a nagyok: Montaigne, Gide, Pascal; vagy Márai, Illyés, Németh László, Szentkuthy. (Ráadásul – mint a szerző megjegyzi – az írás egészséges, szellemileg frissen tart, erősíti az immunrendszert, kiegyensúlyozottabbá teszi a vérnyomást, javítja a tüdő képességeit. S elmondható ez az olvasásról is – lásd pl. Tóth-Máthé Miklós immár József Attila-díjas író tárcanovelláját [*Irodalom receptre*], amelyben a házi orvos egyszer csak könyveket kezd gyógyszerek helyett felírni, s nem a patikába, hanem a könyvtárba küldi a betegeket, s láss csodát, a falu egészséges lesz.) S egy újabb adalék a naplóírás (és –olvasás) lélektanához (a 2016. január 21-i noteszlapról), mikor is a „tavalyi” jegyzeteket rendezgette a szerző: „Az újraolvasás arra is jó, hogy szembesüljünk az akkori eseményekkel, felidéződnek már-már elfelejtett történések, felerősödnek, színeződnek, új értelmet kapnak.”

Sz. Tóth Gyula, a szigetvári születésű, szegedi egyetemista, szekszárdi tanár – ezért az Sz. a neve előtt – ma már szellemi szabadfoglalkozású, és bár dolgozott oktatási szakértőként, magát inkább „hozzaértőnek” nevezi. Hozzá is szól minden

nap, mindenhez, évenként gyűjtve csokorba referátumait. S ez a főtebb sorolt sok „én” a szubjektív önazonosságra is vonatkozik. Valamint a szubjektív műfajokra, a publicisztikai közlésmódra. A *napló* mint jegyzet eredetileg a kommentárcsaládba tartozik, magával a kommentárral és a glosszával együtt. Tehát a szerző egy „hírt” magyaráz, reflexiókat fűz hozzá, a következtetés olykor értékállapítás, de máskor a kérdésföltéves vezérli, a glossza iróniája vagy (kritikát magában rejtő) csattanója is szervesen hozzátartozik. Beleférhet a levélműfaj, lehet recenzió vagy kisesszé, az úgynevezett „színes”, a lírai riportázs sem idegen tőle. Látszólag az idő és tér köti – mert valahol történik valami –, mégis könnyen kalandozik a térben (*Partiumtól Normandiáig*) és az időben (az *éppen most* vagy a *tegnap* nemcsak a közelmúltba nyúlik vissza – s nemcsak a korábbi noteszekben már érintett kérdésekre reflektál újra –, hanem századok és évszázadok mélyéig a régiségbe, amelyből mindig előásható valamilyen újdonság, szellemi aktualitás). Középpontban marad persze a „tanárság”, a nyilvánosság felelősséggel teli óriáskatedróján, de kiderül, hogy ez a tanárszerep nemcsak oktatási, módszertani, tudományos kérdések faggatására és lehetséges megoldására vonatkozik, hanem magában foglalja pl. (nevezzük így) a szellemi meteorológus, az endoszkópjával szívörejeket hallgató, a távcsövével új égitesteket kereső, a világháló Ariadné-fonalát gombolyító, az olvasó, a szellem- és versidéző, a néző és hallgató, a nyelvművelő, a nagypapa, a levélíró és a postás, de még a kertész feladatait is.

Legerősebb szerep azonban mégis az Olvasóé. Sz. Tóth Gyula meggyőz arról is – már ha érvelni kellene egyáltalán mellette –, hogy az olvasás kultúrája, az irodalom közelsége sokkal tisztább képletekbe helyezi a látható és megtapintható világot, s bár csak könyvek és lapok, betűk és haszontalan „információk” vannak az egyenletben, az Olvasó az Embert ismeri és érti meg a világban. S tanúskodik arról továbbá, hogy aki sokat olvas, annak „könnyebb” sokat írni (bár Márai ezt a „könnyű” módot a legnehezebb dolgok egyikének vélte).

Még mindig nem olvastam el mindegyik bejegyzést, de már most is sajnálom, hogy nincsenek ott az egyre megterheltebb „olvasandó könyvek polcán” a *Tanári notesz* korábbi kötetei. S nincs ott a legújabb, a 12. kötet sem, *A megbillent éden* – pedig az írás címe azt sejteti, hogy erről fogalmazok meg néhány ajánló gondolatot. Wagner Nándor reflexióját olvastam csak róla (az alábbi blogbejegyzésben: <http://kepeskronika.blogspot.com/2018/04/tanari-notesz-12.html>) – ezt hívom ide segítség gyanánt.

*A megbillent éden*ben is az élet dolgai, a szűkebb és tágabb léttér jelenségei, „emberi magatartások, társadalmi mozgásformák villannak föl”, hogy a jelenségek végül folyamattá, ha úgy tetszik: történelemmé álljanak össze. Wagner szemelget a tematikából: „van itt irodalom, művészet, politika, szociológia, élet az unióban, mindennapi praktikák, média, kompetenciák és deficitik [...] oktatás, pedagógia.

[...] A jegyzetíró, a 'benne-élő' megfigyelő nézőpontja", de a művészetekből és az irodalomból vagy a társadalomtudományokból merített műveltséganyag bővíti az összefüggések szárait, segítve a továbbgondolást. „Egy olyan magyar értelmiségi megfigyeléseiről, gondolatairól van szó, aki Európára irányuló kitekintését elsősorban a francia kultúrkörből szerzett alaposabb ismeretei alapján teszi, érzékenyen reagálva a világban lezajló dübörgő változásokra. Talán még időben jön a figyelmeztetés: a sokszor összeviaskodó hajló, megtévesztésre játszó, nagyzó társadalmiságunk mellett ne feledjük, hogy természeti lények is vagyunk.”

A blogíró megjegyzi, hogy a *Tanári notesz* ugyan nem kötelező segédanyag, de „ajánlott meditatív, elemző kibeszélésre: osztályfőnököknek, társadalomismeret, kommunikáció, irodalom, szakmát, életvitelt (módot és stílust) tanítóknak, iskolafokozat nélkül. Mindenkinek, aki kérdéseket tesz fel, és keresi a válaszokat, diákokkal, szülőikkel. Pedagógiai példatár az élet iskolájához.”

NAGY GÁBOR MIKLÓS:

HEXAMETERT DOBOL UJJÁVAL...

(Szerzői kiadás, Bp., 2018.; 51 old.)

Kivétel nélkül időmértékes verseket (hexameter és disztichont) talál az olvasó Nagy Gábor Miklós (1975) harmadik kötetében. (*Szívállás-jelentés* c. debütáló műve 2016-ban, második, *Gravitációs alappontok* c. könyve 2018-ban látott napvilágot.) Néhol Krúdy gordonkájának édes-bús hangjai, másutt Chopin szomorú zongorajátéka hatja át e verseket – s máskor pedig Márai európai és polgári világlátása köszön vissza a sorokból. Minden verse a maga formaiságával bizonyítja, hogy a magyar hexameter nem valami archaikus forma, a ma olvasói számára alig érthető, vastagon poros, elfeledett sorokkal. És hogy az időmértékes verselés igenis lehet egy élő és ösztönös, a mai olvasó számára is izgalmas és szórakoztató játék.

„Azt gondolná az ember, hogy időmértékes verset írni amolyan matekozás, ahol folyamatosan számolni kell, meg méricskélni a verslábak hosszát, és ösztönös, belülről jövő, ihletett írás helyett mértani pontossággal kell megszerkeszteni a vesszorokat. Pedig sokkal inkább valamiféle ihletett kirakósi ez, ösztönös játék, semmint versmérnöki munka” – fogalmaz ezzel kapcsolatban a szerző.

Ennek a játéknak („kirakósdinak”) egyfajta lenyomata ez a kis könyv. A játék pedig nem most kezdődött. „Nem lehettem több huszonegy évesnél, és nem volt nap, hogy ne hallottam volna azt a bizonyos hegedűszót. Különös hegedű volt ez, talán cselló is lehetett olykor, mélyebb és szomorúbb regisztereken szólaltatva meg a szív húrjait. Nem volt édes és nem volt andalító, szomorú zene volt inkább, és magába fordul. Krúdy gordonkájának szavát hallottam, azt hiszem” – írja a költő (civilben közgazdász és kommunikációs szakember, a Magyar Közgazdasági Társaság titkárságvezetője) az új kötet – a *Kalendárium* négy sorosaival együtt – több mint harminc mértékelő verséhez toldott függelékében.

NAGY GÁBOR MIKLÓS:

KRÚDY

Ő a sosemvolt emlékek hegedűse, a bortól
színesedik boldog-szomorú szívében a régmúlt
úrfikor édes, pókhálós, porlepte meséje.

Kancsó bor mellett támasztja fejét meg a vándor.

Hallani, hogy muzsikál ezeregy dús, bús magyar éjjel
álombéli szerelmek szép gordonkaszavával,
s titkon postakocsik tűnnek fel a tejszerű ködben.

Kocsmai ködlovagok bóklásznak a macskaköves, szűk
utcákon – viszi szívük a női cipők kopogása.

Tűnő álmok képei villannak fel a múltból,
éjjeli konflisok ablakain túl. Furcsa stroboszkóp:
már-már elfeledett buja színek, s illatok, ízek,
szepplők, tincsek, imák – hát ez volt egykor az élet.

Kandellábereken túl, hársak s gesztenyefák nagy
árnyékában elindul a vándor az éjjeli gyorsal.

És az acélkerekek bús szív ütemét zakatolják.

„Később is szólt persze ez a hegedűmuzsika, de ritkábban már, leginkább ősszel, úton és reggeleken. És néha egy fekete zongora szólt, mintha csak Chopint játszott volna egy láthatatlan muzsikus. [...]

Nem képzelgés volt ez a halk zeneszó, és nem is a fejemben szólt, inkább csak a lelki füleimmel hallottam – már amennyire lelki fülei, mint olyanok lehetnek az embernek –, mert valahol a szívben szólt és visszhangzott ez a hegedűmuzsika, és a bal kamra hátsó falának húrjain vetett különös hullámokat. [...]

Szólt ez a hegedűszó, ez a cselló vagy a fekete zongora – de mindig csak egyetlen hangszer hangja hallatszott. Illatokat keltett életre, olykor színeket szült és hangulatokat ringatott. Aztán ezek az illatok és színek és hangulatok egy furcsa kirakósban verssorokká álltak össze. Mintha csak vessé kottáztam volna ezt a különös muzsikát, egyszerre dallama és ritmusa lett az egymás után rakott szavaknak. A papírra vetett sorok közül pedig halkán bár, de sokáig és messzire hallatszott annak a hegedűnek a dallama.

És a dallamok egyre biztosabb verslábakon jöttek, sorra, egymás után. Titá, titá, titá – visszhangozták kezdetben a jambusok a szív dobogását, vagy táti módra, öregesen bicegtek és sántikáltak, mint egy vidéki színtársulat nyugdíjas másodhegedűsei: a trocheusok. Néha volt, hogy kacagva csúfolódtak a tátititáikkal a choriambusok a határozott léptű, komoly spondeusokon. De a párás, őszi reggeleken mindig a daktilusok táncot lejtő ritmusára szólaltak meg körkörös dallammal a valcerek.

Egyenesen szentségtörésnek tartottam volna ekkoriban számítógépen verset írni. Ezt a bizonyos hegedűszót csak tollal, sőt, leginkább csak tussal szabadott kottázni, esetleg az írógép kattoghatta még a verssorok ritmusát. Egyfajta szertartás volt verset írni: kicsit lázas másállapot, kicsit az áldozás és az áhítat hagyománya, kicsit talán régies konfirmáció, amelybe nem fért bele az, hogy holmi szívtelen processzorok rideg bitekre bontsák annak a hegedűnek a dallamát. [...]

Aztán rájöttem persze, hogy nem megszenteltetés az, amit a processzor művel a számítógépre írt verssorokkal. Kottáz ő is – csak tovább kottázza annak a bizonyos hegedűnek a dallamát. A karaktereket, a betűket, sőt: a sokat mondó gondolatjeleket és a szüneteket is elemeire bontja és a kettes számrendszerbe ülteti át, egyesekké és nullákká, tulajdonképpen csupa tikké és tákká alakítva a vers sorait. Mintha csak morzejelként továbbítaná a hegedű minden egyes hangját a merevlemeze. A túloldalon pedig, amikor a vers kijön a nyomtatóból, ezek az egyesek és a nullák megint betűkké, aztán a betűk hangokká, végül dallammá és ritmussá állna össze. És a sorok közül – persze csak ha jól kottázta az ember – nem vész el az a bizonyos hegedűmuzsika. [...]

(RÉSZLETEK NAGY GÁBOR MIKLÓS „TOLDALÉKÁBÓL” – MÉG NEM LEHETTEM TÖBB... – A HEXAMETERT DOBOL UJJÁVAL CÍMŰ KÖTETBŐL)

NAGY GÁBOR MIKLÓS:

LISSZABON

Majd' ezer éve a Szent György-vár vastag fala mentén áll a katedrális, két csipkés tornya a tengert nézi. E vén kikötő-őr, kőbe meredt nyugalommal bámul, ahogy rég nézte a bator felfedezőket.

Bús lovagok porladnak a templomi tér hüvösében, ódon sírköveik koptatja a lassu idő, és elkoptatja a vésett írást mind az a sok térd, míg az imákat a tömjén szálló füstje repíti.

Páva vonul fel-alá az olajfák szürke-ezüstlő árnyékában, a vár ostrom koptatta kövén, míg friss vino verde, a zöld bor húsít mély poharamban. Zsenge e bor még, nincs bársony kacagása, de frissít.

Lent a huszonnyolcas kis villamosok kanyarognak hosszan, csempézett házak közt, macskaköves, szűk utcákon. Kis téren akác s a narancsfa virágzik, és sós tengeri szél fúj, sült halak illata árad.

Átellenben a dombon látod a régi kolostort, földre rogyott tetejével. Boltívek vonalát nézd, néhány kőbordát, ahogy átívelnek a téren és az időn, dacolón földrengéssel s a korokkal.

Arrébb Krisztus tárt karu szobra vigyázza az öblöt, és hazavárja a fürge hajókat a vén kikötőben, hol nagy, tengeri szürke sirályok szállnak a rakpart zöld, moha lepte kövén túl, apró hallal a csőrben.

Itt ez a város. S ennél nincs már más nyugatabbra. Itt ér össze a Föld meg a tenger a végtelen éggel, Isten nagy tenyerében a kék keveredve a kékkal. Érzed: e város messzi egéből nyílik az otthon.

OTTHON, EURÓPÁBAN

Állni a Chartres-i katedrális két tornya előtt, és nézni, amint ez a két felemás Ige zúg az időben, s nézni a nyolcszáz éves, kék üvegablakokon túl...

Otthonod itt ez a tér, ahogy otthon a vén Európa. S otthonod éppúgy Párizs. A boulevard Saint-Michelen vagy otthon az őszi esőben, a hídon a Szajna fölött. S állsz megbűvölten a tágas londoni múzeumokban, és a novemberi fényben a vén Vatikán kupoláit bámulod, és nézel le az Angyalvár tetejéről.

És legalább úgy otthon vagy Brüsszelben, a Grand-Place környékén, ahol éttermek sorakoznak a zsúfolt, szűk utcákon. A Károly-hídon a májusi este prágai régi barátként ül meg a vállaidon. Mert érzed, az otthonod éppúgy itt van, mint Budapesten.

RÉGI GYÖKÉR

Nyár van. Csendes az este, s könnyű a bor poharamban. Rózsafa illata száll. A pipám parazsába ha nézek, látom a füst kékjét, meg az izzását a dohánynak, és a parázs melegét érzem s őrzöm tenyeremben. Bordós és vöröses pipatest, halvány erezzettel: Korzika tengeri szél fútt, szikkadt, rossz talaján nőtt cserjés hanga öreg gyökeréből lett kifaragva. Régi gyökér, jól tűri a tűz parazsát odabent, míg fent, az acélszinü égen a sápadt Hold pihen éppen.

PÁVA SZILÁRD versei:

MENEDÉK

Folyópart. A fa lombja nem hajtja már a vizet.
Ágtalan, levél se moccan. Kopasz törzs e torzó.
A liget néma már. Madárdal sem ér el,
ha fészket nem óv a bajtól az árny.
Bezárult, igaz. Védtelen mégis.
Erre nincs bontva szárny.

EMLÉK

ki kék eget ködön derengve át eső mögül
kibukkanó sugárt
ki friss füvet
legeltető határt
hegyek között pataknyi völgy nyomát
tanyát
kitárt lapályra késztető futást
kutat s a káva szélre hullva csobbanást
falut
ha pirkadatra szól kakas szavát
tavaszt rügyet fakasztva
nyári délutánt
vagy őszi készülést
telet vacogni át
ki vágyakozni arra kit sosem talált vagy ölbe vett
megértve éltető talánt
reményt valót
örök tüzet mi egyre ég
te engem én ha téged újra végre még

GYÁSZ

még főztöd a számban az ízéd kínálja
emlékezéssel kanalazom és még
rúzs nyoma lassan kopik el a szekrényen
üresen álló poharadon és még
szennyesed is makulátlan a gyűrött
csak szemem alja mi feketedik és még
párna alól ki a zsebkendőd noha száraz
imént használva tűnik s még
szivacsodon alvás hűlt nyoma
ébreszt fájdalom így hogy nem vagy enyém
s még lassul a szívem száraz a szám
s még még ami megfoszt az hoz elé

ŐSROBBANÁS

pupilla távolából üstökös a horizonton
csóva messze jár már hogy űrbe visszavonzzon
csapódva a hatalmas tömegek izzadása
ha útba épp ez ért most ereje mindhiába
kerülni körbe messzebb sima futást a pályán
szakad a tiszta égbolt terem a lét a foltján

DRUKK

gyorsulj hozzám igazítalak és dicsérgetem ami a lényed
amúgy meg figyelem mit is érsz mérlek a lényegen úszol el
azt hogy elérheted elhiszed és sosem érsz közelemben
a farvizemen csak azért visz a sodrom
mert ami küzdeni hív az enyém de ha hajtlak görcsben a szív
ne dobogjon

PÁLFY JULIANNA

ARGENTIN TANGÓ

Amióta egyedül élt, mindig ugyanazon az úton ment végig, pedig választhatott volna másikat. Magában már eldöntötte, hogy kerüli az új dolgokat, kiszámított mindent, megtervezte napjait. Csak néha fájt az egyformaság.

A fodrászüzlet kirakatában új reklámtábla virított, előkotorta a szemüvegét és komótosan olvasta: „*Táncoktatás minden korosztálynak!*” A hirdetés alján csábító mondat: „*a tangót argentin táncos oktatja*”.

Ahányszor megszólalt a tangó, egész teste kívánta ezt a táncot. Pedig nem a háború előtti generációból való, a '60-as évek elején született, imádta korosztálya életfilozófiáját, zenéjét, nyitottságát. De a tangó – az, valami más.

Valami ősi.

Nézi a címet, de hisz itt van a házban, a fodrászat fölött. „Csak benézek-gondolta –, csak körülnézek, tájékozodom.”

Az épület leghátsó részén volt a feljárát, az utcafronton rendbe hozott ház itt belül egész más arcát mutatta. A szürke, régen ki tudja, milyen színű vakolat mállott, néhol már a téglalátszott, a kövezet összetörve. Már majdnem visszafordult, de az emeleti nyitott ablakból kiszólt a zene, és ő megbabonázva kaptatott fel a kissé mocskos lépcsőn a díszrácsos ajtóig, ami résnyire nyitva állt.

Bent, a parányi előszobában cigarettázott egy lány. Köszönni se volt ideje, kinyílt a nagyterem ajtaja, és egy vele egykorú nő szegezte neki a kérdést: a 10 órai csoportból való-e. „Most akarok beiratkozni” – mondta halkan.

Maga is meglepődött, de nem volt ideje vacillálni, mert a nő leült egy asztalkához, és készségesen sorolta a tudnivalókat: Kezdes előtt fél órával meg kell jelenni, át kell öltözni, de ha nem jó a délelőtt, van délutáni turnus is, ára ennyi meg ennyi. „Legyen” – gondolta magában, és fizetett.

Néhány hét múlva már egész jól táncolt. A mozgás, a zene, a társaság egészen megfiatalította. Feszesebb lett a teste, két kilóval kevesebbet mutatott a fürdőszobamérleg. Könyveléssel foglalkozott, ez volt a szakmája, és miután megszűnt az állami cég, ahol 20 évet húzott le, irodát nyitott a kisszobában. Pár kliense volt csak, de ezek eltartották, egész tűrhető színvonalon élt. Az időnek szinte korlátlan ura volt, kivéve azt a néhány határidős munkát, amikor még éjjel is dolgoznia kellett. Teljes odaadással koncentrált a táncra, otthon is gyakorolgatta a lépéseket, reggelente tornázott.

Az oktató, vékony, alacsony, kreolbőrű harmincas fiatalember – aki olyan hangosan beszélt, hogy eleinte mindig összerendezte a parancsszavak hallatán – megkedvelte, látva mélységes odaadását és tudásvágyát. Nagy megtisztelésnek számított, ha valakivel táncolt, és vele egyre többször demonstrálta a lépéseket. Pár szót tudott mindössze magyarul – azokat is furcsán, sokszor érthetetlenül –, molett, nagyon fehérbőrű, szeplős tolmácsnője segítette megérteni magát. A nő – állítólag együtt éltek – csak ült a sarokban, egykedvűen lapozgatta valamelyik színes újságot és többnyire eszegetett. Az argentin szavait szenttelen hangon fordította, úgy, hogy fel se nézett a magazinból.

Olyan volt, mint egy túlsúlyos, rosszkedvű, unott papagáj.

A tanfolyam ösztánccal végződött, mindenki különös gonddal készült rá. Voltak, akik színházban béreltek ruhát, ő varratott – nem került sokba, megcsinálta a szomszéd lány, aki divattervezést tanult.

– Nagyon jó te vagy! – rikkantotta el magát a tanár úr, amint meglátta. Ő, matadornak volt öltözve, de senki meg nem kérdezte tőle, milyen okból. A táncterem feldíszítve, körben a fal mellett apró asztalok, néhány szék, egy kanapé. Üdítő, süteményt ki-ki alapon hoztak, többet is a kelle-ténél.

Diego úr hangos, pergő spanyol nyelven köszönt el a társaságtól. Partnernője – aki talpig pirosban volt, szőke haja kontyba fogva – most az egyszer mellette állva (mindvégig nyájasan mosolyogva) tolmácsolt. Megtapsolták, felbúgott a tangó, és a párok táncrea perdültek.

TANGÓ – PÁLFY JULIANNA FESTMÉNYE

Feszítette a vágy egy fergeteges tangó után. Valaki, talán az a harmincas fiatalember, aki legjobb táncos a férfiak között, vagy esetleg maga a tanár úr felkéri. De nem, egész este lagymatag partnerei akadtak. Rohamosan hunyt ki benne a tűz. Mit keresek én itt? – ezen tűnődött. Ez a ritmus kevés nekem. Másképp akarok táncolni. Másképp akarok élni!

Három hét múlva, mikor a repülő egy kört írt le Budapest fölött, és lenézett a városra, azért összeszorult a gyomra. Kis lakását rábízta egy vidéki rokonlányra, addig se kell albérletet fizetnie.

Vajon visszajövök-e? Szemei előtt ott lebegett egy napsütötte ország, ahol mindig szól valahol a tangó.

Még soha nem tett meg ekkora utat. Mindvégig ideg feszültségben repült, nem gondolta, hogy egyhelyben ülni ilyen fárasztó is lehet. Mellette egy negyven körüli férfi, szinte az egész utat végigaludta. Időként olyan hangos horkolásba fogott, hogy kénytelen volt finoman megérinteni a könyökét, mire az egy pillanatra kinyitotta a szemét, majd ismét elaludt. Ő, egy percet se tudott, de nem is igen akart. Néha lepillantott az óceánra, de irtózott még a látványától is az irdatlan víztömegnek, inkább az eget bámulta, a fellegeket, a végtelen kékséget. Mikor végre feltűnt a távoli ország, megkönnyebbülten sóhajtott.

A taxis udvarias, jókedvű, egyből megértette, hogy olcsó szállodát keres, lehetőleg a belvárosban vagy a közelében. A kis hotel egy mellékutcában nagyon is megfelelőnek tűnt, árban is. Különös, addig soha nem ismert illata volt mindennek: a városnak, a szobának, az ágyneműnek. Egy másik földrész illata – könyvelte el magában. Végtelen fáradtság lett rajta úrrá, lefeküdt és 12 órát aludt egyhuzamban.

Azután, fölfedező útra indult. Az utcán rengetegen voltak, a családok étterembe jártak enni, úgy tűnt, otthon nem főznek. Érdekelte minden, megnézte a kirakatokat, s az egyik fodrászüzlet ablakában reklámtábla, rajta spanyolul és magyarul: TÁNCOKTATÁS MINDEN KOROSZTÁLYNAK!

Nem hitt a szemének, elővette a szemüvegét, és többször is elolvasta, újra és újra. Aztán éktelen kacagásban tört ki, csak nevetett és nevetett, kijöttek az üzletből is, talán azt hitték, rosszul van, de ő csak intett, hogy nincs baj – *no problem!*

Felszaladt az emeletre, a táncterem előtt kis kerek asztalnál idős hölgy ült, s ő azonnal látta, mondhatja magyarul is, hogy szeretne beiratkozni.

KÁNTOR ZSOLT versei:

ELKALANDOZÁS

Digresszió

Az értelem az időmúlásban alakul világgéppé. S a lélek nem fénykép, csak vízjel a levegőn, a lét hártványán. Nem látjátok, feleim, mennyi milliméternyi műszer mászkál a fejetek felett. Az a fénypont egy kabóca. Eddig a vers – innét a perc, az arc leprévelt virág. A bomba körül dáiák. A szőnyeg közepén egy rajzlap, a lehetetlent is belevarrtad. A tények átáztak, mint őszi levelek, piros-sárga az est, hová rohan az ősz? Sietős? A vers megállítja őt. Virág illata keveredik a tea gőzével.

ÉHSÉG

Előfordult, hogy nem volt idő
Csak dolgok és gondolatok.

Majd se kép se hang
Szela –

Annyi minden forgott a fejben.
Hogy semmi nem tudott testet öltetni -

Majd megint kihűlt teljesen a motor
Csak vinnynogni bírt az elme

Mint egy riasztó berendezés

Nem maradt veszteg
Hogy várja a szabadítást

Végül meglepte az éhség
Mintha bele akarna halni –

Akkor írt egy jó mondatot

AGRIA – 2018/ŐSZ; IN MEMORIAM KÁNYÁDI SÁNDOR

A KÖDÖBÖCZ GÁBOR által Egerben szerkesztett (negyedéves irodalmi, kritikai és művészeti) folyóirat őszi száma a megszokott – pl. a verseket és szépprózát közlő *Artériák*, a tanulmánynak és esszének teret adó *Műhely*, a kritikákat, recenziókat közreadó *Könyvjelző* – rovatok, valamint a laudáló és emlékező portrék mellett 16 szerzőt megszólító *In Memoriam* blokkot szentelt a 2018. június 20-án, 90. évében elhunyt Kányádi Sándornak.

Aknay Tibor, Burján Emil, Csáky Anna, Farkas Gábor, Finta Éva, Holló József, Iancu Laura, Radnai István, Tamás Tímea verses főhajtása, Gósi Vali Kányádi-versekből komponált montázsa és Lőrincz József emlékjegyzete mellett olvassuk Szokolczay Lajos személyes, baráti visszaemlékezését (*Sanyi* címmel), valamint Faragó Laura beszélgetését (a *Szüülőföldem – zengő anyanyelvem* c. kötetből kölcsönözve). Bertha Zoltán esszé tanulmánya Kányádi versremekeinek szakrális motívum- és jelentésvonatkozásait vizsgálja, középpontba helyezve a *Valaki jár a fák hegyén* c. költeményt. Ködöböcz Gábor (ő korábban számos tanulmányán túl monográfiában is foglalkozott Kányádi költészetével) ezúttal Nagy Gáspáron keresztül közelít a költőhöz („*fényből s gondból egyberostált ember-vándor*” – *Nagy Gáspár Kányádi-élménye* címmel). S ebben az *in memoriam*-blokkban lapozható föl Szíki Károly emlékezése is („*Nagyváros, nagyváros, ne csábíts te engem, maradok holtomig, itt, ahol születtem!*”).

Az 1994-es keltezésű *Valaki jár a fák hegyén* c. költemény (a gyűjteményes Kányádi-kötet címadó darabja) „az erdélyi és az egyetemes magyar költészetnek, a vallási-spirituális létélményekkel töltekező elégikus-gondolati vallomáslírának, egyszersmind a diabolikus történelmiséget megszenvedett lélek (poszt)modern, posztkoloniális bizonytalansághangulatában, rezignációjában fogant létösszegző számadásának egy újabb remeke” – fogalmaz Bertha Zoltán. Nemcsak összefoglaló, hanem emblematicus darabról van szó. Ez szerepelt az „egyberostált versek” fülszövegeként: önportrénak is tekinthető és üzenetnek. Hogy mennyire összetett s többrétegű, mindent átfogó s mindenre tekintő létélményt fogalmaz meg a vers, azt jól illusztrálják Bertha értékelő-értelmező sorai: „... bensőséges konfesszió és távlatos világkép-konstrukció, sorsatmoszferikus embermegjelenítés és archaikusan megtisztított mindenséglátomás. Képletszerűvé egyszerűsített fogalmak szerkesztik meg élet és halál, lét és nemlét, egyszeri, véges egzisztencia és potenciális szellemi végtelenség, porszemnyi mikrokozmosz és csillag-perspektívájú makro-univerzum, immanencia és transzcendencia, a humanitás anropo-pszichológiai lényegét jelentő félelem és remény modellerejű lírai alapviszonyait: kettősségét, ellentétét és komplexitását.”

DR. KONCZ GÁBOR:

A „FEHÉRINGES KÖZMAGYAR”

*Kányádi Sándor köszöntése 2004-ben –
és elköszönés 2018-ban...*

„A szeretet nem nyugdíjaztatható napszámosát”, a „fehéringes közmagyart” köszöntöm: hét lépésben úgy, hogy elmesélem találkozásainkat – tehát azt, hogy magatartása mikor és miként hatott rám.⁽¹⁾

1.) A hivatalos határidőket már jóval túlnöttem, s még mindig nem tudtam olvasni. Az 1950- es évek közepén, áldott emlékezetű anyai nagymamám kínlódott velem, ám a *bab* innen is, onnan is csak *bő–a–bő* maradt. Az olvasókönyv *Ottó ütött, talált ötöt* rászoktatója kívülről ment, ha megláttam a teke rajzát, ám ez olvasásnak nem volt nevezhető. Nagyika végtelen, jóságos türelemmel bízta már-már beguruló édesapámat és megszeppent édesanyámat; nagy gyakorlata lévén az irodalom elviselésében.⁽²⁾ A megvilágosításomért folytatott küzdelemben naponta olvasott fel meséket és verseket a *Nők Lapjából*. Sikerült: az irodalom kedvéért megtanultam olvasni. Vélhetően akkor találkoztam először Kányádi Sándorral. Mert később a *Kenyérmádár* és más gyűjteményes kötetek igencsak ismerősek voltak. (A szerkesztés is, ahogyan hajdan a *Nők Lapjában*, mese is, vers is volt egymás után.)⁽³⁾ Nincs gyermekkor *fa-lovacska*, és nincs Kányádi-est *fa-katona* nélkül. Most is katog bennem a dallama:

*„Volt egy fa-katona.
Fából volt a lova;
kengyele, kantárja
a kádár munkája,
fából a patkója:
fa-kovács patkolta;
fából volt faragva
a föld is alatta.”*

Ez a „*Faragott versike*”⁽⁴⁾ különösen megmaradt, először nekem is (sokáig) *fa-lovacskám* volt. Később, a közgazdasági, kutatói, szervezői, írási akarás lázában gyakran eszembe jutott a *Sóhajtás* is:

„Kútnak lenni volna jó,
utas-itatónak,
diófának vagy a fán
füttyentő rigónak.

Rigófüttyenek volna lenni jó,
lenni bár egy hangnak;
jönni-menni volna jó,
akárcsak a harmat.”⁽⁵⁾

Később a dallamot, a tartalmat Kodály Zoltán változatában is átéltem: „*szertem volna minden lenni, amire csak szükség van.*” A lassú lecsillapodásban, természet-keresésben is felmerültek régen olvasott Kányádi-versek:

„Hallgat az erdő,
csöndje hatalmas;
mohát kapargat
benne a szarvas...”⁽⁶⁾

2.) Édesapám, Dr. Koncz Sándor (1913–1983) gazdag könyvtárában már gimnazistaként megismertem a klasszikus erdélyi irodalmat: Nyíró József, Tamási Áron, Reményik Sándor, Áprily Lajos, Krüzselyi Erzsébet napi olvasmányaim voltak. Nehezen szántam el magamat a személyes erdélyi utazásra. Fájtn Erdély. Apai nagyszüleim (Koncz József és Szabó Teréz) révén felvidéki (Özörény, ma Gemerska Horka) származású is vagyok, s amióta lehetett piros útlevelem, gyakran és szívesen, de szenvedőn jártam Szlovákiába. A trianoni szétszaggatást azzal is megéltem, hogy lelkemben parallel volt ezzel a Sárospataki Református Kollégium 1952-es szétverése, teológiai tanár édesapám elüldözése. Neki már gyakorlata volt az elviselésben, hiszen korábban, a visszacsatolt Észak-Erdélyben, a Magyar Királyi Csaba Királyfi Honvéd Gyorsfegyvernemi Hadapródiškola hitoktató lelkésze volt, Marosvásárhelyen. Innen is ered a gazdag erdélyi szellemi paksaméta. (2018. évi beszúrás: Az örökségről lásd a *Napút* folyóirat, általam szerkesztett, „*Családi reformáció*” témájú, 2017. évi 9. számát.) Tamási Gáspár: *Vadon nőtt gyöngyvirág* című könyve lett a vándorbotom, mely 1971-ben jelent meg, Kányádi Sándor előszavával:

„Vannak helyek a Székelyföldön, ahol az ember csak lenyomja az ásót és borvíz tör fel. Odább lépik párat, ott is lenyomja, onnan is borvíz tör fel, s még ízbeni különbség is szokott lenni a két forrás kö-

zött. Aztán melyik palackba, melyik korsóba kerül, vagy csak elcsurog a füves s virágok tövére...”⁽⁷⁾

Ezt olvasva nem halogattam tovább az utazást, vittem magammal a kötetet is. Tocsogtam a borvíz buzgárokánál. Meglátogattam Farkaslakán Tamási Gáspár bácsit. Bölcselkedő zavaromban azt találtam kérdezni:

- Egyedül tetszik lenni?
- Most már nem, hogy itt van.
- Azelőtt?
- Azelőtt a legyek voltak itt.
- Nem savanyú ez a fű a tehénnek, Gáspár bácsi?
- Ütet kérdezze, én nem kóstolgotom.

Szóval, így elvultunk, dedikálta is a könyvet. Próbálok megfejteni, hogy akkor, 1972-ben, 22 évesen, mit és miért huzigáltam alá. Megjegyzem, hogy tőle tanultam: megtiszteli az írást, előtte megmosdik, és fehér inget vesz fel. Mint teszi azt Kányádi is!

Kolozsvárott felkerestem Apám régi barátját, valahol a Farkas utcai templom közelében, a börtönből szabadult László Dezső bácsit (most is látom kékfoltos arcából szeme ragyogását; s ím kisütött a nap; odaátról tán ide nézett...) Meglátogattam persze Kányádi Sándort.

Persze... persze szorongva: mi a csudát keresek nála, miért költöm el az idejét. Nem kellett semmit se magyarázkodni. Menjünk sétálni, mondta; és sétáltunk, és mesélt, és hálás voltam, hogy a *bab* végül is *bab* lett, hogy tudok olvasni; hogy megértem a kicsinységemnél hatalmasabb nemzeti szorongást, amit később versében (*Alkalmi halhatatlanság...*) így olvastam:

*„Alkalmi halhatatlanság
olykor sikerül megszólítanom
leszólítanom egy-egy ismerős
járókelőt [...] és fölolvassom
de inkább fölmondom neki
bizonyosságul hogy éldegelek
írok írogatok még közben
szemem sarkából az utcát
kémelem s ha véletlenül
gyanúsabb szakmabéli vagy
éppen hivatalos közeg
közeledne sietve zsebre
csapom elharapom a verset [...]”⁽⁸⁾*

3.) Barátságok elmélyülését is köszönöm Kányádi Sándornak. Az 1970-es évek elején még nem voltak saját halottaim. Beke Pál barátom (akinek többek között a Pécsi Györgyivel való ismeretséget – így ezt az estet is köszönhetem) egy november elsején pakolt, hogy megy haza. Hova? Nagyalambfalvára. Miért? Hát halottak napja lesz... Azóta, a szaporodó, szétszórt sírokat a sohasem látott Nagyalambfalvára (Kányádi szülőfalujába) gyűjtöm össze, mert a temetőt pontosan így képzeltem el:

*„kertünk végében dülledő
kövekkel kicsi temető
[...] s a kert végében kis patak
várnak vén szilvafák alatt.”⁽⁹⁾*

Az 1980-as években még nem volt nálunk szokás, hogy közgazdászok költőket idéznek, s bizony, gazdasáznak éreztem magam irodalmi társaságban, s irodalmárnak a közgazdászok között. Egyszer Kányádit idéztem Kemenes Ernő barátomnak. Rendkívüli tájékozottságáról is tudva, meglepett, hogy ismerte a verset. Újabbal és újabbal próbálkoztam – azokat is ismerte. Még közelebb kerültem hozzá, az viszont csak később derült ki, hogy Kányádi nagy barátja. Ismerve Kemenes viccelődő ám elkerülhetetlenül kemény kritikai megjegyzéseit gazdaságról, politikáról, napi tévelygésekről, el-eltűnődők, hogy micsoda témák lehettek az *Ötkörömre* (Kemenes Ernő barátomnak egy esti beszélgetés emlékéül) vers ihletői:

*„van még egy bátor (?)
lehetőség előbbre
hozni a véget*

*

*megalázkodni
vénen se szeretnék ha
eddig kibírtam”⁽¹⁰⁾*

4.) Kányádi is segítette a „fejlett szocializmus ideológiai lényegének” a megértését:

*„Inget s lábravalót szabattott a szabadság
zászlaiból a tirannus,
abban reménykedvén, hogy a sűrű mosásban
véggépp kifakulnak...”*

És segített a külhoniság lényegének megértésében is:

*„vagyunk amíg
lenni hagynak
se kint se bent
mint az ablak”⁽¹¹⁾*

5.) Kányádival is járom az Isten-keresés és feladat-vállalás útját:

*„valaki jár a fák hegyén
ki gyűjtja s oltja csillagod.
Csak az nem fél kit a remény
már végképp magára hagyott

én félek még reménykedem
ez a megtartó irgalom
a gondviselő félelem
kisért eddigi utamon”⁽¹²⁾*

Kányádi is erősíti az Apám-tól tanult *hittel és humorral* életvezetés-elvet és magatartást. Pécsi Györgyit idézem: „... költészete minden tragikumával, fájdalomával együtt sem csak tragikus: belengi a derű, az irónia, a humor, a játék, a fanyar-vidám anekdotázó kedv, melyek együttesen a költő minden társadalmi, történelmi tapasztalata ellenére is az élet igenlését, az egyetemes létbizalmat erősítik.”⁽¹³⁾ A létbizalmat, bizony úgy is, ahogyan az erdélyi származású, híres püspök, teológus, író, Ravasz László ma különösen érvényes népesedési tételét – „*azé az ország, aki teleszüli*” – elibénk adja:

*„hazát nemcsak hű
karddal hű hüvellyel is
lehet szerezni”⁽¹⁴⁾*

6.) Még messzi van, ám Kányádi vezet a bölcsesség kora felé:

*„...a költészet akárcsak a szerelem egy ember dolga azé aki szeret
senki sem követelheti meg attól akit szeret hogy az őt viszonszeresse
ha viszonszeretik örvendetes sőt boldog állapot de köztudomásúan a
boldogtalan szerelmekből is szoktak sőt azokból szoktak nagy katar-
tikus erejű művek születni senki nem kér nem kényszerít senkit sem
arra hogy írásra adja a fejét...”⁽¹⁵⁾*

A belülről támadó démonok csendesítése mellett a kívülről támadók acsarokodása, az új rémek ügyében is van figyelmeztető üzenete:

„ősöm ősödnél
 ősebb
 hősöm hősödnél
 hősebb...¹⁶⁾

Az öregedés magyar remekművei (Déry Tibor: *Kedves Boóper*; Illyés Gyula: *Kháron ladikján*) után, íme a Kányádi által adott útravaló: *Megvonja vállát az idő...*⁽¹⁷⁾ Aztán:

„mint öreg fát az őszi nap
 lemenőben még beragyog
 és elköszön a szerelem¹⁸⁾

Reznigáltan veszem tudomásul, hogy mostanság gyakran eszembe jut az őszi ragyogású *Szerelmes vers*:

„valamikor egymásba-kulcsolt
 ujjakkal andalogtak a
 jótékony cinkosságot
 sejtető holdvilágon
 későbbben egymást átölelve még
 világos nappal sem röstellték együvé
 tartozásuk akkoriban
 illetlenségnek számító demonstrálását
 hosszú utat tettek meg együtt
 látszólag a párhuzamosakhoz hasonlóan
 most újra egymás kezét fogják
 egymás lépteit vigyázva lábuk elé
 nézve tipegnek a rosszul világított
 gidres-gödrös járdán
 egyetlen vágyuk mielőbb
 épségben hazaérni¹⁹⁾

7.) A hetedik lépés, mint a táncban: vissza a kezdethez, a gyermekkorhoz. *Meglepődtem*, amikor a boltban lebácsiztak. *Meghökkenem*, amikor a villamoson átadták a helyet. Aztán, amikor a kukorica sorból kiért egy feketére sült, kapáló, fürdőruhás tünemény; bámultam, mint az egyszeri csodát; s *megrázkódtam*, amikor kikapálta magát az apja s szólt: köszönj szépen kislányom, ő a Gábor bácsi...

És *előtött az öröm*, hogy valaki, 52 éves koromban, a homályon át, felidézte bennem a lelkes ifjút, mert 2002-ben így dedikálta könyvét: *Koncz Gábornak köszönettel a hűségért találkozásaink emlékéül sok szeretettel Kányádi Sándor bácsi.*

Ahogy Hozzád korosodom, Kedves Sándor Bátyám, szeretettel kérek, hogy hittel és humorral

*„építsd föl minden éjszaka
építsd föl újra s újra
amit lerombol benned
a nappalok háborúja”⁽²⁰⁾*

+1 lépés, 2018-ban. Június 20-án, a könyvespolc előtt téblábolva hallom: meghalt... Kihúzó a sok helyen behajtogatott, cetlizett, aláhúzgált *„Felemás őszi versek”* című kötetet, belenyitok, éppen itt:

**„[...] a halál mindig korai
mert egyetlen élet sohasem elég hosszú mondat [...]”** (116. old.)

Hirtelen eszembe jut, hogy fentebb, a második lépésnél említett sétára invitalás nem turisztikai célú volt. Az *„Alkalmi halhatatlanság”* című versét újra olvasva, bizony, az élő fülektől kellett tartani.

Aztán: az utolsó találkozásunk: Budapesten, a 6-os villamoson kapaszkodott. Mellé sirültem. Nem vett észre.

Rákezdtem a fentebb már idézett: *„...ínget s lábravalót...”*

Nem fordult felém, válaszolt: *„Itt a hatos villamoson, köszönteni engemet, alighanem a Koncz Gábor, skandálja a versemet...”*

Derűltég támadt...

Sándor Bátyám! Köszönöm, hogy biztatóan nézel rám a könyved fedeléről és köszönöm, hogy olvashatlak!

Kányádi Sándor (1929. május 10. – 2018. június 20):

... a kilencvenedik születési évfordulón, 2019-ben, megidézõ estet szervezek a TIT Stúdióban. Meghívom mindazokat, akik tizenöt éve, az Alapítványnál ott voltak. Kérem és várom a javaslatokat!

www.tit.hu

e-mail: drgaborkoncz@t-online.hu

JEGYZETEK

- 1.) A köszöntő elhangzott Budapesten, a Magyar Kultúra Alapítvány székházában, 2004. április 19.-én, a 75 éves Kányádi Sándor tiszteletére rendezett, „*A vers az, amit mondani kell*” című esten. A jelentős közönségsikerű találkozón Pécsi Györgyi irodalomtörténész (Kányádi Sándorról írt könyve Pozsonyban, a Kalligram Kiadónál, a Tegnap és Ma Kortárs Magyar Írók sorozatban jelent meg, 2003-ban) beszélgetett a költővel; a Kalácska Együttes megzenésített Kányádi-verseket adott elő.
- A „*fehéringes közmagyar*”. Kányádi Sándor: *Fehéringes vers*. In: *Felemás őszi versek*. Jelenkor Kiadó, Pécs, 2002. 96. old. (A továbbiakban: K. S. 2002.)
- „*A szeretet nem nyugdíjaztatható napszámosa*”: K. S. 2002.
- 2.) Ezúton is tudatom az utókorral: anyai nagymamám, Radácsy Ilona férje, Harsányi István (1874–1928) éppen 130 éve született. Teológiai tanárként, irodalomtörténész-ként hatalmas életművet robotolt össze Sárospatakon; fel is örölte a munka; Gulyás Józseffel együtt ő rendezte sajtó alá az első Csokonai kritikai kiadást. (Kiegészítés 2018-ban: Lásd a Napút folyóirat általam szerkesztett, „Kálvin 500” tematikus számát, 2009. év, 9. november.)
- 3.) K. S.: *Kenyérmadár. Versek, mesék, történetek*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1980.
- 4.) K. S. 1980. 52. old.
- 5.) K. S. 1980. 63. old.
- 6.) K. S. 1980. 10. old.
- 7.) Tamási Gáspár: *Vadon nőtt gyöngyvirág. Emlékezés*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1971.
- 8.) K. S. 2002. 19. old.
- 9.) *Kertünk végében*. K. S. 2002. 44. old.
- 10.) K. S. 2002. 57. old.
- 11.) K. S. 2002. 8. old.
- 12.) K. S. *Valaki jár a fák hegyén* című kötet címadó verse
- 13.) Az 1.) jegyzetben i. m. 10. old.
- 14.) K. S. 2002. 55. old.
- 15.) K. S. 2002. 128. old.
- 16.) K. S. 2002. 10. old.
- 17.) K. S. 2002. 48. old.
- 18.) K. S. 2002. 36. old.
- 19.) K. S. 2002. 38. old.
- 20.) K. S. 2002. 35. old.

KÖZVETÍTŐ

*Tanulmányok Hoppál Mihály
75. születésnapjára*

Szerkesztette:

CZÖVEK JUDIT – SZULOVSKY JÁNOS
Magyar Vallástudományi Társaság,
Budapest, 2017.; 340 oldal

Közvetítő

Tanulmányok Hoppál Mihály
75. születésnapjára

*Sámánok nyomában; Vallás, tudomány, vallás-
tudomány; Hősök a hagyományban; Hiedelmek
jórórl, rosszról; Török kapcsolatok; Korok, jelek,
kultúrák; Memento; Hoppál Mihály nyomában*

– 8 fejezetben 24 tanulmány tiszteleg Hoppál Mihály néprajzkutató 75. születésnapját köszöntve, negyedfélszáz oldalon. Az életmű szerteágazó (a kultúrakutatás antropológiai, szakrális és kommunikációs, referenciális-asszociatív, tárgyi szimbolikus) voltát maga a témaválasztás, a megközelítések sokárnyalátúsága is jelzi, s a szerkesztők (Czövek Judit, Szulovszky János) tudatosan vállalták az interdisciplináris jelleget. A mediatori életfeladatra és a „közvetítői” szerepek kutatására utal a cím. A szerkesztői előszó szerint a hagyományos társadalmakban a vallási gyakorlat nélkülözhetetlen szereplője a – gyakran természetfeletti képességekkel rendelkező – mediátor. E státusz középponti eleme a kapcsolatteremtés, az emberi és metafizikai (transzcendens) világ közötti kommunikáció. Ilyen feladatot látott és lát el a sámán, aki nemcsak gyógyító és jövőlátó „mindenes”, hanem a természeti létközegben a természetfelettel teremt szellemidéző kapcsolatot.

Hoppál Mihály egyik fő kutatási területe a sámánság – akadémiai értekezése (*A sámánság újjászületése* 2005) az akkor már három évtizede végzett rendhagyó terepmunka tapasztalatait összegezte. (Szibériában és Kína északkeleti tartományaiban sámánokkal beszélgetett, föltárta családtörténetüket, a mindennapokat és a sámánhagyományokat, terepnaplókban örökítve meg a sámánszertartások atmoszféráját.) Arra a kérdésre keresett például választ – egyaránt alkalmazva az analogikus és kontrasztív kutatási módszereket –, hogy a kulturális jelenségként is fölfogható sámánság újjászületése milyen társadalmi üzenetet hordoz; milyen ideológiák munkálnak a háttérben; milyen erők mozgatják a kulturális változások szálait, amikor a hagyományok egyes elemeit kiemelik – másokat pedig elfelejtnek vagy kizárnak – az identitás újjáalakulásának és újraalakításának folyamán. Hoppál sámánokkal foglalkozó tanulmányaiból 1994-ben jelent már meg egy kötet (*Sámánok – Lelkek és jelképek*); 2010-ben publikálta az újabbat (*Sámánok*

világa); 2013-ban *A sámánság újjászületése* című kötetet. S több mint negyven év kutatási eredményeit sűrítette a *Sámánok rége és ma* című kötetbe (2016), számos páratlan értékű fotóval dokumentálva a mágikus szertartásokat, gyógyító rítusokat, a sámánrévülést elősegítő, szimbólumokkal gazdagon díszített kellék-tárat és hagyományos viseletet. De a közvetítős szerep nemcsak a kutatási témára vonatkozik, hanem a tudós küldetésre is: a kutató a publikációk, előadások vagy a tanítás során „letűnt nemzedékek ismereteit, hiedelmeit, szokásait, a hajdani kultúra feledés fenyegette elemeit tárja fel” – írják a szerkesztők. Olyan pályatársakat és barátokat kértek föl tanulmányíráásra, akik nemcsak Hoppál Mihállyal, de a kutatói, tematikus és diszciplináris érdeklődésével is kapcsolatban állnak.

Noha a sámánkutatás (illetve általában a spirituális jelenségek vizsgálatának) reneszánszát éljük, a nyitótanulmány meglepő kontextusba helyezi a kérdést: négy debreceni pszichiáter, Frecska Ede klinikaigazgató, Kovács Attila szakorvos, Jeges Balázs és Gajdos Ágoston szakorvosjelöltek új megközelítésben körvonalazzák a sámánfunkciót. Mégpedig a közösség szolgálatában betöltött reintegratív, újrastrukturáló szerepet hangsúlyozzák – amennyiben a sámán kapcsolatot tart a látható és nem látható dolgok világa között. Leszögeznek, hogy „a spirituális vagy sámáni hagyományokon alapuló, módosult tudatállapotban történő gyógyító eljárások és divinációs praktikák nem értelmezhetők a jelenlegi idegtudományok keretein belül”, melyek a newtoni fizikára, a perceptuális-kognitív megismerésre s a hétköznapi tudatállapotban használt információfeldolgozásra épülnek. Helyette a „nonlokális-intuitív”, a külvilág belső reprezentációján alapuló tudásszerzési módra koncentrálnak. A „sámánutazás/sámánrepülés” ugyanis a tér-idő korlátok nélküli nonlokálisára épül. A sámáni gyakorlat ilyen irányú modellezéséhez azonban jelenleg nem teremti meg a feltételt a tudományos empirizmus. (27–28)

A sámánság 20. századi paradigmaváltását ismerteti Szatmári Botond. Míg az etnológusok a 20. század közepén a sámánság vallási hagyományának eltűnéséről számoltak be, a Nyugat spirituális útkeresése a '60-as és '70-es években – a New Age korszakában – nemcsak a tudat felszabadításának kémiai (kábitószeres) módjaira, hanem a szermentes transztechnikák megismerésére és alkalmazására is ráirányította a figyelmet. Ez egyúttal azzal is járt (ezt értjük paradigmaváltáson), hogy a „neosámáni törekvések” számtalan, a hagyományban nem létező, a gyakorlatok lényegi funkcióját megváltoztató elemet alkalmaztak. A sámánság új formáit Szatmári hét csoportba sorolja. A politikai sámánmozgalom – a kis népek etnikai öntudatra ébredésével együtt – és a hagyományőrző sámán folklórizmus a sámánhitű népeknél figyelhető meg. Az etnobiznisz részévé vált városi samanizmus, a pszichoterápiai alkalmazás a transz-perszonális pszichológiában, a sámáni „etnomedicina” az alternatív gyógyászatban, a magas művészetben az archaikus rigmusgyökerekhez visszanyúló költészet és a képzőművészet mágikus jelhaszná-

lata, továbbá a popművészetben való megjelenés (*Vágtázó Halottképek*) azonban már a nyugati civilizáció terméke. A szerző mindenestre megállapítja: „az új sámánok több ponton is éppen az ellenkezőjét csinálják, vagy ellenkező értelemben tevékenykednek, mint az őseik” (37) – ezért alkalmazza rájuk Hoppál a 2013-as könyvében a „poszttradicionális” vagy „posztmodern sámán” jelzőt.

A *Regös-rögös útja* szójátékos címmel írt Bognár Szilvia elemző, gazdag fotódokumentációval kísért antropológiai portrét az Öskün élő „Regös” Sziránszki József regös-énekmondó tevékenységéről. Sziránszki igyekszik rekonstruálni a hagyományokat, követni a szertartásokat, de a gyógynövényes és a dobos-hangterápiás módszerek mellett a lelki „gyógyításnak” azt a természetes módját követi, hogy a hozzá forduló embert kiviszi az erdőbe, útközben elbeszélgetnek, kimondatja velük saját problémáikat. „Néha kellemetlen, kényelmetlen kérdéseket teszszek föl, amikre az emberek nem akarnak válaszolni, vagy nehezen. Vagy inkább besöprik a szőnyeg alá. De aztán végül minden kiszakad az emberekből.” (50)

Voigt Vilmos folklórprofesszor a kétszáz évig rejtőzködő első táltoskönyvről ír (*A kétszáz éve elrejtett tátos*): két részben, 1818-ban és 1819-ben jelent meg Czövek István fordításában Franz Gräffer munkája – *A' valóságos Világban sok csudálatos történeteken kenerszül mentt TÁTOS vagy fejér májú EMBEREKNEK Galleriájok...* címmel –, mely összesen 32 történetet közölt. Valódi rémregénnyé állnak össze a kompilált epizódok, melyek különlegessége, hogy változatosabbnál változatosabb kalandokról és ármánykodásokról számolnak be, de egy kivételével nincsen szó bennük „táltosról”. Az az egy „csudálatos és Tátos” ember is „volta-képpen imponzor, csaló és tolvaj; tetszetős külseje és intelligenciája segítségével téveszti meg az embereket”. (68) Egy másik forrást, az 1816-ban megjelent legrégebbi nyomtatott magyar bűvészkönyvet felkutatva Voigt rámutat, hogy a 19. század elején a városi-vásári kontextusban keveredhetett a „mágiás ezermester” és a néphitből ismert táltos jelentése, s szövegforrásként ugyan nem használható a táltos-hit továbbéléséhez, mentalitástörténetileg tanulságos lehet a témakör: „bepillantathatunk a tömegkultúrába eljutó rémtörténetekig, illetve a társasági szórakozásként művelt mágiáig”. (69)

A második fejezet (*Vallás, tudomány, vallástudomány*) két tanulmányt közöl: Mezei Balázs filozófiaprofesszor (*Új utak a vallástudományban*), valamint Kovács Ábrahám debreceni teológustanár (*Vetélytársak, vagy egymást kiegészítő részvalóságok: eltérő vallásfogalmak elméleti alapjai a liberális és a hagyományos protestáns teológiában* című) írását. Mezei a vallástudomány történetének nagy fejezeteit vázolja (klasszikus tudományos megközelítésektől a modern paradigmákig, köztük a „kvantumvallásig”), „a vallások lehetséges világaira”, szemantikájára (82–86) és a tudományos kutatás módszertanára koncentrálva. Leszögezi, hogy a vallástudománynak le kell ugyan mondania az olyan ambiciózus törekvé-

sekről, mint amilyenek Eliade munkásságát is jellemezték, aki „saját totális valáshermeneutikáját a humántudományok új kereteként képzelte el” – jelentősége azonban továbbra is elvitathatatlan. S önmaga részleges megértéséhez hozzásegít annak felismerése, hogy „a vallás minden rá vonatkozó tudományos vizsgálat horizontját meghaladja”. (90) Kovács Ábrahám tanulmánya két témakört vizsgál, a 19. századi protestáns teológia vallástudomány irányába történő elmozdulása apropóján. Bemutatja egyrészt, hogy „a modern, természettudományos világszemlélet által befolyásolt teológia miként igyekszik a kortárs ember megszólítására és eközben óriási vitába kerül a hagyományos, sokszor ortodoxnak nevezett teológiai irányzatokkal” (95); másrészt a protestáns vallástudományi teológia Protestáns Egyleti önreprezentációját és társadalomjobbító küldetésstudatát elemzi, föltárva a liberális vallástudományi teológia elméleti alapjait, kortárs célját, illetve a konzervatív oldalról érkező kritikáját.

A következő fejezetekben (*Hősök a hagyományban; Hiedelmek jóról, rosszról; Török kapcsolatok*) irodalmi, zenei, mitológiai témákról, témakapcsolatokról olvashatunk. Arató György a délszláv népköltészet, ezen belül az epika egy bolgár hősenek típusát vizsgálja (*Markó és a Sárga Kalmár*); Magyar Zoltán a sárkányölő hősök megjelenését tekinti át a magyar folklórban, a ma ismert 22 mondaváltozat legfontosabb narratív motívumait összevetve a Szent György-ábrázolások ikonográfiai jellegzetességeivel. Sipos János a magyar népzene törökségi és finnugor rétegeit veti össze; Tasnádi Edit Arany János „török kapcsolódásait”, közte a Naszredin Hodzsa anekdoták vándormotívumainak költői továbbélését szemléli.

Birtalan Ágnes Belső-Ázsiakutató a burját hiedelmek vámpírja, az ún. „rossz madár” tipológiáját és morfológiáját mutatja be, burját terepgyűjtési eredményeit az európai és ázsiai vámpírképzetek vallásfenomenológiai és nyelvi-folklorisztikai alapokon meghatározott típusai között helyezve el. Rámutat ugyanakkor arra is, hogy bár a „rossz madár” vámpírszerű mitológiai lény, viselkedése eltér az európai képzetekben rögzült sémáktól. A figura popkultúrában és kortárs művészetben való újjászületését pedig befolyásolhatja a vámpírfilmek, regények-képregények nemzetközi népszerűsége is.

A turkológus Dallos Edina a pogány csuvasok hitvilágának jó-fogamáról értekezik (korábban a rossz/gonosz képzetéről készített dolgozatot), azonban nem az általános értelmű *megfelelő* és *helyes*, nem is az erkölcsi-etikai értelemben vett jó jelentéseit gyűjtötte össze, hanem a pogány csuvasok hiedelemrendszerének több szintjén is jelenlévő képzetet. Elgondolkodtató az eredmény: több tucat természetfeletti lény megnevezésében szerepel a „jó”, ám ezek egy része jó szándékú, „szent”, a másik részük viszont gonosz alak – a csuvas pogány jó-jóság fogalmat nem lehet tehát kizárólagosan sem erkölcsi értelemben, sem pedig a szent és profán kontextusában értelmezni.

A második leginkább összetett fejezet (a kötet hatodik tematikus egységének) széles asszociatív lehetőségeire már a cím is utal: *Korok, jelek, kultúrák*. Várkonyi Nándor és a paradicsomi ősképek, illetve őstudás-kép (Balázs Géza tanulmánya nyomán); az álom, a hit és a fantázia szerepe a gyógyítás ókori mitikus alakjaitól a „szellemsebészet”-ig terjedő történetében (Lengyel Ágnes interpretációjában) ugyanúgy megfér egymás mellett, mint a *Világosság és a Nap létforrásként való megjelenítése katolikus egyházi szövegekben és a népi kultúrában* (Limbacher Gábor *A Fény fiai* című tanulmányában) és Szulovszky János népművészettől való – terminológiai – „búcsúja”.

Balázs Géza nyelvész, néprajzkutató Várkonyi Nándor író-művelődéstörténcs „erősen visszhangtalan” életművének legfontosabb gondolatait emeli középpontba. Ezek szerint a mítosz nemcsak „sűrített történelem”, mint a *Sziriat oszlopai*, majd *Az elveszett Paradicsom* lapjain is olvasható, hanem a bennük lévő közös motívumok (a teremtés vagy a „Paradicsom”-történet és a bűnbeesés, valamint a vízőzön) arról tanúskodnak, hogy az emberiségnek közös emlékei vannak. Balázs Géza Várkonyi és Eliade paradicsomi ősképe alapján jegyzi meg: az emberiség univerzális, „humanizált” állattörténetei, állatmeséi (fabulái) mind abból a tudatból, érzésből fakadnak, hogy az állatok képesek voltak a „beszédre”; ez a gondolat – az értelem jelei az állatoknál, az állati múlt jelei az embereknél – szüli az állatregényeket, legyenek azok kalandregények vagy filozófiai munkák. (vö.: 205, 207)

Lengyel Ágnes tanulmánya arra a közismert vélekedésre alapoz, amely szerint az „eszköztelen” népi gyógyászat (pl. a javas-emberek és az imádsággal gyógyítók esetében) egyik jellemző sajátossága a hitre alapozottság, a gyógyuláshoz ugyanis a természetfeletiben való feltétlen és vallásos hitre van szükség. Nemcsak a népi gyógyászat jelensége ez, hanem az emberi psziché természetfeletire irányuló kapcsolatkeresése „az antikvitás kora óta, a hagyományos népi gyógyítás módszerein, a szentek csodatettein és napjaink alternatív gyógyászatában, az egyre nagyobb teret hódító ezoterikus irányzatokban” egyaránt megfigyelhető. (209) A tanulmány a hit, álom és fantázia gyógyításban-gyógyulásban betöltött szerepét vázolja föl, számos (időben és térben, szemléletben és gyakorlatban eltérő) példát idézve, melyek mégis meglepő hasonlatosságot mutatnak egymással.

Limbacher Gábor néprajzkutató olyan mitológiai, illetve bibliai és liturgikus szöveghelyeket kutatott, amelyek a fény szimbolikus és isteni – fizikai és transzcendens – jelenlétére-jelentésére utalnak. Merítési lehetőségei meglehetősen szélesek voltak, a szakrális fény ugyanis áthatja a vallási közösségek tér- és időszemléletét, tárgyi kultúráját, folklóráját, s megnyilatkozik pl. szent személyekben. A hívő közösség „elsődleges tapasztalata és alapvető vallásos élménye, hogy az őt körülvevő tér nem semleges, hanem szakrális, illetve démonikus megnyilatkozások strukturálják – írja a szerző. – Archaikus fokon a világ nem természettudo-

mányosan leírható önálló és zárt rendszer, hanem egy tágabb transzcendens, 'világon túli' erőter része. Számára az élet sikere attól függ, mennyire képes a szent valósághoz kapcsolódni." (227) Ez a kapcsolódás pedig a település „szakralizálása”, benne a Nap Krisztussal való megfeleltetése révén valósulhat meg. Ilyen az Oltáriszentség és a Nap összekapcsolódása is, de a szakrális településszerkezetek, az építmények, a földrajzinév-adási szokások szintén erre utalnak. Az ősi kultikus képzetek és gyakorlatok részben áthelyeződnek a keresztény népi vallásosságba, így az agrárkultusz számos elemébe is.

Búcsú a népművészettől címmel írt – történeti és elméleti – elemző vitacikket a kötet egyik szerkesztője, Szulovszky János történész, etnográfus, aki egyáltalán nem a népművészetet temeti, hanem terminológiai és a mögöttük rejlő elvi problémákat tekinti át. A „népművészet” terminológiakritikája nem ma kezdődött, hanem az 1960-as és 1970-es években. Szulovszky utal is példái közt Illyés Gyula 1976-os „*Hattyúdal ébreszt, avagy lehet-e a népnek művészete*” című esszéjére. Mái gond azonban, hogy a tárgyalkotó népművészetre és a tágabb értelemben vett folklórra vonatkozó kutatások „döntően továbbra is a magas kultúrára kidolgozott fogalomkészlettel, esztétikai követelményrendszerrel folynak”, (241) beleértve a fogalmi és elvi problémákat érzékelő Voigt Vilmos által kidolgozott „folklor képzőművészet” vizsgálódásait is.

Sajátos helyzetet teremtett, hogy a nyugat-európai és angolszász folklor- és antropológiai kutatásokkal ellentétben hazánkban a saját etnikumra vonatkozó néprajzi kutatás bontakozott ki. Ez meghatározó metodológiai következményekkel járt: senki nem vetett számot azzal, hogy az elitkultúra és a hozzá kapcsolódó világszemlélet milyen szűrőt vagy torzításokat képez a tágan értelmezett „parasztság” (nép) hagyományos kultúrájának vizsgálatakor. (242) Erre pedig már Lükő Gábor is figyelmeztetett, aki még jóval a szemiotika, a jelelmélet elterjedése és etnográfiai alkalmazása – lásd a Voigt és Hoppál által is favorizált etnoszemiotika – előtt egy olyan jelnyelvet tételezett fel (*A magyar lélek formái* 1942), amely a tárgyi világban és a folklórban egyaránt összefüggő szimbólumrendszer belső vázát adja. Tudománytörténetileg vizsgálható ugyan a kérdés, ebben az értelemben maga a népművészet is „történelmi kategória”, hogyan viszonyuljon azonban a néprajzkutató napjaink „élő népművészetéhez”, nem beszélve a „népi iparművészet” vagy a „népi díszítőművészet”, a „népi kézművesség” kifejezésekről? Tekintse a népművészet „utóéletének”, „elhalásának”, folklorizmusnak? (vö.: 243–246)

Szulovszky két nagyobb problémacsoportot társít ama tényhez, hogy a hagyományos népművészetet létrehozó és éltető réteg gyakorlatilag már nem létezik. Kérdés ugyanis, hogy a kortárs alkotóknak megvan-e az a technológiai, tárgyi és szellemi tudása, a tradicionális paraszti szerves kultúra belső ismerete, amellyel a régi parasztok, pásztorok s kézművesek készítették tárgyaikat. Még problémásabb

lehet, hogy míg egykor a népművészeti alkotás elfogadásáról vagy elutasításáról az adott közösség ízlése döntött, napjaink zsúrizési gyakorlatába nem szervesül a tradicionális tudás – már azért sem, mert nem történt meg az „émikus ismeretek” szisztematikus feltárása, az eredeti hordozóközeg jelnyelvének grammatikája és szókinccse még megközelítő teljességgel sem lett tudományosan dokumentálva.

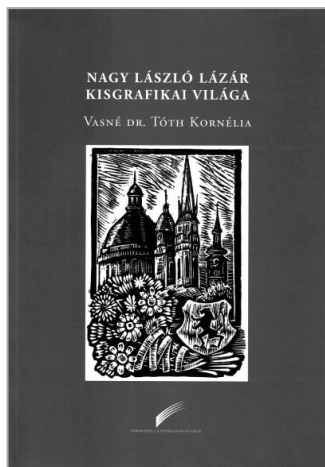
Nem lehet tehát egyenlőségelet tenni – belső tartalmi, így terminológiai szempontból sem – „egy tradicionális társadalom szerves kultúráját tükröző portékák s az olyan alkotások közé, amely mögött már nincs meg a használt formakincs közösen kialakított, egyezményes nyelvének a kulturális fedezete.” (249) Utóbbi tárgycsoport megnevezésére javasolja Szulovszky a Hoppál által – Velényi Rudolf-fal együtt gondolkodva – megalkotott „etno-art” kifejezést, melyben benne rejlik a nyelvet és világképet adó kultúra, a szülői földnek az éltető és továbbépítő ereje.

A *Memento* fejezetben Szabados György történész *Hagyomány, emlékezet és kritika a korai magyar történetírásban* címmel közölt tanulmányt; Sárközi Ildikó Gyöngyvér az őskultusz identitásformáló erejét vizsgálta a kínai sibéknél, a mintegy 200 ezer fős nemzeti kisebbségnél; Veres Péter pedig Sztálin vezetési stílusáról, tömegterrorral összefüggő viselkedési zavarairól, érzelmi reakcióinak hiányáról értekezett a Sztálin lányának emlékiratait is elemző írásában.

A zárófejezet (*Hoppál Mihály nyomában*) négy kisebb közleményt kínál. Bolvári Takács Gábor az általa Sárospatakon szerkesztett *Zempléni Múzsában* megjelent néprajzi témájú írásokat szemlézi; Beke Mihály Hoppál Mihály festészetéről ír (*Műteremlátogatás mint nosztalgia*); Fodor István egy tuvai nomád téli szálláson tett látogatás emlékét idézi fel. A kötet végén a Hoppált több terep-kutatásra elkísérő Nádorfi Lajos fotóművész, operatőr – a 2015-ben megjelent *Sámánok, képek, szertartások* című album szerzőtársa – szibériai élménymozaikjait osztja meg (Kutatóutakon Hoppál Mihállal).

A szerkesztők és a felkért szerzők, illetve a Magyar Vallástudományi Társaság részéről nemcsak ünnepi gesztus volt a tanulmánykötettel való tisztelgés Hoppál Mihály munkássága előtt, hanem bizonyíték is lett a „közvetítő”, többféle módon összekötő szerepére. Nem teremtett ugyan sámáni kapcsolatot fizikai és természetfeletti között, eredményezett azonban egy izgalmas interdiszciplináris párbeszédet, amelybe mindazoknak érdemes – olvasóként is – bekapcsolódniuk, akik a tudományterületeket nem valamilyen egymás irányába zárt világoknak tételezik, hanem úgy gondolják, hogy egyik eredményei segítik a másik előrehaladását is.

GONDOLAT ÉS FORMA. HOPPÁL MIHÁLY FESTMÉNYEI ÉS GRAFIKÁI (1960–1970). Ezzel a címmel jelent meg 2018 őszén Szulovszky János szerkesztésében és bevezető tanulmányával a festő és grafikus Hoppál Mihály munkásságát bemutató album.

VASNÉ DR. TÓTH KORNÉLIA:
NAGY LÁSZLÓ LÁZÁR KISGRAFIKAI VILÁGA

*Országos Széchényi Könyvtár,
Budapest, 2018.; 160 old.*

Vasné dr. Tóth Kornélia exlibriskutató, az OSZK munkatársa új könyvvel jelentkezett, melyben a ceglédi Nagy László Lázár (1935) képzőművész, a hazai és nemzetközi kisgrafikai élet kiváló és egyik legtermékenyebb alkotója pályaképéről ad átfogó rajzot. Elemző tanulmánya mellett képi válogatást s összesen 713 opuszt soroló alkotásjegyzéket kapunk az ide kapcsolódó mutatókkal (felsorolva a grafikák készítettőit-megrendelőit,

külön a személyeket és intézményeket, szervezeteket, felsorolva az in memoriam és hommage lapokat). Nagy László Lázár egyéni kiállításainak jegyzéke 1969-ben indul – itt a fontosabb bemutatók között negyven tételt találunk 2016-ig; de a sor az idén is bővült, hiszen Cegléd városa Don Quijote-kiállítással tisztelgett művésze előtt. Csoportos kiállításokon való részvétele eléri a kétszázötvenet, lapjai a világ minden részére eljutottak. Exlibrisei, kisgrafikai megtalálhatók számos közgyűjteményben, így az OSZK Plakát- és Kisnyomtatvány-tárában is.

Ezen a részlegen dolgozik tudományos kutatóként a könyv szerzője, Vasné dr. Tóth Kornélia művelődéstörténész, aki számos, exlibrisekkel foglalkozó könyv, tanulmány és cikk írója, de rendszeresen nyit meg kisgrafikai tárlatokat is. Ezt a színes és gazdag (megközelítőleg 70 lappal illusztrált) kiadványt a művész együttműködésével készíthette el.

VASNÉ DR. TÓTH KORNÉLIA
AZ ORSZÁGOS SZÉCHENYI KÖNYVTÁRBAN
OKTÓBER 3-ÁN RENDEZETT KÖNYVBEMUTATÓN.
MŰVÉT OKTÓBER 11-ÉN CEGLÉDEN IS BEMUTATTÁK,
KAPCSOLÓDVA A „DON QUIJOTE CEGLÉDEN. ÚJ MŰVEK
ÉS KERESZTMETSZET NAGY LÁSZLÓ LÁZÁR
GRAFIKUSMŰVÉSZTŐL” C. KIÁLLÍTÁSHOZ.

SZEMKÖZT NAGY LÁSZLÓ LÁZÁR MŰVEI LÁTHATÓK

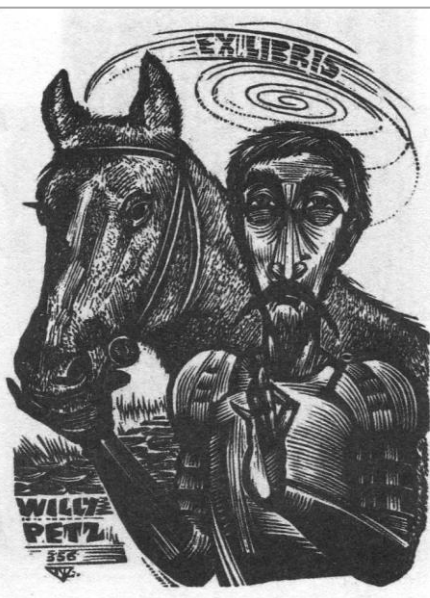
NAGY LÁSZLÓ LÁZÁR: DON QUIJOTE CEGLÉDEN

„BÁR NE VOLNA OLY NAGY A TÁVOLSÁG ÁLOM ÉS
VALÓSÁG KÖZÖTT” (CERVANTES: DON QUIJOTE)
NAGY LÁSZLÓ LÁZÁR FAMETSZETE
(OP. 433; BALRA LENT)

DON QUIJOTE LÓVAL – EX LIBRIS WILLY PETZ
(FAMETSZET, OP. 356.; JOBBRA LENT)

Op. 433

Op. 356

KÉPES KULTURÁLIS ÉS MŰVÉSZETI HÍREK

**LENGYEL MŰVÉSZ
A HAJDÚSÁGI NYITÁNYON**

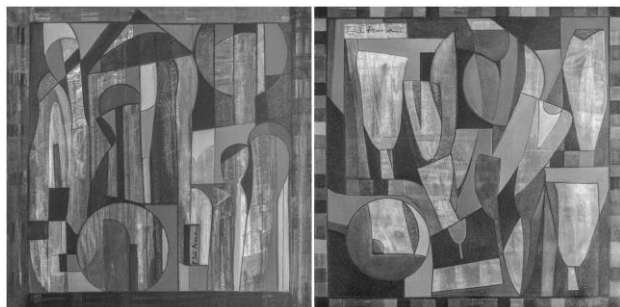
55. idényét nyitotta meg június 30-án a Hajdúsági Nemzetközi Művésztelep – a hagyományokhoz hűen, az előző évi Káplár Miklós-díjas alkotó önálló kiállításának megnyitásával.

A hajdúböszörményi telep nivódjasa tavaly a lengyel Krzysztof Bojarczuk festőművész lett, önálló tárlatát Cs. Tóth János művészeti író ajánlotta az érdeklődők figyelmébe, kiemelve pl. az egyensúlykeresést és a harmóniára törekvést a széttöredezett, kaotikus világunkban; a kompozíciók jelszerű viselkedését, a létmegnyilvánulások levegős szabadságát.

Krzysztof Bojarczuk képei július 11-ig voltak láthatók a Sillye Gábor Művelődési Központ Galériájában; július 14-től már az 55. hajdúsági telepen született művek kiállítása várta a közönséget.
(FOTÓ: HORVÁTH TAMÁS)

PÁLFY JULIANNA LETT A 2018. ÉVI KÁPLÁR MIKLÓS NÍVÓDÍJAS

A tavalyi esztendő emlékérmese, Pálffy Julianna az idén megkapta a Káplár Miklós Nívódíjat a Hajdúsági Nemzetközi Művésztelep július 14-i záró kiállításán.

A záró kiállítás anyagát értékelő Tamus István grafikusművész kiemelte: „Pálffy Julianna városképi kompozíciója új formavilágot teremtett a művésztelep életében. Olyan humanizált és organikus elemeket, motívumokat emelt be, mint az ablak, a jellegzetes háztetők, tűzfalak vagy a kapubejárat, azokat montázsszerűen emelte egymáshoz közel az együvé tartozás reményében, nagyvárosi lüktetést is adva a képek hangulatához. A monokróm színvilág a régi nagymestereket idézi, s kiemelkedő műve a *Szettek, templomok üvegablaka*.”

DROZSNYIK ISTVÁN a 2017-ben elhunyt korábbi művészeti vezetőről elnevezett Burai István Nívódíjat vehette át, de nívódíjjal jutalmazta a művésztelep kuratóriuma FRANTISEK TURCSÁNYI, LÁNG ESZTER és LUDMILLA HOJASEVA munkáit is. Hét országból – Braziliától Hollandián keresztül Oroszorszáig – összesen 17 művész fogadta el a meghívást. Ők a hagyományokhoz híven, egyedi munkáik mellett, az idén is részt vettek egy kollektív játékban. Festettek korábban esernyőre, műveik applikációs megoldásokkal idézték vissza a bőszőrményi képeslapokat vagy épp a hajdúsági motívumokat, jelentkeztek miniatűr önarcképekkel – most a fatörzs-szeletek kínálták a kifejezéshez az anyagszerű felületet.

REPRODUKCIÓK:
HORVÁTH
TAMÁS

„HAJDÚBÖSZÖRMÉNY A FESTŐK VÁROSA” szlogennel indította szemléletformáló művészeti projektjét Sántha Antal és felesége, aki a záró ünnepségen bronz emléklappal és oklevéllel ismerte el a Hajdúsági Nemzetközi Művésztelep Alapítvány Kuratóriumának munkáját. A *Hajdúböszörmény a festők városa* (Horváth Tibor által tervezett) bronz plakettet dr. Nyakas Miklós, a kuratórium elnöke vette át.

A NEMZET, A HAZA ÉS A CSALÁD JELKÉPEI

Kárpátalja egyik legjelentősebb kortárs alkotója, a munkácsi Matl Péter (1960) szobrászművész, akinek munkáit Szent László napjától augusztus 24-ig tekinthették meg a Debreceni Művelődési Központ Belvárosi Galériájában (a tárlat része a határon túli kortárs magyar képző-, ipar- és fotóművészet jeles egyéni képviselőit – vagy alkotócsoportjait – bemutató kiállítás-sorozatnak).

Matl Péter „Haza” című tárlatát 2016-ban a Kárpát-haza Galéria fővárosi kiállítás sorozatában mutatták be; „Ötösével” című kollekcióját is több helyen láthattuk – pl. 2017 őszén a Duna Palotában –, képciklusával a művész az 1944-ben *málenkij robotra* hurcolt kárpátaljai magyar és német származású férfiak emléke előtt kívánt

tisztelegni. A debreceni (Magyarország Ungvári Főkonzulátusának együttműködésével megvalósult) tárlaton kispasztikák, szobrok, valamint a fenti festmények fogadták az érdeklődőket, gazdag munkásságának keresztmetszetét kínálva.

Matl 2014-ben hozta létre a Pro Arte-Munkács művészeti egyesületet, mely a helyi magyarság megmaradásáért dolgozik, tárlatokat, szobrásztáborokat szervez. Az utóbbi két évtizedben többnyire köztéri műveket készített, számos hazai város mellett munkái láthatók Ausztriában, Csehországban, Svédországban, Franciaországban, Japánban, Németországban, Brazíliában, Szlovákiában, az USA-ban és Ukrajnában. Főműve a Vereckei-hágónál álló, a magyar honfoglalás milicentennáriumára készült emlékmű és az ópusztaszeri Nemzeti Összetartozás Emlékmű.

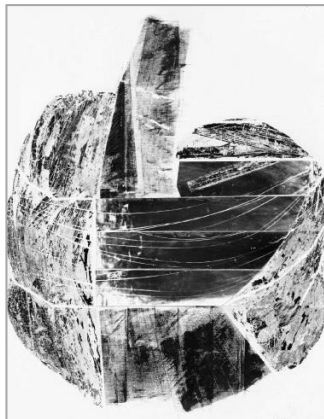

Legkedvesebb témája a család, itt is egy olyan ősi ornamentikakincs adja a kifejezés spirituális alapjait, mely elválaszthatatlanul fűződik a magyarság kultúrájához: ezeket a motívumokat Matl tudatosan építi be az alkotásaiba.

MATL PÉTER VERECKEI EMLÉKMŰVE
A KÁRPÁTALJAI MAGYARSÁG
EGYIK SZELLEMI JELKÉPÉVÉ VÁLT

EMBRIÓ

Albert Levente *Embrió* című kiállítása július elején nyílt meg a fővárosi Forrás Galériában. A hargitai (sepsiszentgyörgyi fotóriporterként dolgozó) képzőművész *Embrió* c. sorozatának alap gondolata a születésünk előtti „átvilágíthatóság” kérdése. A tárlatot megnyitó Szakolczay Lajos Széchenyi-díjas irodalom- és művészetkritikus, Albert műveiről elmondta, hogy időfaktorként fontos szerepet játszik azokban „az emberi lét törekenysége, veszélyeztetettsége, az élet-halál drámaisága. Mintha a mennyből hulló kötömbök, sziszifuszi küzdelmeink szikláit, csak azért volnának nevezhetőek isteni adományoknak – az ember feszültséggel teli küszködése-próbája maga is egyfajta világmagyarázat –, hogy megvallhassuk kozmoszbéli szerepünket”.

IMPRESSZIÓK. MONET-TÓL VAN GOGHIG, MATISSE-TÓL WARHOLIG

Csalogató a névsor: Monet, Degas, Cézanne és Van Gogh, Modigliani, Matisse és Picasso, Warhol, Lichtenstein és Francis Bacon művei (több mint 50 akvarell, grafika, olajkép, több mint egy évszázad „művészettörténete”) a Johannesburgi Művészeti Galéria gyűjteményéből. A debreceni Modem *Impressziók* kiállítása június 19-én nyílt, s október 7-ig fogadott látogatókat. Aki járt már az amszterdami és párizsi vagy a bécsi múzeumokban, annak inkább csak szerény „emlékeztető” a johannesburgi „mesterműveket” soroló debreceni szemle...

Az első szekció a 19. századi angliai törekvésekből, a preraffaeliták (pl. Dante Gabriel Rossetti) műveiből kínál válogatást; majd rajzok, grafikák reprezentálják az egész kiállítás időszakát: Van Gogh szénrajza (*Idős férfi portréja*), Modigliani érzéki nőábrázolása, Matisse és Picasso munkái. Turner két tájképe, egy kis Corot-kép, Courbet és Millet tűnik föl. A tárlat egyik fő egységét adó impresszionistákat Degas táncosnő-pasztellképe, Monet *Tavaszi* című olajfestménye és Sisley színes folyópartja, a posztimpresszionistákat többek között Cézanne, Signac, Bonnard, Vuillard, Derain munkái képviselik. Fölvillan a 20. sz. dél-afrikai művészet, majd az *Impressziók* utolsó szekciójában Picasso, Bacon, az amerikai pop art két főszeplője, Lichtenstein és Warhol jelenik meg.

(FORRÁS: WWW.MODEMART.HU; KURÁTOROK: SIMONA BARTOLENA ÉS SÜLI-ZAKAR SZABOLCS)

ÉLETEM MEZSGYÉJÉN

Gonda Zoltán festőművész
75. születésnap kiállítása
és új albumának bemutatója
a Bényi Árpád Teremben

Gonda Zoltán tavasszal lett 75 éves – de míg egész nyáron az egyik művésztelepről a másikra utazott, közben az új albumán és születésnap tárlatának összeállításán dolgozott. A kiállítással megegyező című, *Életem mezsgyéjén* albumot a jubileumi tárlaton kézbe is vehettük, szeptember 9-én a Kölcsey Központ Bényi Árpád Termében.

A megnyitón Cs. Tóth János művészeti író 75 pontos, a művész életútját, alkotói erényeit, illetve grafikai-festői munkásságára legjellemzőbb sajátosságokat soroló, a barát és a műértő hangján szóló „litániát” ismertetett. Majd a megelőző, másik két művészi összefoglaló, a 2009-es *Szín-vallás* és a 70. születésnapra megjelent *Színéről álmodom* című albumok dokumentatív szerepéről is szó esett.

GONDA ZOLTÁN FESTMÉNYEI:

ÁL-ARCOK (FENT;
AKRIL, 90X70 CM, 2018);

A VILÁG VÁLTOZIK, ÉS ÉN IS
VÁLTOZOM II. (LENT;
AKRIL, 100X100 CM, 20108);

ZUHATAG A FÉNYBEN
(SZEMKÖZT, FENT;
AKRIL, 70X50 CM, 2018)

(GONDA ZOLTÁN SZAKRÁLIS
MUNKÁIBÓL VÁLOGATVA,
NOVEMBER 4–18. KÖZÖTT
RENDEZETEK KIÁLLÍTÁST
A KISKÖRÖSI RÓMAI KATOLIKUS
TEMPLOMBAN)

Az *Életem megszgyéjén* visszatekint az elindító gyermekkor emlékeire; Cs. Tóth az *Életünk tört mozaikjai* c. írásában a lírai és drámai etűdök kimért alkalmazásának mesteri tálalásáról értekezett; s olvasható benne egy összefoglaló Gonda 2014-ben Tégláson megnyílt állandó kiállításáról – Szentpéteriné Zeller Edit tollából. A száz festmény, félszáz grafika, dokumentumok és eseményfotók sora mellett, mások közt külön is reflektál az emberi-művészi életútra Kenyeres Ilona újságíró, Vajda Mária muzeológus, Molnár Sándor vajai múzeumigazgató, a művészbarátok (pl. Gajdán Zsuzsa, Kovács Emil Lajos és Benkóczy Péter), a műgyűjtő Máté László, valamint Kulcsár Béla – akik a legrégebbi barátok,

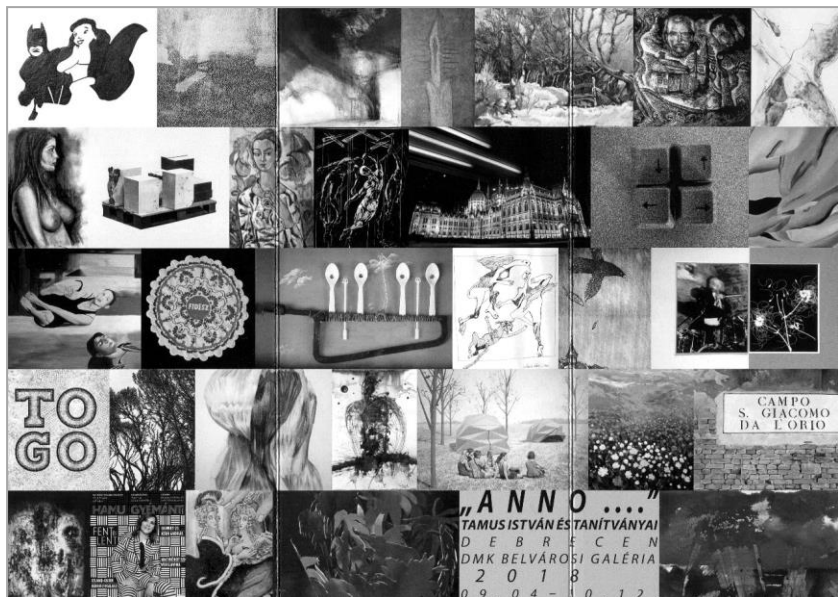
és munkatársak a közművelődésben eltöltött évtizedekben. S keretbe foglalja az életút-vallomást a művész: „Vissza-visszanézek olykor, ha előre akarok jutni” – ez olvasható albumának végén, azt is bevallva, hogy hiába sokszor a jól körbejárt és meghatározott művészi szándék, mégis az anyag diktálja a feladatot. Mondhatjuk ezt úgy is: a művész nem térhet ki a feladatai elől.

TAMUS 65

Tamus István grafikusművész szeptemberben volt 65 éves. A jubileum köré több képzőművészeti eseményt szerveztek. A Halközben nyíló önálló tárlat előtt az „Anno...” c. csoportkiállítás, majd pedig a debreceni grafika múltját, jelenét, jövőjét illusztráló szemle tisztelgett a tamusi életmű előtt.

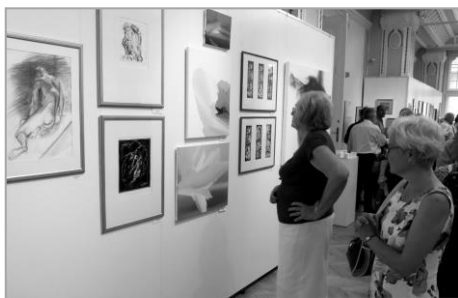

TAMUS ISTVÁN LINÓMETSZETE

A Debreceni Művelődési Központ Belvárosi Galériájában szeptember 4-én több mint 30 egykori Tamus-tanítvány műveit láthattuk; egy hónap múlva (október 8-án) a Tamus István vezette debreceni Grafikusművészek Ajtósi Dürer Egyesülete (GADE) grafikai gyűjteményére alapozva, több mint félszáz alkotót felvonultatva, kaphattunk bepillantást a méltán híres (a két háború között Lyka Károly által is nagyra becsült) debreceni grafika múltjába és jelenébe, fölillantva a továbblépés lehetőségeit, modern alternatíváit.

Az *Anno...* megnyitóján a Tamus-tanítványok nevében Kónya Ábel képzőművész mondott köszönetet, kiemelve a szeretet, a példa és a lehetőség szerepét. „Az alkotás örömét sokan megismerik, akár már kisgyermekként is, de hogy ebben meglássák egy életforma lehetőségét is, ahhoz már több kell – gyakran egy olyan szakmai, baráti vagy lelki támogatás formájában, amit Te önzetlenül adtál sokunknak, meggyőzve arról, hogy érdemes a „pályán maradni” – fogalmazott.

MÚLT, JELEN, JÖVŐ A DEBRECENI GRAFIKAI HAGYOMÁNYOK TÜKRÉBEN. VÁLOGATÁS A GADE GRAFIKAI GYŰJTEMÉNYBŐL

Két év múlva fennállása 20. évfordulóját ünnepli a Tamus István vezette debreceni Grafikusművészek Ajtósi Dürer Egyesülete. Készülnek az ünnepi alkalomra is – egy-egy album megjelent az 5., 10. és 15. jubileumon, több grafikai mappát adtak ki, exlibris-sorozataikkal jelen vannak az ünnepi könyvhétén és az ország számos kiállítóhelyén –, most pedig több mint félszáz grafikai életművet reprezentáltak a GADE gyűjteményéből válogatva. A Belvárosi Galériában október 8–26. között (a másoké mellett) B. Orosz István, Bényi Árpád, Burai István, Dobi Oláh István, Dombi Géza, Durucskó Zsolt, Fátyol Zoltán, Fehér Csaba, Gáborjáni Szabó Kálmán, Gonda Zoltán, Imreh Sándor, Józsa János, Kónya Ábel, Ritók Nóra, László Ákos, László János, Lukács Gábor, Máthé András, Móró Mihály, Nagy Sándor Zoltán, Papp Károly, Pethe Ferenc, Subicz István, Szabó László, Székely Géza, Szepessy Béla, Szilágyi Imre, Tamus István, Torok Sándor, Török Anikó, Varga József, Várkonyi Károly, Velényi Rudolf, Vincze László munkáit állították ki.

A két világháború közötti debreceni grafikai élet emblematikus személyisége volt Gáborjáni Szabó Kálmán. A *Protestáns hősök* művelődéstörténeti enciklopédia 3. kötetében művészetét a kollégiumi rézmetsző diákok tevékenységének szerves, 20. századi folytatójaként mutattam be, aki megújította grafikai művészetünket is. Noha Gáborjániról már több kisebb közleményt olvashattak e folyóirat hasábjain, e fönt jelzett folyamatba illesztve idézzük föl a kollégiumi grafikai hagyományok és Gáborjáni életművének néhány fontosabb mozzanatát.

GÁBORJÁNI SZABÓ KÁLMÁN (1897–1955) A DEBRECENI RÉZMETSZŐ DIÁKOK NYOMÁBAN

A Debreceni Református Kollégiumban készült az első magyar nyelvű földgömb, mely a kollégiumi diákok munkája 1800-ból – ekkor lett a rézmetszés a tanítás, a szemléltető oktatás része. Molnár-Tamus Viktória leírásában: a hatalmas glóbusz délkörének nagysága egy méter körüli, s tartóállványának tenyérnyi széles lapján nemcsak a világtájak és az állatkör jegyei láthatók, hanem ezek körül a teljes naptár is, a nevezetesebb névnapokkal. Ugyan az első magyar rézmetszetek a 16. század közepéből valók, az 1561 óta nyomdát üzemeltető Debrecenben később jelent meg a metszés. Az első (1701-ből származó) rézmetszetes térképeket Ma-

róthi György professzor hozta Debrecenbe Lipsceből; s a rézmetszéssel (*Dávid király zsoltáraihoz*) 1749-ben jelentkezett Kováts György (később mérnök a cívisvárosban), 1767-ben pedig Farkas István készítette el a nyomdának *Cicero levelei* elé „a komponálás, rajzi árnyalások mesterségbeli remekművét” és a Debrecenben kiadott *Uj Testamentum* címlapját. Csokonai idejében saját sajtójuk volt a rézmetszőknek. Tóth Béla könyvéből pl. az is kiderül: a tevékenység magával ragadta a diákokat, társaságok, önképzőkörök alakultak, amit pedig előbb csak szórakozásból műveltek, az hamarosan a tanulás alapját szolgáló szemléltető eszközök készítésévé nemesedett. „Eltételezve a kor-szerű térképek, anatómiai ábrák hűségétől – írja Koczogh Ákos –, van valami naiv báj, tisztaság, közvetlen, kedves, kiegyensúlyozott gyermeki szemlélet ezekben a figurális metszetekben.”

Az első „világi tárgyú” metszetet (*Debrecen látképe* a debreceni asztalos céh szabaduló leveléhez) 1788-ban készítette Kabai Mihály, az 1792. évi új kollégiumi törvénykönyv 1796-ban kiegészített változata pedig a rajzolást és a zenét „nemes szórakozásként” ajánlotta a diákság figyelmébe. E gyakorlatot már megelőlegezte a Kollégiumban tanuló Pethe Ferenc, Kiss Sámuel, Sárváry Pál, Karacs Ferenc és Eröss János (később testvére, Eröss Gábor) képzőművészeti tevékenysége. Kis-szántói Pethe inspirálta a diáktársakat, aki 1788-ban, Utrechtbe kerülve rajzolt két nagyszerű térképlapot (a *Hollandi magyar Bibliához*), s Pethe munkái ösztönözték Karacs Ferencet (egyébként vele készítette később a *Nemzeti Gazda* című folyóirat az ábráit Pesten). Sárváry Páltól (1765–1846) egész rajzfűzet maradt, és érdeme abban is rejlik, hogy a jó rajzolókat külön taníttatta. A kötelező rajzoktatás 1801-es elrendelése után 1804-ben írta „*A rajzolás mesterségének kezdete...*” c. munkája első kötetét, melyet 1807-ben a második kötetett. Az ő tanítványa volt Kiss Sámuel, Debrecen első festője, az ország első akvarellistája, aki rézmetszete-
ket is készített. Egyházi és városi támogatással tanulhatott egy évig Nagyszebenben Péchy Mihály mellett, majd két évig építészeti rajzot Bécsben. Hazatérve, 1812-ben ő lett a városi „rajziskola” és a Kollégium rajztanára – (nyomatásban meg nem jelent) tankönyvet írt, 13 festménye és félszáz rajza maradt fenn.

A rézmetszők nagytekintélyű pártfogója és összefogója Budai Ézsaiás professzor, diákvezetője Eröss Gábor (1779–1815 között volt a Kollégiumban, s már az első, az elemi osztályok tanulóinak szánt térképatlasz munkálataiból is kivette részét). A rézmetszők mellett rajzoló diákok dolgoztak, és önálló műhelyükben 1804-re az elsónél tökéletesebb atlasz készült (az addigi legszebb formában megjelent, egyben az első magyar nyelvű kézi atlasz hazánkban), melyet Kazinczy is nagyra becsült, a Nemzeti Könyvtárba iktatta Széchenyi Ferenc, és azt először alkalmazták az iskolában. „Óriási fordulata ez a neveléstörténetnek – fogalmaz Molnár-Tamus –, hiszen a Comenius által hangoztatott szemléltető oktatás így valósult meg teljes mértékben a 19. század eleji debreceni kollégiumban.” 1803-

ban készült Szentgyörgyi József debreceni fizikus és orvosdoktor „*A' leg-nevezesebb természeti dolgok esméreti*” c., az első rendszeres, illusztrációkkal ellátott magyar természetrajz tankönyve az apróbb „oskolák” számára (négy rajz Eröss János munkája, a legtöbb tábla Eröss Gábor metszete, aki a rézmetszőkkel szoros kapcsolatot ápoló Csokonai műveihez is készített illusztrációkat).

A kör (melyhez közben csatlakozott Pethes Dávid, Pap József és Halász István) 1812-ben feloszlott, az illusztrált tankönyvek és autonóm lapok, a képzőművészeti alkotóinspirációk hagyománya azonban maradandó értékűvé vált. Kiss Sámuel utódjának tekinthető Beregszászi Pál (1823–63 között több építészeti tankönyv szerzője-illusztrálója), 1869 után Kallós Kálmán, a 20. század elején Bakoss Tibor (1902-ben Bosznay Istvánnal, Csürös Bélával és Pálffy Józseffel ő kezdeményezte a Műpártoló Egyesület létrejöttét).

Ebbe a hagyományba született 1897. szeptember 18-án GÁBORJÁNI SZABÓ KÁLMÁN, kinek egyik őse a bihari Gáborjányi Szabó Sámuel lelkész, a Református Kollégium növendéke volt. Ez a példa kínált ösztönzést a szakmaszerető nyomdász apának Kálmán és unokaöccse, a költővé lett Szabó Lőrinc továbbtaníttatásában. A kollégiumi diák aztán 1922-től a Református Kollégium Tanítóképző Intézete rajztanáraként dolgozott (1945-ig), 1927-ben már az Ady Társaság képzőművészeti szekcióját szervezte Senyei Oláh Istvánnal, s 1935-től az Ajtósi Dürer Céh vezéralakjaként honosította vissza a sokszorosító grafikát Debrecenbe, fölállalva a *Magyar Ex Libris* folyóirat kiadását is. Az 1941-ben és '43-ban rendezett helyi tárlatokra az egész országból jöttek a „céhbeliék” – és nem véletlenül: (Éles Csaba szavaival) Gáborjáni a fametszés megújítójának, művésztsarsa, Vadász Endre főként a rézkarc modern mesterének bizonyult. S a rézmetsző diákok munkáját Gáborjáni abban a monumentális kollégiumi freskósorozatban is megörökítette, mely 1938-ban, az „ország iskolája” fennállásának 400. évfordulójára készült el. Különös és izgalmas kettősség ez: egyaránt magas szinten lenni jelen a miniatűr exlibris és a monumentális falikép műfajaiban! De tekintsük át részletesebben Gáborjáni Szabó Kálmán munkásságát!

A debreceni református örökség és a róna-élmény mellett Itália is meghatározta G. Szabó emberi-művészi sorsát. Nevét az 1927-ben alapított „római iskola” legrangosabb képviselői (Aba-Novák, Domanovszky, Molnár C., Szőnyi) között emlegetjük. Az itáliai élménykört előbb nem a római ösztöndíj hívta elő, hanem a Nagy Háború olasz frontja, ahová kollégiumi tanulmányait befejezve került. Itt a humánus és embertelenség küzdelméhez kapott életanyagot. Élménye az 1936-os *Parasztok* fametszet-sorozatának lapjain (*Temetés, Tűz*) is visszaköszönt, a nagy világégés folytatásának előérzeteként tiltakozva a háború gondolata ellen. A képzőművészeti közéletben, a művészi nevelésben is a római iskolát életre keltő Gerevich Tibor művészettörténész képviselte szemlélethez igazodott, tudniillik, hogy a

művészeti (és általában a morális) válságból a nemzet és az egyház bevált erkölcsi világnézete jelenthet kiutat. 1930–31 után '38–40-ben Gerevich, a Római Magyar Akadémia kuratóriumi elnöke második alkalommal is kitüntette őt meghívásával. A két római út között 1935-ben Oslóban és Lembergben állított ki Vadász társaságában a Magyar Réz-karcoló Művészek Egyesületével, Cleweland-ben nemzetközi grafikai kiállításon szerepelt, Los Angelesbe küldték Vadász és G. Szabó 25–25 exlibris lapját. Több külföldi munkát illusztrált, reprodukciói művészeti folyóiratok címlapjára kerültek. 1939-ben jelent meg Rómában itáliai képeit, 12 fametszetét bemutató albuma (*Visioni d'Italia*).

Az itáliai levegővel együtt volt éltetőerő számára „*A Hortobágy tavaszi lélegzete*”. Móricz Zsigmond írása mellett Ady, Gulyás Pál, Nyíró József, Sinka, Veres Péter és mások munkáihoz készített expresszív lírai érzékenységű metszeteket. Erős szálak fűzték íróinkhoz, vonzódott a népiekhez – más folyóiratok mellett ő tervezte a *Kelet Népe* (1935) címlapját. Barátja, Veres Péter művei az 1947-ben befejezett *Tél* c., kiemelkedő fametszet sorozatát ihlették. A szatmári parasztokat karakteresen ábrázolta, a kemény munkát végző falusiak mellett az élet idillikus mozzanatait is megörökítette.

Első metszetsorozata 1927-ben jelent meg Debrecenben – *Jézus életét* 7 lapon mutatta be. 40 exlibrise külön albumban látott napvilágot 1934-ben, ezt két évvel később követte a *Parasztok* c., 10 fametszetes sorozat. Évszám nélkül adták ki 14 metszetét *A magyar kultúra tűzhelyei* címmel, '48-ban újabb 10 nyomata jelent meg, és Zelk Zoltán versét illusztrálta tíz lappal 1951-ben. 1945-ben Budapestre költözött, rövid ideig a Kultuszminisztériumban dolgozott, majd a Képzőművészeti Főiskola tanára lett. 1955. június 19-i halála után 27 metszet és 11 rajz került Tóth Ervin G. Szabó grafikáit bemutató tanulmányához (1963), majd halálának 20. évfordulójára jelent meg a *Tél* sorozat (13 fametszet). A centenáriumi emlékkiállításához Masits László írt tanulmányt: itt a 24 reprodukció közt 9 metszet.

Az elsők közt igyekezett kiaknázni a sokszorosító grafika lehetőségeit. 1923-ban figyelt föl rá Lyka Károly, az ő ajánlására került grafikai sorozata a Szépművészeti Múzeumba. Az 1934-es könyvjegymappához is Lyka írt bevezetőt, melyben a „telivér fametszet-stílust” nemcsak a fekete-fehér ellentétében, hanem a fadúc anyagsajátosságainak kiváló ismeretében, alkalmazásában láttatta. Mert ha „rajzolni annyit tesz, mint kihagyni, úgy ez kétszeresen áll a művészi fametszésről. Valóban, a fa-metsző, ha úgy ismeri anyagát, mint a mi művésziünk, sok mindent hagy el abból, amit a szemlélet nyújt, sokat egyszerűsít, sokat von össze, úgy hogy mintegy tömör kivonatát adja a szemlélt dolgoknak. [...] művészetről van itt szó, amely a lényegyet hangsúlyozza és nem egy adott véletlen esetlegességeit.”

Gáborjáni az 1935-ben alapított debreceni Ajtósi Dürer Céh; Grafikusok és Grafikagyűjtők Köre folyóiratának felelős kiadója volt, eredeti nyomatai jelentek

meg itt a debreceni exlibriskészítők alkalmi grafikáival, új könyvjegyeivel együtt, és ismeretterjesztő cikket közölt a magasnyomásról. Szerinte a fametszés technikájából adódóan a minél kevesebb vonal és folt határozott, formaszertinti kimetszése szolgálja legjobban a művészi kifejezést. „A kép elemeinek: foltnak, vonalnak, fénynek (mint térnek) az adott területen való elhelyezése, kiegyensúlyozása, játéka párosulva, összeolvadva a kép ábrázoló formáival adhat igazán határozott, szuggesztív hatást, művészi élményt”. A fametszés a sokszorosító grafikai eljárások közt a legabsztraktabb megoldásokra alkalmas. Vonalat és foltot, fényt és tárgyi formákat kell egymással összhangba állítani. „Mint ilyen, teljes kifejezője lehet a leggazdagabb művészi elképzelésnek, ahol a folt, vonal absztrakciója mindig ugyanolyan értékű, mint az ábrázolt tárgyi forma.”

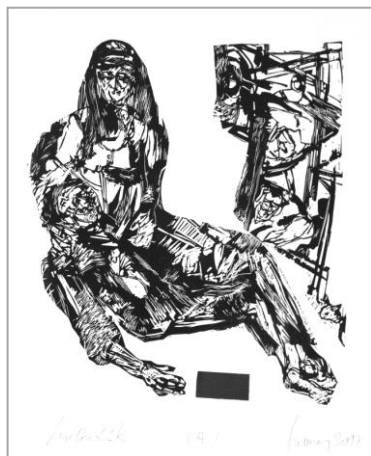
Berei Soó Rezső professzor a *Magyar Ex Libris* tanulmányában G. Szabó lapjainak dekoratív szintézise, a színek, formák kubisztikus és expresszionisztikus hatása mellett kiemelte az új tárgyiasságot. Bár G. Szabó Kálmán olajfestményeivel is sikereket ért el, „igazi tehetsége, nagysága fametszeteiben nyilvánul meg”. Az életmű egyaránt változatos témában, stílusban, technikában, melynek bravúrait nem ismételteti, nem lesz maníros a kifejezés, mert mindig az adott érzéshez, gondolathoz alkalmazza azt. Soó 1935-ig a grafikai oeuvre két korszakát különítette el. 1930-ig (itáliai tanulmányai előtt) az egyszerű formaadásra, a közvetlen, erős vésésű, festői hatású vonalakra, a fény világította foltokra koncentrált, majd egyenes, „karc-éles”, finom vonalakkal, nagy fehér-fekete foltokkal dolgozott, ehhez a párhuzamos vonalrendszerek, éles sugárkötegek dekoratív elemei társultak, ragyogó fényszínhatásokat érve el velük. Lyka szerint a kis lapokon egy-egy ötlet, gondolat szerencsés, tömör megoldása érzékelhető, a művész biztosan uralkodik minden téma, minden eszköz fölött. „Mindig stílusos és anyagszerű, technikáját mindig intuíciói, érzései, expressziói vezetik, így mindig abszolút művészi marad.” Lyka kitért Gáborjáni eredetiségére, megállapítva, hogy soha nem került idegen hatás alá, habár a japánok, a lengyel és a nyugat-európai fametszők érdeklék, azok művészetét tanulmányozza is, sőt, az itáliai élmények sem idegen mintákat adtak számára, hanem eredetisége kibontását segítették elő.

A Rómában 100 példányban kiadott, 12 lapos metszetsorozat bevezetőjében Papalardo (mint Lyka és Berei Soó) felfigyelt Gáborjáni plasztikusan kiváló felületeire, a fény mesteri érzékeltetésére. Szerinte ezzel az árnyékból előtörő tiszta fényvel, a szinte érdes, nyerseségével az első pillanatban mehökkentő metszéssel éri el a művész, hogy alakjait és az ábrázolt jelenetet kiemelje. A megdöbbentő fényhatások ábrázolásában a kritikus párhuzamot fedezett föl G. Szabó képei, freskói és metszetei között, a grafikai lapok monumentalitása mellett méltatva a perspektíva terén megnyilvánuló kivételes képességeit. „Tagadhatatlan, hogy megmarad mindig, a fametszetek esetében is, a freskók festőjének, és alkotó fantáziá-

jában szinte minden nagyszabású képekben jelenik meg.” – Egy évvel az album előtt készült a kollégiumi freskósorozat (metszetei korábbiak voltak). A nagyszabású ábrázolásra törekvés mindig ott élt benne, s bármely technikához, műfajhoz, kifejezőmóddhoz fordult, érzékelhető a monumentalitás szándéka. Freskóit a Kollégium képes történetének is nevezik. Ezt a képi és ábrázolási világot Olaszországban tanulmányozta. Néhány hónap alatt oldotta meg a feladatot. Az összesen 139 négyzetméternyi felületen több csúcspontot alakított ki, a tíz, címmel jelölt kompozíció és a belső épületszerkezet közötti átmenetet és összhangot portrékkal, tárgyak ábrázolásával teremtette meg. Masits László idézte Gulyás Pál 1940-es észrevételét: „az épület mély kálvini konstrukciója szinte elnyeli a képzőművészetet”, a freskók „képi szókincse” mégis rendkívül gazdag.

A képek: „Aki Istentől van, Isten ígését meghallja” / *Melius. Kék tógás diák könyvvel, kézirattal. A Kollégium pecsétje: „Orando et laborando”. Könyvtármentés 1802. A református főiskola ősi épületének látképe. Zöld tógás diák tűzoltásra használt furkósbottal. A Tiszántúli Református Egyházkerület és Debrecen város közös címere. „Rézmetsző diákok”. „Csokonai a Nagyerdőn”. „Készül a bankó”. Csákó, kisdob, katonai fegyverek. Petőfi Sándor a diákokkal. Nagysándor József, Bem József, Damjanich János. „A Habsburg Lotharingeni Ház a nemzet nevében trónvesztettnek nyilvánítottatik”. Görgey Artúr. „Trombita harsog, dob pereg, / Kész a csatára a sereg. / Előre!” „Az első kántus”.*

G. Szabó így emlékezett vissza erre az időre: „... úgy érzem, ez volt legszebb korszaka eddigi gyarló életemnek. Mikor elkészültem, utána hetekig nagy ürességet éreztem. Alig várom, hogy ismét egy ilyen lázas munkához juthassak.”

65 ÉV KÉPEKBEN

Tamus István életmű-válogatása a Sesztina Galériában

Egy hónapon keresztül, november 10-ig volt látható Tamus István grafikusművész életmű-kiállítása a megújult Sesztinában. A 65 évből kerek négy évtized a tanítással s alkotással telt el. 1978-ban a nyíregyházi főiskolán rajz-földrajz szakos, majd 1986-ban a Magyar Képzőművészeti Főiskolán művészeti rajz, művészettörténet, ábrázoló geometria szakos tanári diplomát szerzett.

A sokszorosító grafikai eljárások közül a linómetszés Tamus kedvelt technikája, azonban rézkarcokat és akvatinta lapokat, litográfiákat is készít. A tárlaton korai festményei, akvarelljei és a családi emlékezet „tárgyai” is megjelentek.

TAMUS ISTVÁN 65 ÉV KÉPEKBE

A jubileumra jelent meg a művész új katalógusa, melyben azt az általunk többször megfogalmazott értelmezést olvassuk, miszerint a Tamus-képek – motívumokkal telítettségük ellenére – jellemzően nem az esemény elbeszélésére vagy a történet-szerűsége törekvésére, hanem érzelmi és jelmontázsok; „a változó momentumok mögött is a felsejlő állandóságot vagy az ismétlődés folytonosságát hangsúlyozzák”. A „megidézve megőrizni” elve azt jelenti, hogy az értékörzés, a hagyományok átörökítése – mint a képek szellemi lenyomata – a kifejezésformák közti kölcsönhatásokra is építenek; Tamus István ezzel nemcsak érzékelteti a határokat, hanem azokra rá is kérdez – saját élettörténete pedig az egyetemes rendbe helyeződik.

„JÁTSZANI IS ENGEDD!”

Ezzel a címmel nyílt meg a debreceni művésztanárral legújabb kiállítása a Homokkerti Közösségi Házban október 11-én. A mesevilágot a felnőtt lét kérdéseinek megválaszolásához allegorikus keretként alkalmazó, avagy az egzisztenciát gyermeki tisztasággal újraolvasó képek november 9-ig fogadták a látogatókat.

„AZ ELVESZETT FONALAINK NYOMÁBAN”

D. Király Sándor 60. születésnapji kiállítása a DAB Klubban

A debreceni festőművész június elején töltötte be 60. évét, ünnepi tárlatát pedig szeptember 19-én rendezte meg a Debreceni Akadémiai Bizottság klubgalériája.

Noha az elmúlt években ritkábban, de az 1990-es, 2000-es évtizedek festőirányát követve, mindig megdöbbentő ciklussal jelentkezett D. Király Sándor; azonban a nagyobb méretekkkel, elidegenítő motívumokkal és kompozíciós elemekkel is képes volt belülről megszólítani a nézőt. Köszönhető ez annak is, hogy a bennünk vagy a körülöttünk lévő káoszt fejezi ki, mégis a harmónia megteremtésére, lehetőségeinek megmutatására törekszik.

A feladat nem egyszerű. Középpontban a küzdő ember áll, még akkor is, ha az ember nem jelenik meg, csak életének nyomait, maradványait látjuk (s közben azzal szembesülünk, hogy az élet mellé

csak a sziszüphoszi kísérletek, elvetélt próbálkozások sorát állíthatjuk a létezés, a bennünk küzdő szellemi és lelki rétegek elérésére).

Ennek a harmóniakereső útnak az újabb állomása *Az elveszett fonalaink nyomában* című jubileumi kiállítás is. A művészi s az életfeladatot értelmező parafrázisok döbbenete pedig abból a felismerésből fakad, hogy a labirintus mélyén eligazító Ariadné-fonalat csak valamilyen isteni akarat adhatja újra a kezünkbe...

D. KIRÁLY SÁNDOR FESTMÉNYEI:
AZ ESEMÉNY MARADVÁNYAI A HELYSZÍNEN;
LENTI KÉP: MAJÁLIS-PARAFRÁZIS III.

BELVÁROSI EMLÉKSÉTA DEBRECENBEN,
MEDGYESSY FERENC HALÁLÁNAK 60. ÉVFORDULÓJÁN

A családok évének keretén belül a debreceni születésű és ezer szállal Debrecenhez kötődő művész, Medgyessy Ferenc és családja emlékét elevenítették föl a Déri Múzeumban. Programjukkal a szobrász halálának 60. évfordulójáról emlékeztek meg. Az október 5-én és 12-én szervezett belvárosi séta során az alma materben, a Református Kollégiumban és a város közterein álló műveit, azok születésének történetét ismerhették meg az érdeklődők. A program iskolás csoportok, családok számára kínált tartalmas kikapcsolódást a helyi értékek megmutatásával.

Az itt közölt Medgyessy Ferenc-portrém ugyanabban a *Protestáns hősök 3.* című könyvben jelent meg, mint a fentebbi – a kollégiumi rézmetsző hagyományokat és Gáborjáni Szabó Kálmán életművét fölvezelő – írás.

MEDGYESSY FERENC (1881–1958)
A SZOBROKBAN HAZAJÁRÓ LÉLEK

Medgyessy Ferenc (egy pénzügyi tanácsos s egy könyvkötő mester lányának elsőszülött gyermeke), Debrecen város főjegyzője (Papp Ferenc) és a kor egyik legműveltebb debreceni asszonya (Medgyessy Erzsébet) keresztfia, a Református Kollégium diákja. A kis és nagy Kossuth-díjas, a brüsszeli világiállítás aranyérmese és párizsi Grand-prix-díjas szobrász orvosnak tanult, festőnek készült. Bár egyetlen napig sem volt kinevezett tanár, a 20. századi szobrászok mestere lett. 1958. július 20-án kelt útra a mennyboltok szobrait faragni. 77 éves volt (1881. január 10-én született). S mit kapott tőle az új magyar művészet? – Megyeri Barna válaszolt erre búcsúztatójában: „Köszönjük azt, hogy megmutattad, mi a szobor, mi a forma. Köszönjük azt a lelkesedést és életerőt, aminél melegegtünk. Köszönjük a meg nem alkuvást, a formai tisztaságot, amit megmutattál. Köszönjük az életszeretetet, a derűlátást, amit tőled tanultunk. [...] Szobraid tovább mosolyognak, és hirdetik azt, amiben mi hiszünk – az életben, a formák örök mozgásában és átalakulásában.”

Életműve igen sokrétű: az új szobrászi feladatokat akarta kijelölni. Egyszerre tolta félre a provinciálist és az egzotikust; a szecessziós kötöttségek, a romantikus és germán eszmények helyett a rusztikus magyar, keleti gyökerű, alföldi formákat kereste. S hol van a helye a század művészetében? – tette föl a kérdést László

Gyula, a szobrász barátja, a művészi oeuvre egyik gondozója, összegzője. „Medgyessy szobrászi megfogalmazója az európai magyarságnak és a magyar európaiságnak” – hangzik a rövid summa. Ezt fokozta tovább Ferenczy Béni: „Medgyessy a legjobb magyar szobrász.” Az első közülünk, „akinek életműve egyetemes, az egész emberiséghez szól.”

László Gyula szoborjegyzékében mintegy 600 Medgyessy-mű szerepel. Kisplasztikái (*Kövér gondolkodó; Súroló nő; Mosakodó guggoló nő; Szoptató anya; Magvető; Kislányfej*), köztéri munkái (*Művészet, Tudomány, Régészet, Néprajz; kollégiumi Hósi emlékmű; Szüreti menet; Debreceni Vénusz; Szent Gellért-legenda; Rippl-Rónai-emlékmű; Petőfi, Szoptató anya; Móricz-emlékmű; Hermann Ottó-emlékmű, Arany János-szobor*), síremlékei, történelmi portréi, érmei mellett egyik főműve az 1953–54-es nagy *Táncosnő*. 1912-ben készítette első, táncolókat ábrázoló domborművét, mellyel a budapesti Művészház ezer koronás díját nyerte el. Négy táncoló női aktot és egy fiút örökített meg rajta, aki furulyával kíséri a táncolókat. A mozgás fázisaiban a körforgás négy kiragadott pillanatát érzékeltette. A tánc extatikus heve ellenére a hangulat nyugodt, már-már bukolicus. Táncábrázolásaira hatottak a görög minták: a ruha például nem a valóságot, inkább a ritmust, magát a muzsikát szolgálja.

1923-ban, '34-ben is készült táncos szobra, ezek tanulságait ötvözte a nagy *Táncosnő*-ben. A kezeket kiszabadította a gazdag redőjű szoknyából, a lányalakból asszonyfigurát formált. A belőle áradó különleges szépséget, életvágyat a közönség, kritika és szakma egyaránt elismerte. Ennek változata az 1923-as balett *táncosnő* mellett a táncoló nő relief; *Táncoló* címmel van patinázott gipsz- és bronzszobra; egyik műkő szobra is *Táncosnő*. 1927-ben újra *Táncoló*k címmel formált domborművet a modern magyar mozgásművészet úttörőjeként ismert Rabinovszkyné Szentpál Olga tánciskolájának falára (utólag azt gondolta erről: jobb lenne, ha a férfialakot „levágná” róla).

László Gyula írja: a *Táncosnő* variációi jól érzékeltetik, miként lett élő a mozdulatlan anyag. Ilyen mozdulat ugyanis nincs. Az „antik ihletben fogant táncoló több, egymásból kibomló mozgásmozzanatot sűrít”, így teremődik meg a mozgás. A talajtól való légies megemelkedéssel a szobor szépsége a szétbomló mozgás körvonalaiban testesült meg. Az életnagyságú, ám alacsony alakban találkozunk a klasszikus, tánclelendületbe emelt szépség a rusztikus bájjal, a paraszti őserővel.

Medgyessy realista szobrász volt, mégis gyakran fordult klasszikus mintákhoz. Kőszobrai sem csiszolta simára, egész stílusát jellemzi a rusztikus klasszicitás. Tömör és tiszta logika járt ezzel, biztos ítélet, a lényegre redukált mondanivaló. Számos művészeti jegyzete, levele maradt fenn – írásaira ugyanaz a tömörség jellemző, mint szobraira. A Nagy Háborúban rajzos naplót, majd hosszú ideig éves összesítéseket készített új munkáiról, gyakran kommentárokat fűzött hozzájuk.

1956-ban rajzait gyűjtötte albumba. A *Festőből szobrász* című vallomásában mulatságosnak tartotta, hogy ő, a modern szobrász konzervatív festők nyomdokain haladt. A *100 rajz* előszavában írta: amikor rájött, hogy szobrász akar lenni, tudta, hogy a rajzok által lehet azzá. A rajz a mozgást érzékelteti, a szobor viszont jó részben csupa mozgásból áll. Nem izmokat és csontokat látott, hanem egész formát. A rajzok csak jelzések, futó vonalak, mint a gyorsírás. Az extázishoz csak a térbeli megformálás vezet, de fontos a rajz is, mert abból lesz a dombormű, a domborműből szobor.

A párizsi, Julien Akadémián (és több szabadiskolában) folytatott tanulmányai után nagy lendülettel vetette magát a művészeti közéletbe. 1908-ban szerepelt a Műcsarnok kiállításán, a következő év nyarán visszalátogatott Párizsba, és ősszel Olaszországban tanulta a kőfaragást, ahol leginkább az etruszk művészet bűvölte el. 1913-ban rendezte meg első nagyobb debreceni kiállítását. A háború az elindulás lendületében találta: 1914-ig már több mint 80 kész munkájáról számolt be. Császárvadász orvos-főhadnagyi rangban szolgált, az ősz Kolozsváron töltötte, majd Galíciába vonult az orvos csapattal. 1915-től a hadsereg művészcsoportjának (Kunstgruppe) tagja. Brezinyben ideiglenes műtermet rendezett be, a lovasokat kartonon is megörökítette. Stanislawban 1915 nyarán nyitotta vázlatfüzetét, melyet Halicson folytatott. Beteg katonákat skiccelt, önmagát is lerajzolta. „Juj de beteg vagyok!” – írta egyik rajza alá, melyen pokrócba burkolózva látszik. A testi gyötrelmeket ábrázoló, feliratos rajzok hitelesen felidéznek a halicsi kórház életét.

Itt mintázta a *Mosakodó guggoló nőt* is. 1915 szeptembere már Novosidkán találja, ahol számtalan vázlatban, plakettben, portréban örökítette meg a feljebbvalóit. A vidám, erőteljes humorú rajzok arra utalnak, hogy igyekezett elfeledni a háború borzalmait, az élet derűs jelenségeit kereste. „A nevetés és a munka megóvja az ifjúságot” – vallotta, de ez nem jelentette, hogy ne érezte volna át a halál fájdalmát, az elesettek iránti gyászt, melyet allegorikus nőalakok formájában jelenített meg (síremlékein is ez a forma köszönt vissza). 1916-os podhajcei háborús emlékművéhez az előző évtől gyűjtötte az anyagot. Ukrán, lengyel, orosz ház-oromfalak, sírkövek ornamenseit használta mintaként. Ugyanebben az esztendőben három síremlékét állították fel a fronton (egy dragonyos tiszt domborművét; egy magyaros virágornamentikával díszített követ; haldokló katonát az őt felfogó női alakkal), '17-ben egy életnagyságúnál nagyobb gránátvető harcost faragott. A hősi emlékművek és lovas szobrok mellett sok portrét rajzolt, s ha tehette, mintázott. Modelljei gyakran névtelen lengyel és ukrán lányok voltak, de a bajtársait is gyakorta tanulmányozta.

1916–17 telén megszületett Brezinyben Ilonca nevű leánya szeretett modelljétől, Maria Kienichtől. Sz. Kürti Katalin írja Medgyessy-monográfiájában, hogy a nőhöz mély és tartós kapcsolat fűzte, hallatlan gyöngédséggel ábrázolta a kislányt

és anyját. Kevés olyan plasztikai alkotás van a magyar képzőművészetben, mely a monumentalitás és az intimitás, bensőségesség ilyen tökéletes összhangjában született volna, mint az 1917-es *Szoptató anyja*. A jó kétarasznyi magas mű monumentalitását a belülről sugárzó szeretet, a törekeny, új életről való gondoskodás, a védelem és az anyaölből megtestesülő feltétlen, egyetemes bizalom teremtette meg. 1932-ben újra elővette a témát, haraszi kőből rendelte meg köztéri alkotásnak a főváros. Az egy nézetre komponált, ókori keleti hatást is őrző alak súlyt és könnyűséget, sziklaerőt idézett föl.

Erről a változatról írta László Gyula, hogy a szobor tanulmányozása a legjobb vezető ahhoz, hogy megismerjük Medgyessy alkotásmódját. Ember faragta sziklának nevezte a művet, amely megőrizte a kő sziklaszerű mozdíthatatlanságát. „Szobraiban nem kőből kifaragott embereket látunk, hanem kőbe faragott testeiket. Nem igyekeznek eltüntetni, a testben feloldani az anyagot, hanem inkább az alak és anyag ötvözetét keresi, amelyben a két ellentét, a mozdulatlan kő s a mozgást kívánó test áthatja egymást.” Koczogh Ákos a *Szoptató anyjánál* és főleg a táncosnő-szobroknál figyelt fel Medgyessy egyéni stílusjellemzőire: nem realista, nem szimbolista, hanem archaikus. Archaizmus művészi stílusként, mozgalmaként nem létezik, de az archaizálás a modern művészet visszatérő vonása. Szabadulás a befejezettnek látszótól, a klasszikus harmóniától, a szobrász szavaival: a „bántóan tökéletestől”.

Medgyessy szerint az archaizmus az egyiptomi, sumér, görög, etruszk, román és korai gótikus formákhoz tér vissza, elkerülve az öncélú dekorativitást. Közben azt faggatta, hogy van-e a művészetben ősi örökségünk. A fiatalokat arra figyelmeztette, hogy saját fajtánk művészi megnyilatkozásait is ki kell fejteni a szoborban. S a népművészetre a gyökerek felkutatására ösztönzött, mely nem alacsonyabb rendű, mint az akadémistáké. A modern formát a régiben kell keresni: a rusztikus anyagkezeléssel együtt jár a természeti ember, az erős és egyszerű lét dicsérete, a gyermeki szűkszavúság, játékos egyszerűség, nyers kifejezés, de az anyagba formált lélek felszabadultsága is. Rabinovszky Máriusz szerint minden művészet primitív kora érdeklődik legjobban Medgyessyt, s az őseredet kifejezést követve, lapidáris szűkszavúsággal állítja térbe a formát, egyszerű tőmondatokkal beszél a világ bonyolult összefüggésrendszeréről.

Az 1920-as évek közepétől gyakran járt vissza szülővárosába, az Ady Társaság képzőművészeti szakosztályában vállalt szerepet, ő szervezte a pesti kiállításokat, és hívott onnan előadókat (pl. Németh László, Babits, Juhász Gyula, Bartók, Csók István, Kosztolányi fogadta a meghívást). A művészetszervezésben már Budapesten nagy tapasztalatokra tett szert. 1924-ben alakult a Képzőművészek Új Társasága, melynek Márffy Ödön és Kernstok Károly lettek az elnökei, ő pedig az alelnök. Megismerkedett Derkovits Gyulával, Ferenczy Bénivel, szoros kapcsolatba

került Rippl-Rónaival, Egryvel és Vedres Márkkal. Medgyessy volt annak az 1926-os tárlatnak az egyik rendezője, melyet „a magyar progresszivitás vezérlő gondolata” foglalt egységbe. Támogatta a debreceni művésztelep létrehozását, Holló Lászlóban bízott, aki már többször felkarolta a kezdeményezést. Tudta, hogy jó kezekbe kerülne a telep, de féltette is a festőt: „Nehogy kedvét vegye a közönyösség”. Mindenki megmozdult, csak a város nem. Alábbhagyott a debreceni lelkesedés az ő munkái iránt is.

Vallomása szerint portrékon nem nagy kedvvel dolgozott, gyakran csak szükségből – évente mégis több portréra, plaketre fogadott el megrendelést. Pedig méltán gondolhatta volna, hogy a Déri Múzeum új épülete elé készített 1930-as négy allegorikus szobra (*Tudomány, Művészet, Régészet, Néprajz*, melyekért a következő évben Szinyei-díjat kapott) hosszú távon is egyenleti útját. A *Régészet*hez a húga fiatalkori arcát használta, a *Néprajzot* öccséről kezdte modellezni, aztán saját magáról folytatta. Önportrészerű, bajuszos arcán jól azonosítható a jellegzetes mosoly. A *Művészetet* és *Régészetet* női, a *Néprajzot* és *Tudományt* férfialakok szimbolizálják, s mindegyikhez kifejező attribútumot társított. A *Művészet* kis szobormodellt (Medgyessy önálló szobrát, a *Halászfűt*), a *Néprajz* díszesen faragott pásztortülköt tart kezében. Az olvasó férfinál a könyv jelképezi a *Tudományt*, a *Régészet* gyönyörű nő aktja pedig egy kőbaltafejet fog. Nemcsak a nagyságuk miatt, de egész megjelenésükkel emberfeletti alakok kerültek ki keze alól: a tartalmi állandósággal, a formai monumentalitással mintegy az emberi ösztönöket mozgósítja.

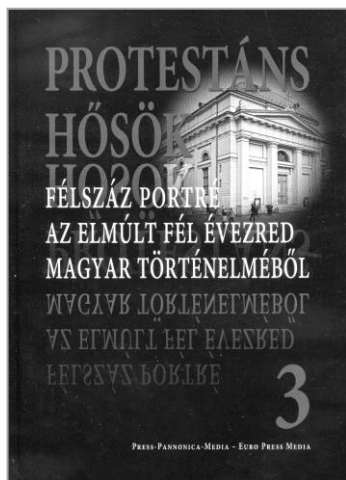
Az 1938-as, az egyetem előtti parkba felállítandó reformátorokra kiírt szoborpályázaton a négy terv közül egyet sem fogadtak el, és Medgyessy a bukást még évek múlva is felemlgette. Hősi emlékműterveivel sorra kudarcot vallott, csak a Református Kollégiumtól kapott megbízást portrédomborművekre s egy nagyobb reliefre, a kollégium hős tanárainak és diákjainak emlékezetére. De nem kellett a Csokonai-síremlékterv, az Ady-szoborterv, és kudarc lett a Hunyadi-lovasszobor terve. A centenáriumi ünnepekre alakult debreceni negyvennyolcas bizottság a régi adósságot kívánta törleszteni egy Petőfi-szoborral, amelynek elkészítésére Medgyessyt kérték föl. A szokatlan, izgatott beállítást a szoborhoz fűzött írásában indokolta: „Kissé el kellett térnem a fotografikus igazságoktól a szobori igazságok érdekében. Aztán meg a sovány formákat megessi a levegő. Ezt sem én találtam ki, hanem régi szobrászi tapasztalat.”

Százados úti műterme – melynek 1911-től haláláig volt lakója – valóságos művésztelepi központ volt a 2. világháború után. Borsos Miklós, Illyés, Németh László állandó látogatói voltak, családostól. Rendszeresen járt hozzá Mihályfi Ernő műkritikus (akinek többféle miniszteri megbízása volt), Pogány Ö. Gábor művészettörténész, László Gyula régész; legkedvesebb látogatója, egykori kollé-

giumi évfolyamtársa, Móricz Zsigmond már csak kőszoborban foglalhatta el a főhelyet. Magánéleti biztonságáról orosz származású felesége (a László Gyula szavaival: „megelevenedett Medgyessy-szobor”), Marija Djakonova gondoskodott, akit 1931-ben vett nőül. (Mariját még megismerkedésük előtt elcsábította egy újságcikkben olvasott mondat, miszerint olyan kék szeme van ennek az embernek, mintha messzire nézne az orosz pusztákon.)

A halála előtti években is hallatlan munkatempóval dolgozott, a háború nem jelentett törést életművében: 1947-től több mint száz szobrot mintázott. Noha 1948-ban az elsők közt kapott Kossuth-díjat, az '50-es évek elején a pályázatok jó részéről lemaradt: távol állt tőle a sematizmus, nem tudta átvenni a „szocreál hurráoptimizmusát”. A paraszti szépségideál mellett eszménye az alföldi karakter volt. Dédelgette a monumentális hortobágyi trilógia tervét is: a *Hortobágyi bika*, a *Komondor* és a *Hortobágyi csikós* felállítását. 1954-ben agyérgörcsöt, két év múlva szívtrombólist kapott. Utolsó köztéri műve (a debreceni *Arany János-szobor*) avatásán még megjelent 1957 őszén. A következő év nyarán hunyt el.

„Homogén, feloszthatatlan” művészi hagyatékát 1959-ben védetté nyilvánították, a műterme nyilvános gyűjtemény lett, majd özvegye halála (1976) után a hagyatékot a szülőváros kapta meg, ahol 1982-ben nyílt meg a Medgyessy Emlék-múzeum. Ezt a szobrokban hazajáró lelket (az ősit és pusztait, a népit és egyetemest bejáró szellemet) soha nem kellett újra fölfedezni. Sz. Kürti Katalin szavai szerint: azért tudta a magyar szobrászatot megújítani, mert „volt bátorsága csak szobrokat csinálni”.

PROTESTÁNS HŐSÖK 3.

Félszáz portré az elmúlt fél évezred magyar történelméből

Szerkesztette: FAGGYAS SÁNDOR

Press-Pannonica-Media – Euro Press Media, Budapest, 2018.; 400 old.

A trilógiává bővült protestáns művelődéstörténeti enciklopédia-sorozat nyáron megjelent harmadik kötetét mutatták be október 8-án a debreceni *Karakter 1517* református könyvesboltban; itt (a szerzőként szintén szerepet vállaló) Fekete Károly tiszántúli református püspök köszöntötte a résztvevőket.

Faggyas Sándor szerkesztő (mivel az első kötetben kilenc, a másodikban tizenhárom, a harmadikban pedig tíz portré elkészítésére vállalkoztam) engem kért arra, hogy ismertessem a vállalkozást, alább az itt elhangzott ajánlásom szerkesztett változatát adom közre.

Egyesek azt mondják, hogy az időközben szériává alakuló filmeknél (vagy éppen könyveknél) az első rész sikerét követően a második utánérzésnek tűnik, majd a harmadik gyakran elfárad. Ez viszont nem mondható el a *Protestáns hősök* harmadik kötetéről. A trilógiává bővült sorozat ugyanis nem úgy készült, hogy a sikert meglovagolva, legyen egy második, majd egy harmadik könyv. Faggyas Sándor szerkesztő (és kiadó) – a Reformáció 500 ünnepi rendezvénysorozatára készülve, és Bod Péter *Magyar Athenas* című 1766-os könyvének útmutatását nem feledve (ti., hogy a munkájukkal emlékezetet fenntartó tudós embereinket meglevenítsük) –, 50 portrét szeretett volna közreadni protestáns hőseink, irodalmárok és tudósok vagy államférfiak, polihisztorok, a művelődésünk történetében meghatározó szerepet játszó alakok sorából.

Azonban már 2016 derekán (az első kötet szerkesztésekor) kiderült, hogy legalább ötvenen kimaradtak. Közöttük olyan személyek szerepeltek, mint pl. Besenyey György és Fazekas Mihály, Bolyai János, Tompa Mihály vagy Benedek Elek, Szabó Dezső, Reményik Sándor és Wass Albert, Szabó Lőrinc, Weöres Sándor, Szabó Magda, Sütő András, Csoóri Sándor, Lázár Ervin – hogy most csak a protestáns hitüket gyakorló vagy protestáns felekezeti gyökerű irodalmárok közül említsünk néhányat. De ott voltak a sorban képzőművészek (pl. Madarász Viktor vagy Benczúr Gyula), tudós vagy mártír-prédikátorok (Skaricza Máté, Czeglédi István), fejedelmek és államfők (Thököly Imre vagy Tisza Kálmán és Horthy Miklós) is. Nos, a 2017-es második kötet (amelyből illusztrációképpen soroltam a fenti neveket) idei folytatását sem a siker indokolta, hanem a hiány.

Ennek próbált részben eleget tenni a szerkesztő, illetve az új nevekkal bővülő szerzőgárda. Az újabb ötven portré összesen 21 szerző tollából fakadt – köztük történészekkel, irodalmárokkal, egyháztudósokkal, egyes szakterületek kutatóval, „bibliás” emberekkel. Az első két kötetet Budapesten és Debrecenben méltattuk, a harmadik kötetet itt mutatjuk be először. Ezúttal a Bod Péter és Arany János panteonjára való utalást Ravasz László intése egészíti ki a szerkesztői ajánlásban: „sorsunk emlékezetünkben van megírva: mondd meg nekem, mire emlékszel vissza, s megmondom, ki vagy”; illetve Kosztolányi ércnél maradóbbsorai: „*Volt emberek. / Ha nincsenek is, vannak még. Csodák. / Nem téve semmit, nem akarva semmit, / hatnak tovább.*” (Persze, meglehetősen költői túlzás a „nem téve” s „nem akarva semmit”, mert igen is: tettek és akartak, ekképp és hatnak tovább.)

Újabb ötven név. Vajon ki merné mondani, hogy nem „csoda-emberek” ők is?! Bár nem mindig ismerik (s nem oly széles körben), mint az első kötetből pl. Heltait és Károlyit; Kazinczyt és Csokonait, Kölcseyt; Petőfit, Aranyt, Jókait, Mikszáthot, Adyt és Móriczot; Tisza Istvánt vagy épp Karácsony Sándort. De tettei és akaratai kevésbé lettek volna jelentősek az övékéinél pl. Tinódi Lantos Sebestyénnek, Teleki Sámuelnek, Kármán Józsefnek (aki nélkül nem lett volna nemzetcsinósító programunk, 18. sz. végi modern regényünk) vagy Kis Jánosnak (aki nélkül nem lett volna Berzsenyink)? A székely népköltési gyűjtő Kriza Jánosról vagy Arany Lászlóról, illetve László Gyuláról és Bibó Istvánról, Bay Zoltánról, Szentágothai Jánosról és Bartók Béláról nem is beszélve! S az éppen hogy nem „maradék” képzőművészekről, olyanokról, mint Barabás Miklós, Lotz Károly, Székely Bertalan vagy Medgyessy Ferenc, Gáborjáni Szabó Kálmán és a kollégiumi rézmetsző diákok! – És a hiány még mindig adott: három-négy ember ös-szeülvén, olyan neveket tudna javasolni a negyedik kötetbe, csupán az irodalomból, mint Tóth Árpád, Mészöly Miklós, Nemes Nagy Ágnes, Rab Zsuzsa, illetve az idén nyáron elhunyt, immár szintén a Panteonban kerülő Kányádi Sándor. S ha csak a Debreceni Református Kollégium neves diákjait soroló emléktábla névsorát böngésszük, ide kívánczogna az egyházi író Debreceni Ember Pál, Könyves Tóth Mihály; a kollégiumi professzorok közül Maróthi György, Hatvani István, Budai Ézsaiás; a szépírók közül még Földi János, Pálóczi Horváth Ádám, Oláh Gábor és Gulyás Pál, Sarkadi Imre és Sánta Ferenc. A feltaláló Irinyi János, az irodalomtudós Julow Viktor, a botanikus és református lelkész Diószegi Sámuel, az építész Csete György...

A szerkesztő majd biztosan átgondolja, hogy kikkel és miként egészíthető ki az imént sorolt mintegy húsz név, mindenesetre ezt olvassuk az ajánlás végén: „A *Protestáns hősök* mostani – reményeink szerint nem utolsó kötetében is volt-van csodaemberek vonulnak fel és hatnak tovább”. (Reményeink szerint nem utolsó... – De térjünk vissza néhány szó erejéig a már meglévő, az egyelőre a trilógia harmadik darabját adó kötethez, melynek borítójáról most nem az első két kötet címlapján szereplő Református Nagytemplom, hanem – a protestáns arculatot is pontosítva, miként a hősök közt is ugyanúgy vannak evangélikusok és unitáriusok, mint reformátusok – a budapesti Deák téri evangélikus templom képe köszönt.)

A haditudósító Tinódi „*a leghíresebb magyar énekmondó*”. „*Református kegyességű főúr*” Ecsedi Báthory István (az Ecsedi ág utolsó férfitagja); „*a hányatott életű történetíró*” Cserei Mihály; vagy „*a könyvtáralapító erdélyi kancellár*” Teleki Sámuel. Vele már itt vagyunk a 19. század elején, majd folytatódik a sor „*a nemzet csinostójával*” (Kármánnal), a „*költőmentor*” Kis Jánossal (a soproni evangélikus püspökről szólva azért van bajban az irodalomtörténet, mert verseit bár a jelennek szánta, egyházvezetői erényei mellett másokat – köztük Berzsenyit

– indított el a jövőbe. Vagy a „*reformkori kultúr-menedzser*” Döbrentei Gábor, „*az amerikai utazó*” Bölöni Farkas Sándor, „*az utolsó erdélyi polihisztor*” Brassai Sámuel; és a „*Vadrózsa-nemesítő*” (a népköltési munkákat irodalmunk szerves részévé tevő) Kriza János; „*az elfelejtett miniszterelnök*” Szemere Bertalan, vagy Móricz szavaival: „*a szabadságharc élő vértanúja*” Görgei Artúr. S vele már a huszadik századba léptünk, s azért, mert egyedülként kapott (az orosz cár követeletésére) amnesztiát, így száműzték, a Kiegyezés évében térhetett haza, s 1916-ban (különös módon Ferenc József halálának évében) hunyt el ő is.

A nevek előtt sorolt jelzőket a kötet portré-fejezeteinek alcímeiből kölcsönöztük, már csak azért is, mert egyetlen szókapcsolatban vagy félmondatban is tömör jellemzést kapjuk attitűdjüknek, személyiségük lényegének. Csupán a lényegre koncentrálnak maguk az írott arcképek is. Magam – aki mind a három kötet írásainak elkészítésében nagyobb szerepet vállaltam –, a résztvevő hitelével állíthatom, hogy nem egyszerű négy könyvoldalba belesűríteni mindazt, melyhez monográfiák vagy egész polcnyi kötetsorok kínálnak orientációs pontokat. Ráadásul így, hogy tiszteletben tartjuk a szerkesztői kérést: Ne csak viszonylag rövid legyen, hanem minél gazdagabb az adatokban. Ezzel együtt olvasmányos is – mintha olyan könnyű volna egyszerre adatsorolónak és könnyeden olvasmányosnak lenni! Ha ez még nem elég, márpedig nem elég – mivel a portréműfaj ezt kívánja, legyen személyes is, ha kell, vallomásos, mindenesetre tükrözze az enciklopédia-szócikk a portréalany és portréíró korábbi vagy éppen a munka közben kialakult személyes viszonyát. Mindez pedig elsősorban azért fontos, hogy a könyv olvasója is valamiképp személyes viszonyba tudjon lépni történelmünk, irodalmunk és egész művelődésünk szellemi és erkölcsi vázát alkotó protestáns hőseinkkel.

Izgalmas ismerkedés viszont maga az olvasási folyamat. Sokaktól hallottam: bár úgy is használható (segédkönyvként) a *Protestáns hősök* egy-egy kötete, hogy mindig csak egyvalakiról kíván képet kapni az olvasó. De úgy is, hogy fő- és háttérhősök életének, munkásságának, sorsának mentén regényes ciklusként olvassa végig a könyvet. (Meggondolandó ezért – ha majd végül pont kerül a névsor végére – az újraserkesztés a végső kiadásban: időrendbe állítva hőseink rajzát.)

Adós vagyok még néhány, 20. századi hős alakjának legalább jelzésszerű fellillantásával. Köztük van Kiss Ferenc, „*a reformátusok szociális apostola*”, Raffay Sándor, a „*zord idők tanúja*”, Horváth János, „*a szépirói nyelvű tudós*” és Bartók Béla, a „*csak tiszta forrásból merítő zeneszerző*” (Illyés Gyula versében a másoknak „hangzavart”, nekünk vigaszt adó „*szikár, szigorú zenész, hú magyar*”). Vagy Medgyessy Ferenc, „*a szobrokban hazajáró lélek*”, Gyóni Géza, „*a költészet hadifoglya*”, Csikesz Sándor, a tudományszemléletével is iskolaalapító, „*hitvalló debreceni professzor*”, Zsindelyné Tüdős Klára, „*misszionárius kegyelmes asszony*”,

vagy Bay Zoltán, „*akinek a Hold válaszolt*”. A kettős honfoglalás elvével előálló (és Medgyessy Ferenc életművének gondozásában is nagy szerepet vállaló) László Gyula, „*a reneszánsz székelly*”, Püski Sándor, „*a legendás könyves ember*”, s Bibó István, „*a nemzet lelkiismerete*”, illetve „*Jézus Krisztus poétája*”, verseivel egyházi ünnepségek műsoraiban jelenlévő Túrmezei Erzsébet. Végül „*a végső szót kereső költő*”, Kiss Tamás, „*az istenhívó agykatató*” Szentágothai János, „*a csillagáhatatú poéta*”, Jékely Zoltán, „*a hazáját és hitét szolgáló zeneszerző*”, Szokolay Sándor, s „*a tudomány és a haza szolgálatában*” munkálkodó, a társadalmi „igazságokat” kereső Andorka Rudolf.

Bertha Zoltán írta a sorozat első kötetének kritikájában: „a nemzeti identitás-tudatot és a nemzeti anyanyelvű irodalmiságot, kulturális önazonosságot küldetéses elszántsággal, szakrális ’devotio’-val felépítő kálvinizmus, protestantizmus nélkül a magyarság valószínűleg elmosódott, szétszóródott volna” – felszívódott volna más népekbe (beteljesítve pl. Herder jóslatát). „A temérdek vergődéssel a tengernyi megpróbáltatást lebirkózó vallási és irodalmi kultúra együtt mentette át a magyarságot, a nemzetet a mindenkori jövőbe; együtt jelentette a megmaradást. Az újjáébredő hit a nemzetet, a nemzet a hitet tartotta.” Mindez pedig azt is alátámasztja, hogy végső soron a „nemzeti és vallási identitás közösségmegőrző hagyománya képezi” a magyar protestantizmus kultúráteremtő fundamentumát és kontinuitását, a templom és iskola, hit és tudás, szellem és egzisztencia szerves szimbiózisát. Ebben végül minden tudatforma (a hit és bölcsélet, a tudomány és a művészet, az etika, a jog és a politika stb.) ún. „végső evilági immanenciákat és transzcendens önértékeket” forraszt egybe, és lelki éberséggel tartja szem előtt a földi létezés üdvtörténeti perspektíváit.

Állítólag Schopenhauer mondotta, hogy az a könyv, amely nem méltó arra, hogy másodszor is elolvassuk, arra sem volt méltó, hogy először a kezünkbe vegyük. Persze, ez mindig csak akkor derül ki, amikor egyszer már elolvastuk. De annak, aki még innen van az első olvasáson, magam – aki már többször kezembe vettem, forgattam és olvastam – azt merem javasolni: vegye elő mindenki bátran, olvassa, tegye a könyvespolcára jól látható és könnyen elérhető helyre.

Hiszen sokszor kell, és sokszor érdemes újra és újra kézbe venni a *Protestáns hősök* harmadik (illetve az előző két) kötetét is.

FEKETE KÁROLY TISZÁNTÚLI REFORMÁTUS
PÜSPÖK ÉS FAGGYAS SÁNDOR TÖRTÉNÉSZ,
SZERKESZTŐ A KARAKTER 1517-BEN.

(FOTÓ: DERENCSENYI ISTVÁN; FORRÁS:

WWW.HAON.HU)

VÁLOGATÁS A MŰHELYTITKOKBÓL

A Debreceni Új Fotóműhely szeptemberi tárlata az Elméleti Galériában bizonyítani kívánta, hogy az elfelejtett technikáknak is van helye a digitális képvilágban; szerepe van a fénykép létrehozásában az átgondolt alkotói koncepciónak; s a „fényképező” a kép születésének folyamatában átrendezi a világot. Ugyanis a két választást (mikor és mit exponál a gép) a fényképező szellemi intenzitása is meghatározza – vallja Seres Géza fotóművész, a műhely vezetője.

ÁTMENET

*Kustár Gábor „szobrai”
a Vojtina Bábszínházban*

Kustár Gábor lelkész és szobrászművész, a Fabula et Figura Műhely bábjátékosa, a Debreceni Református Kollégium Általános Iskolájának vallás-és rajztanára. Szeptember közepétől október végéig *Átmenet* címmel mutatta be szoborszerű, lelkesült lényeit és történeteit a debreceni Vojtina Bábszínházban.

Kustár Gábor műveit csak néhány éve ismerheti a szélesebb közönség, de mára nagy figyelem és szeretet övezi munkáit. A Református Kollégium gimnáziuma és általános iskolája új – a Péterfia utcai „rég” gimnázium, tanítóképző) épületében reformációs pannó-sorozatát avatták föl, előbb a megyei őszi, majd a debreceni tavaszi tárlaton is nívódíjat kapott. Szerepelt az alkotó pedagógusok kiállításán, 2016-ban, a VIII. Kortárs Keresztény Ikonográfiai Biennálén a *Szent László szekere* c. munkája a Magyar Művészeti Akadémia Képzőművészeti Tagozatának szakmai különdíját kapta

meg, 2017-ben pedig köztéri emlékművét avatták Balmazújvárosban. Nemrég bemutatkozott a Debreceni Református Hittudományi Egyetemen is, ahol Fátyol Zoltán, festőművész úgy fogalmazott, hogy Kustár Gábor „filigrán, apró méretű plasztikai archaikus meditációnak tűnnek emberről és természetről; a vallásos érzület terébe vezetik a nézőt, s hatásuk két elem, a szent és a profán ellentétének egységéből válik teljessé”. Tehát – mint az új kiállítás címe is üzeni – átmenetet képeznek, s miközben a régi tárgyak új funkciót kapnak, a földiből, a fizikaiból az égi, a szellemi felé mozdulnak el.

KUSTÁR GÁBOR:
SZENT LÁSZLÓ SZEKERE

Egykori használati tárgyak (a régi paraszti hétköznapi és munkaeszközök), illetve olyan természeti elemek (gyökér-, ág- vagy fatörzsdarab) összeépítéséből alakítja szobrait, melyek antropomorf tulajdonságokat hordoznak, így képezve átjárókat a hétköznapiból a szakrális, az anyagiból a metafizikai minőség felé, s művészi erejét ezek együttes megszólaltatása adja.

„A talált dolgok megfognak” – nyilatkozta egy interjúban. A kiállításon is láthattuk: „talált tárgy” lehet egy régi használati eszköz, melynek sokszor az eredeti funkcióját sem ismerjük, egy óraszerkezet, kettétört színházi gukker, korhadta fa, melynek lágyrészeit elhordták a hangyák: „ott van rajta az elmúlás nyoma, de a maradandó részek izgalmas mintázatokat hoznak létre”. Kustár Gábor aztán a tárgyakhoz fejet farag, új minőséget hoz létre. De csak természetes anyagokat használ, azok pedig az „organikus voltak miatt magukban hordozzák a sérülékenységet, törekenységet”.

(A Fabula et Figura Műhelyben feleségével, Almási Zsuzsannával a bábjáték formanyelvén színpadra állított történeteket mesélnék el; s bábelődásaik minden elemét maguk alkotják.)

FEKETE BORI-DÍJASOK KIÁLLÍTÁSA HAJDÚSZOBOSZLÓN

Művészeti és művésztanári munkájuk elismeréseként az idén PALOTAI ERZSÉBET és SZOBOSZLAINÉ KÁDÁR ANIKÓ festőművészek kapták a Fekete Bori-díjat, melyet (követve az eddigi hagyományt) a hajdúszoboszlói művelődési központ Galériájában rendezett tárlat megnyitóján vehettek át, október 4-én. Szoboszlainé Kádár Anikó akrilképein a gyermekkor végtelennek tűnő nyarai jelennek meg, s általuk hitét fejezi ki a nem tűnő jóban, az örök játékban. Palotai Erzsébet pasztellel fest, művészetéről így vall: „Küzdesz vonallal, imával és józan ésszel. Törölsz tenyérrel, erővel és érintéssel. Néha örülsz, elfog valami büszke öntudat, hogy sikerült, hogy azán mégse. És így harcolsz, ujjongsz, zsibbadsz, feszülsz, elbúksz és emelkedsz, ahogy az ég és a földi anyag akarja. És tudod, hogy közben megölelt a boldogság.”

MAKOLDI-HAGYATÉK A FŐVÁROSBAN

Újraírt népművészet címmel október 5-én nyitották meg a Hagyományok Háza Kallós Zoltán termében a tavaly elhunyt Makoldi Sándor festőművész hagyatéki kiállítását. Idén januárban a debreceni Belvárosi Galériában már bemutatták az anyagot, mely év végéig látogatható az egykori Budai Vigadó felújított épületében. A debreceni kiállítás koncepciója nyomán, Makoldi Sándor festőművész és néprajzkutató alkotásai mellett a

magyar népművészet képírási nyelvén beszélő, továbbírt kortárs népművészeti remekeket állítottak ki: egy részük Makoldi Sándor által át-és újraírt, lelkes népművészeti tárgyak, más részük olyan mesterek, képzőművészek és népművészek darabjai, akik Makoldi Sándor hatására fordultak a magyar népművészet felé, és önálló műveket hoztak létre, illetve a Makoldi megálmodta darabokat öntötték saját művészi tevékenységüknek megfelelő formába.

FORRÁS: DEHÍR;
FOTÓ: GYÖNGY JÁNOS

A Déri Múzeum kiállításairól

PÁRHUZAMOSOK TALÁLKOZÁSA

*A magyar népi kerámia emlékei
két magángyűjteményben*

(Zoltai Lajos terem: aug. 17. – dec. 31.)

Bár az iskolai tétel szerint a párhuzamosok csak a végtelenben találkoznak, illetve ott sem (!), vannak olyan élethelyzetek, mikor valamely formában mégis összetalálkoznak a párhuzamosan futó törekvések és pályák. Ilyen találkozás történt a Déri Múzeumban is, mikor két erdélyi származású orvos, dr. Bódi István és dr. Sipos József magángyűjteménye a néprajzi tár gondozásába került. Az összesen több mint 4 ezer műtárgy legnagyobb hányada a magyar népi kerámiaművesség körébe tartozik. A két kollekció válogatott darabjainak együttes (párhuzamos) bemutatása során több mint félezer olyan népi fazekas-munkával találkozhatnak a látogatók, amelyek eddig kiállításokon még soha nem szerepeltek.

„A VIKINGEK ELŐTT...”

HARCI ÁLDOZAT A MOCSÁRBÓL

Október közepéig állt fenn a Kupolateremben a vaskori hadurak és a római fegyverekkel felszerelt portyázók ütközetének emlékeit bemutató tárlat, a vikingeket megelőző időszak, Skandinávia római vaskorának leghíresebb régészeti lelőhelyéről. Kr. u. 205-ben, Germania Provincia északi határán túl, egy római zsoldban álló sereg indult portyázni, a helyi vaskori hadurak csapata azonban egy véres ütközetben legyőzte a betolakodókat. A csata után a győztesek összeszedték a támadók, és az elesett védők fegyvereit, felszerelését. Monumentális szertartás keretében pusztították el a még ép fegyvereket, miután feláldozták a hadifogyókat, a mocsárba süllyesztve ajánlottak fel mindent, a harc és a hadak istenének szóló áldozati ajándékként.

(A kiállítást augusztus végén Hajdú Zsigmond régész tárlatvezetése kísérte, *Egy nagy birodalom peremvidékén* címmel.)

A PIRAMISOK ORSZÁGÁBAN
(Látogatható: december 31-ig)

Soó Rezső az 1960-as évek közepén utazott Egyiptomba, ahol a Nílus-völgy Kairó és Asszuán közötti szakaszát, illetve Alexandria és Port Szaíd kikötővárosok környékét járta be. Innen valók a hagyaték eredeti képei. Az egyiptomi fotógyűjteményben összesen 282 diapozitív és 128 fotónegatív van, de a felvételek között sok reprodukció, másolat is található. A fotóhagyaték egyiptomi felvételei látványosan tanúskodnak Soó Rezső útjának céljairól és szakmai eredményeiről.

**A debreceni Irodalom Háza
és a Medgyessy Ferenc Emlékmúzeum kiállításai**

ÁLMODÓ MAGYAROK – TÖRTÉNETEK DEBRECEN IRODALMÁBÓL
A Déri Múzeum állandó irodalmi kiállítása

„ÖNÉLETRAJZ, MIT LAPOZNI SEM KELL...”
Medgyessy Ferenc szobrászművész emlékkiállítása

„MESÉS (B)IRODALOM”
(Látogatható: december 31-ig)

Tv Maci, Mazsola, Kukori és Kotkoda, Frakk, Mirr-Murr, Süsü, Pom Pom... – Négy generáció arcára csaltak mosolyt az ún. retro mesék hősei. Elavulásról vagy a kiüresedésről azonban szó sincs, az üde jókedvet mai napig sikerrel garantálják.

Ám hogyan kezdődött a felejthetetlen figurák története? – Erre a kérdésre is választ kaphatnak a „Mesés (B)irodalom” c. tárlat látogatói a Debreceni Irodalom Házában ahol a gyermek- és ifjúsági irodalomban alkotó szerzők (Weöres Sándor, Benedek Elek, Csukás István, Lázár Ervin, Janikovszky Éva, Fekete István, Nemes Nagy Ágnes és kortárs alkotók) műveivel, kézírataival is találkozhatnak.

(A szövegek és képek forrása: www.derimuzeum.hu)

NEGYEDSZÁZAD A KORTÁRS KÉPZŐMŰVÉSZET SZOLGÁLATÁBAN

Molnár Sándor – és a vajai nemzetközi művésztelepek 25 éve

Ez év tavaszán volt 25 éve, hogy Németh Péter megyei múzeumigazgató Molnár Sándort bízta meg a Vay Ádám Múzeum (ma a Magyar Nemzeti Múzeum Vay Ádám Muzeális Gyűjteménye) vezetésével. Ősszel jelenik meg az a könyv, amely bemutatja vajai munkássága negyedszázadát. Többször, több helyen írtam már arról a kortárs művészetet támogató munkáról, amelyet Vaján végzett Molnár Mátyás, majd folytatta ezt 1993-tól fia, Molnár Sándor. Alábbi írásomat nemcsak az ünnepi (jubileumi) alkalom teheti hangsúlyossá, hanem ezzel együtt a jelképes mozzanat is megfogalmazódik benne, Molnár Sándor művészetszervezői munkásságára visszatekintve.

1994-et írtunk, mikor Molnár Sándor megkért, hogy nyissam meg Gaál András, a kiváló gyergyói (ma már Pannonhalmán élő) festőművész kiállítását a Vay Ádám Múzeumban. (Voltam már vendég a kastélyban, író–olvasó találkozón, az alkotóházban is eltölthettem egy éjszakát; Gaál Andrást jól ismertem a Hortobágyi Nemzetközi Művésztelepről, tiszteltem nemcsak emberi és alkotói karakterét, hanem

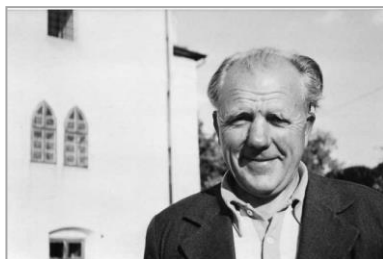

a Hargita megyei és gyergyószárhegyi művészetszervező munkásságát is – akkor ugyanis már húsz éve ő gondozta a szárhegyi Lázárkastélyban a művésztábort.)

GAÁL ANDRÁS ELHAGYOTT TÁJ
CÍMŰ FESTMÉNYE

E kiállításon derült ki számomra, hogy tulajdonképpen nemcsak egy szokványos tárlatnyitón, hanem egy új történet kezdeténél lehetek ott, tudniillik, Gaál András önálló kiállítása egyúttal az első Vajai Nemzetközi Nyári Művésztelep nyitánya volt. Itt azután az általam már a Hortobágyról megismert nevek (pl. a debreceni Égerházi Imre, Madarász Gyula, a nyíregyházi Horváth János, Petkes József, az Amerikát járt Bentze Ibby, Vígh István, az erdélyi Márton Árpád, Zsigmond Attila, Szabó Vilmos, a kárpátaljai Földessy Péter, Micska Zoltán, a lembergi Patyk Volodimir) mellett folyamatosan új ecsetvonások is feltűntek.

Mielőtt egy rövid mustra keretében végigtekintenék a névsoron (a helyszűke miatt csupán a genius loci találkozását, néhány földrajzi egységet, illetve egy-egy alkotót vagy műhelyt említve), maradjunk még a kezdeteknél, az előzményeknél. Molnár Mátyás múzeumalapító előbb Túrístvándiban, majd Vaján is élénk kapcsolatot tartott a térségből származó, cselekvő értelmiségiekkel, köztük pl. Váci Mihállyal, akinek képzőművész testvére, Váci András már a múzeum 1964. őszi megnyitása után odaállt Molnár Mátyás (lásd képünkön) úttörő kezdeményezése mellé: 1965-ben elkezdték az új múzeum modern képzőművészeti gyűjteményének megalapozását. Molnár Mátyásék már az 1960-as évek közepén a művészet és közönség alkotó párbeszédének színtereként is gondolkodtak a múzeumról. Ha szervezetileg nem is, szellemi értelemben mindenképpen bekapcsolódtak az ekkor föléledő szimpózium mozgalomba. (Ez azt jelentette, hogy látszólag illeszkedtek a „rendszerkonszolidáló” törekvésekhez, de a modern művészet pártolásával – pl. a progresszivitással, a kísérletezéssel és az avantgárd követésével – tulajdonképpen, ha nem is ellenzéki, de lényegében egy konfrontálódó, ha úgy tetszik: identitáskonstruáló magatartást választottak.)

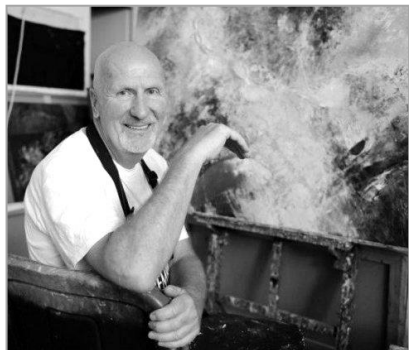
A *Molnár Mátyás-émlékkönyv* képzőművészeti gyűjteményét értékelő fejezetében már említettem, hogy a kor hivatalos stílusa, a „szocreál” legfőljebb a tematikában, de nem üzenetében hagyta ott a nyomát néhány munkán. A jelentősebb műveknél azonban a tematikát mindig háttérbe szorította a művészi megformálás, illetve a reflexivitást és a felfedezést (áhitatot vagy döbbenetet) ötvöző alkotóélmény esztétikai érték közvetítésének mélyről feltörő ereje, amely – a tisztánlátás kényszerével – sokkal inkább segítette a társadalomkritikai látást (a megértést), mint a konszolidáló elfogadást. (Többek között V. Bazsonyi Arany, Váci András, Konfár Gyula, Gádor Magda, Bálványos Huba, Csohány Kálmán, Gross Arnold és Würtz Ádám, Móré Mihály, Kokas Ignác munkáit emeltük ki, s néhányat külön értelmeztünk.) Vaján tehát a kortárs, azon belül jelentős részben modern művek gyűjtése kezdődött, ez a gyűjtemény pedig ma már része egy történeti anyagnak. (2014-ben volt a múzeum, 2016-ban a képzőművészeti kollekciónak 50 éves jubileuma; 2018-ban 25 éves lett a Vajai Nemzetközi Művésztelep – noha a negyedszázaddal ezelőtti kezdeményezés több változáson, illetve szükségszerű megújulási folyamaton ment át.)

1993-ban kezdte itt munkáját Molnár Sándor, ebben az évben azonban még csak az alkotóházi hagyományok folytatódtak: öt festőművésszel (Dávid Verával,

Dudás Gyulával, Filep Istvánnal, Gaál Andrással, Tolnay Tiborral), majd 1994-ben a Vajai Nemzetközi Nyári Művésztelep idényei is elkezdődhettek. Nemcsak képzőművészek (festők, grafikusok, szobrászok) szerepeltek a meghívottak között, de a társművészetek vagy tudományok képviselői, a művészetközvetítés intézményeiben résztvevő személyek is (Szitányi György író Gödöllőről, Csatáry György történész Beregszászról, Kardos M. Zsóte költő Fótról, Safranek Károly színművész, Weiner Tibor művészettörténész, Bánkúti Imre történész a fővárosból s Muzsnay Árpád újságíró Szatmárnémetiből).

Molnár Sándor egyik első, az apai örökséget folytató, újjáélesztő lépése az volt, hogy Gaál Andrást előbb egy önálló tárlat megrendezésére hívta, majd a művésztelep megszervezésére kérte föl, aki a gyergyószárhegyi alkotótábor vezetésében már jelentős tapasztalatokra – és kapcsolatokra – tett szert. Évente 10–15 művész dolgozott Vaján, a telep zárásakor pedig az itt készült munkákból közös kiállítást szerveztek a múzeumban. A Molnár Mátyás Alapítvány díjazott művésze automatikusan részt vett a következő évi telepen, és önálló tárlattal mutatkozhatott be. A határon inneni és túli magyar művészek mellett lengyel, szlovák, ukrán, román, moldávia, szerb, német, holland és amerikai alkotók is megfordultak itt.

Az első nemzetközi művésztelepnek 11 tagja volt – az indításban főlhasználták a szárhegyi tapasztalatok mellett a hortobágyi művésztelep szellemi hozományát is. Ott volt a tagok között pl. Égerházi Imre, Dudás Gyula, Kopacz Mária, Micska Zoltán, Madarász Gyula, Vígh István, Petkes József és Madarassy György, aki a második idénytől vezette a telepet, 8–14 meghívott művész társaságában. A névsor mindig új tagokkal bővült, számítva a megyében élő, a magyarországi és határon túli magyar, illetve a más hazai művésztelepen is megforduló külföldi alkotókra. Időközben formálódott a művésztelepi rend ma ismert formája, amit a vendégház kialakítása tett lehetővé. 2000-ben debütált a Téli Alkotótábor, 13 év után pedig 2008-tól Vaja Art Őszi Művésztelep lett a nyári táborokból. (2015-ben

hagyományteremtő szándékkal indult a Vajai Honvéd Művésztelepet Tamus István szakmai vezetésével – s valóban hagyomány született: 2018. június 7-én a IV. honvéd művész tábor záró kiállítása fogadta az érdeklődőket).

MADARASSY GYÖRGY FESTŐMŰVÉSZ

Sajnos, számos alkotó már elhunyt az egykori résztvevők közül, előttük egy-egy idénykezdet alkalmával emlékkiállításon tisztelegtek. Nincs már az élők sorában a debreceni Égerházi Imre és Madarász Gyula, a marosvásárhelyi Zsigmond Attila; a közelmúlt éveiben magam idéztem föl a nagybányai Dudás Gyula, majd a kárpátaljai, salánki Harangozó Miklós alakját, életét és művészetét. Az emlékezés a vajai gyűjteményben föllelhető anyag köré szerveződött – s bizony, ilyenkor is látszik, hogy a telep törzstagjai, az itt több idényt eltöltő alkotók olyan kollektiót hagytak Vajának s muzeális gyűjteménynek, mely (ha töredékesen is, de) képes rá, hogy reprezentálja az életművet.

TÉLI FALU
ÉGERHÁZI IMRE FESTMÉNYE

TAMUS ISTVÁN GRAFIKUMMŰVÉSZ
(KÖZÉPEN) AZ I. HONVÉD ALKOTÓ-
TÁBORBAN INSTRUÁLJA A RÉSZTVEVŐ
KATONAMŰVÉSZEKET

LENT: A IV VAJAI HONVÉD MŰVÉSZ-
TELEP ZÁRÓ KIÁLLÍTÁSÁN

Az alábbi szemlében (válogatásban) nem választom külön a nyári, őszi, téli alkotótábori idényeket és résztvevőket. Csupán azt hangsúlyozom, hogy a szűkebb régió-

ból és az egész anyaországból – Nyíregyházáról és Debrecenből, Mátészalkától Velemérig, Ilktől, Szurdokpüspökiig, Tiszavasváritól Martonvásárig, Ibránytól Esztergomig, Szentendrétől és Budapestig – megfordultak itt művészek (legtöbbször Nyíregyházáról, a fővárosból és a közeli környékről, több mint 25 településről).

Kiemelném a Nyírségből indult, a szentendrei régi művésztelepen dolgozó Buhály József; a szintén szentendrei Vadász György (Kossuth- és Ybl-díjas építész) és V. Szabó Noémi; a Kárpátaljáról áttelepült, Bicskén majd Szigetszentmiklóson élő művészházaspár, Pálffy Julianna és Pálffy Putyu István, a már említett Madarassy György, a szintén nyíregyházi Tarr János, H. Németh Katalin, Tókey Péter; a fővárosi Árkossy István, Damó György, a debreceni Gonda Zoltán, Baráth Pál és a hajdúböszörményi Gajdán Zsuzsa; az esztergomi Vincze László nevét. Kárpátaljai művészek is nagyobb számban vettek részt a telepeken, de a legtöbben Romániából érkeztek, köztük számos határon túli magyar alkotóval. Nagyváradról, Szatmárnémetiből és Zilahról, Máramarosszigetről, Kolozsvárról, Sepsiszentgyörgyről, Marosvásárhelyről és Csíkszeredából (hogy csak néhány nevet említsünk: Vassy Erzsébettel, Tikosi Zoltánnal, Tolnay Tiborral, Lázin Csabával, Szabó Vilmostal, Hegedűs Istvánnal, idősebb s ifjabb Starmüller Gézával, L. Bordy Margittal, Kovács Gézával, Hervay Katalinnal). Különleges helyzetben vannak a nagybányaiak. A régi hagyományokat Dudás Gyula képviselte, s az újabb generáció az önálló képzőművészeti egyetem égisze alatt formálódik: Nicolae Suciú vezetésével, Szántó András, Kondrák Károly, Kondrák Matyikó Margó, Lendeczki Tímea; mások közt

Craciun Gheorghe és Judit, Cucu Cristina Daniella, Negran Ioan Angel részvételével. Rendszeres volt a vajai telep kapcsolata a moldáviai művészekkel (az első, 1994-ben indult etapban összesen hat alkotót hívtak a Moldáv Köztársaságból).

PÁLFY JULIANNA A 2017-ES TÉLI MŰVÉSZTELEPEN; FENT: BUHÁLY JÓZSEF FESTMÉNYRÉSZELETE

Voltak résztvevők az Amerikai Egyesült Államokból, Hollandiából, Németországból, Lengyelországból, Szerbiából, Szlovákiából (pl. Loes Huis in't Veld, Ian Freark Wierda; Tóth László, Gnandt Stefan és István; Jozef Stanislaw Stec, Cywicka Renáta és Cywicki Janusz; Ljubisa Djuric; Ludmilla Lakoma Kransova és a királyhelmeci Nagy Zoltán).

A névsor, bár így is tekintélyes, nem lehet teljes, a számok viszont önmagukban is sok mindenről árulkodnak. Több mint 10 országból mintegy 130 hazai és külföldi művész hívtak meg (a résztvevők fele határon túli magyar és külföldi magyar alkotó); 400 műtárggyal gazdagodott a vajai muzeális gyűjtemény kortárs képzőművészeti anyaga; Molnár Sándor 80 kiállítást rendezett, miután 1993-tól folytatta az utat, melyet édesapja, a múzeumalapító Molnár Mátyás jelölt ki. 1966 márciusában 36, a vajai múzeumnak adományozott műtárgyat vett jegyzékbe az alapító; s ez a gyűjtemény az évek során a sokszorosára gyarapodott. A legutóbbi mustra alkalmával (2013-ban) mintegy 1.100 tétel szerepelt a műtárgylistán, ám 2018-ban megközelíti ez a szám az 1.600-at (a pontos adat 1.591 – benne az irigylésre méltó szoborpark alkotásaival) – összesen 300 képzőművész nevével.

(Hangsúlyozzuk, hogy ennek a teljes gyűjteményi művészlistának csaknem a fele ott szerepel a vajai művésztelepek és alkotótáborok névsorában is. A művésztelepi résztvevők adományai tehát az elmúlt negyed században már önmagában is jelentős gyűjteménygyarapodást eredményeztek: az alapkollekció létrejöttékor s az első öt éves szemle alkalmával a vajai állomány ugyanúgy Szabolcs-Szatmár-Bereg legjelentősebb kortárs képzőművészeti gyűjteményének számított, mint az 1993/94-es korszakváltáskor vagy napjainkban.)

2011. ÁPRILIS 27–29. KÖZÖTT A SZATMÁRI MEGEGYEZÉSRE ÉS A MAJTÉNYI ZÁSZLÓLETÉLRE EMLÉKEZTEK VAJÁN. EKKOR AVATTÁK A MAJTÉNYI ZÁSZLÓLETÉL EMLÉKMŰVÉT (NAGY LAJOS IMRE SZOBORÁSZMŰVÉSZ MUNKÁJÁT). A 15 BRONZ ZÁSZLÓ AMA SOK LOBOGÓT IDÉZI, AMIT A MAJTÉNYI SÍKON HAGYTAK RÁKÓCZI KURUCAI. AZ EMLÉKMŰVŐN A FEJEDELEM LOVASSÁGI ZÁSZLÓJÁNAK LATIN NYELVŰ FELIRATA ÁLL (MAGYARUL: „ISTEN AZ IGAZ ÜGYET NEM HAGYJA EL”). AZ EMLÉKJELAVATÁS A RÁKÓCZI-SZABADSÁGHARC 2003-BAN KEZDŐDÖTT JUBILEUMI ÉVEINEK ZÁRÓESEMÉNYE VOLT

A művésztelep anyagából több külső helyszínen is szerveztek kiállításokat: például 1997-ben *Vajai impressziók* címmel a balatonfüredi Községi Házban és a nyíregyházi KPVDSZ Művelődési Házban; 1998-ban *A Vajai Nemzetközi Művésztelep öt éve* címmel a nyíregyházi Városi Galériában volt bemutató; majd az „*In memoriam Molnár Mátvás*” – *Válogatás a Vay Ádám Múzeum képzőművészeti gyűjteményéből* című kollekciót 2013 őszén mutathatták be a nyíregyházi Jósa András Múzeumban. A művésztelepi nyitó és kollektív záró kiállításokon túl Molnár Sándor folyamatosan szervez időszaki tárlatokat (festmény-, fotó-, grafikai, nép- és iparművészeti kiállításokat), a vajai művésztelepi kollekció azonban annyira gazdag, hogy a jövőben önálló vagy kamara-kiállítások egész sorát lehet megrendezni belőlük. E méltatás befejezéseként csupán néhány ilyen lehetőséget említek meg. (Nem is kell hozzá a raktárakat és a képek otthonául szolgáló letéti helyeket végigjárnom – hisz’ rendszeresen megfordultam itt az elmúlt 25 évben, s szinte mindegyik lehetőség mellé föl villannak bennem az itt látott műalkotások.)

Újabb önálló tárlat szervezhető pl. Gonda Zoltán, Buhály József, Madarassy György, még inkább a Pálffy-házaspár műveiből. Külön is bemutatkozhatnak a kortárs nagybányai magyar és román művészek, ugyanígy lehet szervezni partiumi vagy székelyföldi, illetve kárpátaljai tárlatot; s egy izgalmas áttekintést: Hollandiától Moldáviáig – esetleg női alkotók válogatott munkáit bemutatni. E lehet azon is gondolkozni, hogy legyen csendélet-összeállítás, emberábrázolás vagy groteszk tárlat; sőt, az absztrakció, a geometria vagy az allegória is állhat a középpontban. Lehet válogatni a történelem és az emlékezet képeiből; s ha már a tematikus kiállítások ötleténél tartunk, meg vagyok győződve róla, hogy szép kollekció formálódna Vaja és környéke festői megjelenítéseiből! Azt hiszem, méltán lehet büszke

a művésztelepek és alkotótáborok anyagával jelentősen megizmosodott vajai képzőművészeti gyűjtemény, hogy nem lehetne zavarba hozni (legföljebb a bőség zavarába), ha hirtelen bármelyik kiállítást meg kellene szervezni a felsoroltak közül.

Gratulálni lehet ezért nemcsak a művészeknek, hanem Molnár Sándornak is.

„ART MŰHELYEK HISTORIKUS KÖRNYEZETBEN”
CÍMMEL RENDEZTEK 2018. MÁRCIUS KÖZEPÉTŐL
ÁPRILIS VÉGÉIG LÁTHATÓ KIÁLLÍTÁST BAKTALÓRÁNTHÁZÁN A VAY ÁDÁM MUZEÁLIS GYŰJTEME NY
KÉPZŐMŰVÉSZETI ANYAGÁBÓL
(MOLNÁR SÁNDOR A TÁRLAT MEGNYITÓJÁN)

Megnyitók**FÉNYEK, TÁJAK, LELKEK,
ERŐK ÉS KÖTŐDÉSEK**

*Második idényét zárta
a Fülöp Sándor emlékére
rendezett Szatmári Művésztelep*

Van-e egy művésztelepnek éthosza, ideája? Vannak-e jól körvonalazható művészi céljai? Mi alapján szerveződnek bizonyos művészek bizonyos helyek köré bizonyos időben? Ha röviden belelapozunk a hazai művésztelepek történetébe, több korszak tárul elénk. A barbizoni mintára, a bécsi,

párizsi, müncheni festőiskola kötött kereteiből szabadulva, a századfordulóra és a 20. század első évtizedeire tehető az első nagy mozgalom. Ekkor jött létre a nagybányai, szolnoki, gödöllői, szentendrei, kecskeméti, vásárhelyi művésztelep. 1928-ból való a Hortobágyi Kolónia példája: a Nagybányát is megjárt Boromisza Tibor, a böszörményi Maghy Zoltán, Káplár Miklós három évig alkotott a Hortobágyon. A nagybányai posztimpreszionisták és a pesti Képzőművészeti Főiskola „találkozási” helye Kecskemét; az alföldi tradíciók összegzésére, megújítására vállalkoznak Szolnokon, Hódmezővásárhelyen; a kivonulás, a néphagyományok életmódkeretet adó, szecessziós művészetmegújító otthona a gödöllői; a római iskola és a modern művészi áramlatok inspiratív ütközőpontja a véletlenszerűen szerveződő szentendrei telep. Ekkor indultak a csoportba szerveződések: a Nyolcak és az aktivisták, Képzőművészek Új Társasága, Vajda Lajos Stúdió (előtte a debreceni Művészek és Műpártolók Egyesülete, az Ady Társaság képzőművészeti osztálya).

A következő nagyobb művésztelepi és szimpózium-szerveződési mozgalom az 1960-as évek dereka és 80-as évek eleje közé tehető. Ekkor alakult a folyamatosan működő, így máig legidősebb Hajdúsági Nemzetközi Művésztelep, a Hortobágyi Alkotótábor. Vaján a kortárs modern munkák gyűjtésébe kezdtek, Molnár Mátyás az alkotóházban látott vendégül művészeket; a '80-as évek közepén, Mátészalkán is rendeztek művésztelepet. A nemzetköziség mellett a helyi identitás dominált a rendszerváltozás után országszerte gombamód szaporodó telepeken – a műfaji és technikai tematizálás mellett –, láttatva a mind inkább karakterizálódó viszonyt az anyaországi és a határon túli művészek között. Kis falvak, a világtól rejtőzködő

szigetek éltették a művészetet; ötvös és fafaragó szimpóziumok, szobrásztáborok, sokszorosító grafikai műhelyek, konceptuális és kísérleti törekvéseket támogató kolóniák, fotó- és pasztfestő táborok indultak. A 2000-es évek elejétől számos kisebb-nagyobb kezdeményezés elhalt. Mára ismét reneszánszukat élik az alkotótáborok, gyakran a társművészetek ölelésében, és a határokhoz közeli régiókban a kistérségi szellem is erősödött. (A Hajdúságban, Szatmárban-Beregben például a partiumi–erdélyi, kárpátaljai alkotók nagyobb számban tűntek föl a helyi, térségi, anyaországi professzionális és amatőr művészek mellett – például Nyíradonyban, Vaján, második éve immár Mátészalkán is.)

S hogy mi az éthosza, ideája a művésztelepnek 2018-ban? A szintézisteremtés. Egyensúlyt keresni a tradíció és a kísérlet, a mikro környezeti lét és az egyetemes létezés, tehát a társadalmi-kulturális adottságok és szellemi motivációk, a profán és szakrális között. Ez pedig a „zárt helyek” nyitottságát is feltételezi, a *genius loci* erejének (az identitásnak) az újrafogalmazását. A nyitottság ott lehet a tematikai-műfaji kötetlenségben és sokszínűségben (vagy abban, hogy hivatásos és amatőr művészek, művésztanárok kapnak meghívást); a tradíciónak ugyanúgy helye van, mint a kísérletezésnek: a klasszikus portrétól-tájképtől az absztrakt nonfiguratív alkotásokig, objekttekig születnek itt művek. Miként Nagybányának, a Balatonnak vagy Hortobágnak, Szatmárnak is van tradíciója, tehát identitása; „viselkedése”, attitűdje, szellemisége. Mátészalka a fény városa – 1888-ban Magyarországon itt vezették be először az elektromos közvilágítást –, és ez a fény nemcsak a városi és természeti, de a transzcendens, szakrális fény jelenlétének kutatására is ösztönöz.

Az első Szalka Tárlat 2016 augusztusában nyílt (a Fényes Napok Fesztiválon), tavaly debütált a Fülöp Sándor emlékére megrendezett Szatmári Művésztelep. A református hajdúságból lett református szatmári Hajdúböszörményben született, szatmári falvakban és Mátészalkán teljesítette ki rajzpedagógusi-festői életművét. Annak értékeit több állandó hagyatékanyag őrzi (a szülővárostól Mátészalkáig és a művész életében meghatározó állomáshelyeken, a többi közt Tarpán, Paposon), és vándorkiállításon (Milotától, Debrecenen át Böszörményig) ismerkedhettünk meg műveivel. Tanítás és alkotás egymástól elválaszthatatlan volt az életében, így

szinte természetes, hogy a résztvevők között sok művésztanárral van. A pedagógiai küldetés és a kötelesség sokszor háttérbe szorítja az egyéni inspirációkat. Noha tanítás közben is alkothat az ember, gyakran csak egy-egy művésztelepen töltekezhet. (Apróságnak tűnhet: Fülöp Sándor életében a természettudomány és a

humán műveltség, matematika és rajz, fizika, kémia és művészettörténet, vizuális anyanyelv, a hétköznapi praxis és a hit termékeny szintézise valósult meg – s több résztvevő is a természettudományok és művészetek frigyének példáit mutatja.)

STIGMÁK – PRÉM VANDA NEMESKÉPE;
LENT: GERGELY CSABA FESTMÉNYE

AZ ELŐZŐ LAPON: FÜLÖP ISTVÁN JÁRÁSI
HIVATALVEZETŐ, A REFORMÁTUSOK
SZATMÁRÉRT KÖZHASZNÚ EGYESÜLET
ELNÖKE (FÜLÖP SÁNDOR FIA, A MŰVÉSZI
HAGYATÉK GONDOZÓJA) KÖSZÖNTI AZ
ALKOTÓKAT ÉS A TELEPZÁRÓ KÖZÖNSÉGÉT

(A BESZÁMOLÓ NYITÓ OLDALÁN:
BUKA LÁSZLÓ TÉRKÉP-PARAFRÁZISA)

Évtizedek óta járva a művésztaborokat, ismerem azok izgalmát is. Az alkotóihihet nem mindig igazítható helyhez és időhöz, körülményekhez; s valakiknek ideális a közös munka, mások a magányos órákat kedvelik. Ráadásul a művész nem mindig azt mutatja be, amit lát, hanem azt, amire emlékezik, és amilyen hatásokat kivált belőle az adott hely és pillanat. Hiába keresnénk így minden (Mátészalkán, 2018 nyarán készült műben) a 2018-as Mátészalka képét... – De nem is ez a cél, hanem

az, hogy '18 nyarán Mátészalka mit adott az alkotóknak, hogy valamit jobban megértsenek és megértsessenek vagy megérezzenek-megéreztesse a világból és önmagukból (a földből és a fényből), ezzel pedig segítsék a néző világ- és önértelmezését is.

S mivel a legfontosabb alkotói attitűdök között áll a *homo memoricus*, az emlékező ember karaktere, a művész egyik jellemző tulajdonsága szintén az emlékező, a transzponáló (átalakító) és szintetizáló képesség (hogy különböző élményrétegeket, gondolatot és érzést, látványt és benyomást adott kompozíciós keretben autentikus esztétikai rendbe tudjon állítani).

Hamvas Béla írta a virágszedés lélektanáról, hogy tavasztól őszig annyi virágot kell összegyűjtenünk a téli napokra, hogy legyen miből erőt meríteni, legyen mire emlékezni, hogy az ünnep soha ne hiányozzék életünkéből). Nem meglepő tehát, ha épp' itt és most bukkan föl egy korábbi, máshonnan való emlék, majd a Szatmár nyári színei, hangulatai, élményei a téli műterem magányában kerülnek felszínre újra. S ez is a művésztelep izgalma: egyszerre láthatjuk az alkotás folyamatát és az emlékezés stádiumait.

Július 28-ától egy hétig 15 alkotó dolgozott a telepen: a tárlat a hét terméséből válogat. A programismertető kiemelte a művészeti arculat gazdagításának gondolatát. E közösség azonban nemcsak a jelen számára hoz létre műveket (nemcsak tárgyiasuló szellemi értékeket gazdagít), hanem hosszabb távon hozzájárulhat egy állandó képzőművészeti gyűjtemény létrehozásához, segítve a város kulturális identitásformálását. Ezt is felismerték a Fülöp Sándor festőművész emlékére alapított Szatmári Művésztelep szervezői-támogatói (a Reformátusok Szatmárért Közhasznú Egyesület, Mátészalka Város Önkormányzata és a Szatmár Alapfokú Művészeti Iskola), s a művek nemcsak a tájjelleget örökítik meg, de a *genius loci*, a táj szellemét is (szintetizálva a hely és az ország több pontja, illetve a történelmi Szatmár vármegye élményrétegeit: földet és vizet, lelkeket és fényeket).

A szervezőket dicséri az a szép kiállítású ismertető, melynek rövid szócikkeit egy-egy műreprodukcióval kiegészítve, egy művésztelepi katalógus is létrejöhet. A művészeti vezető dr. Stonawski Tamás; a tagok pedig: Bakos Bernadett, Bíró

Lajos, Buka László, Gergely Csaba, Ihanus Sirpa Hannele, Homonna György, Komizsár János, László Enikő, Prém Vanda, Rác Imre, Regős Ágnes, Szabó Károly, Tillinger Stephan, Vincze László. Az összkép alkalmi, egyszersmind reprezentatív. Bár egy-két mű egészében nem jellemezheti az alkotót, de lehet a legfőbb művészi irányokra mutató (mint pl. Buka László, Rác Imre, Gergely Csaba, Prém Vanda, Homonna György esetében); alkalmas az egyéniségeken belül feltűnő párhuzamoságok, együtthangzások, közös sajátosságok, rokon elképzelések vizsgálatára.

IHNANUS SIRPA HANNELE TANGÓ C. SZOBRA,
A HÁTTERBEN DR. STONAWSKY TAMÁS KÉPÉVEL

Rövid szemlénket alább (a művésztanári státusz mellett) a fény felé nyitott, a szakrális minőségek és élményszintek szimbolikus-allegorikus megtestesülésének motívuma (illetve a tudományok és művészetek sajátos viszonya) köré rendezzük.

Dr. Stonawsky Tamás matematika–fizika–rajz szakos; de alapvetően fizikus, elsősorban a kompozíció, a struktúra, a szabályszerűség érdekli, és ehhez keresi a művészi témát. Miként Fülöp Sándornál a rajz a matematikával, a fizika és kémia a festői lelkek és tájak fizikájával találkozott, Stonawskynál a képzőművészet a fizikával, a rajz- és vizuális kultúra a költészettel és a zenével (zongorával) lépett frigyre. Nagyméretű tájképein sem maga a táj, hanem a szín és forma találkozása, a közeli és távoli viszonyok érzékeltetése, a benyomások és „művészi tervek” tájformákon keresztül párbeszédének megjelenítése foglalkoztatja.

Talán már nem annyira a tárgyak, tájformák érdeklik, hanem az áramlatok és erővonalak, a fények eltérő jelleme, mozgása, viselkedése (a fényekkel is „leírható” emberi attitűdök és reakciók kivetítése). Látása a fizikai törvényszerűségeket átlépő transzcendens létmódok kutatására irányul.

Különleges a viszonya Prém Vandának is a fényhez. Rajz- és vizuális nevelés, módszertan- és bábkészítő tanár, amúgy textiltervező művész. Az autonóm és alkalmazott formák egyaránt érzéki testet adnak az „ünnepinek” – a ruháktól, a textilképen keresztül a vegyes anyaghasználatú plasztikus installációig.

RÁCZ IMRE FESTMÉNYE FENT; PRÉM VANDA NEMEZ
KOMPOZÍCIÓJA LENT: ÚT A FÉNY FELÉ

Rác Imre (aki matematika és rajz, valamint vizuális környezet-kultúra tanár, Burai István halála után ő lett a Hajdúsági Nemzetközi Művésztelep vezetője) utóbbi években készült képei nyomán alapvetően „fénykereső” művész.

Prém Vanda nemezmunkáin szintén fontos a folyamat. Izgatja a véletlenszerűség, alakíthatóság, a spontán struktúra és művészi terv összhangja. A *művészi tervben* pedig itt is a szakrális inspiráció dominál. A nemezkép és az installáció alakítása folyamán az anyaggal való érintkezés lelki élménnyé alakul át.

Szabó Károly mátészalkai művésztanárt is inkább a festői feladat inspirálja, azokat a megoldásokat keresi a hétköznapi látványban is, melyek egyedivé teszik az ábrázolást: szalkai utcaképen például a fények és árnyékok viselkedése – érdemes megfigyelni a fényben fürdő házfalon megjelenő izgalmas játékokat és mozgásokat...

Buka László is matematika-rajz szakos tanár (a Dóczy-gimnáziumban), és szerves vizuális anyanyelvi szemlélettel fordul a szellemi és környezeti örökség felé. Izgatja az erkölcsi tradíció és a magántörténet mítoszformákba ágyazása, a gesztusok és a struktúrák megjelenítése abban az alföldi élmény- és motívumkincsben, melyben a belső mozgásokat érzékelteti. A lelki idomok geometrikus alakzatokból – a táj fraktális ritmusának követéséből – jönnek létre. Buka szintén mozgásokat érzékeltet, rétegeket tükröztet, létezés-szinteket vetít a síkba, a részletekben is az Egészet mutatva be.

Regős Ágnesnél is visszatér a lírai transzpozíciókba sűrített geometrikus és szimbolikus világkép. A matematika és rajz mellett vizuális nevelés, mozgóképkultúra és médiaismeret szerepel a tantárgyi palettáján (Százhalombattán az idén kapott díjat a Művészetoktatásért); nemcsak az autonóm alkotással, közte animációval, de tehetséggondozással is foglalkozik; a növendékektől ugyanúgy inspirációkat kap, mint pl. a társművészetektől (zenétől, költészet-től). Mátészalkai munkáin ugyanúgy az

arc áll középpontban, mint több más művén, de nem maga a portré a fontos, hanem annak kialakulás, átalakulása, metamorfózisa, torzulása, módosulása: a teremtés optikájában, én-képünk és világ-képünk szembesítésében. Jánosnál olvassuk a bibliai-szállóigei részt – „én vagyok a világ világossága” –, az *Ego sum lux mundi* gondolata köré szerveződik Regős Ágnes triptichonja is.

HOMONNA GYÖRGY FESTMÉNYE;

AZ ELŐZŐ OLDALON FENT:

BUKA LÁSZLÓ TÉRKÉP-PARAFRÁZISA;

LENT: REGŐS ÁGNES: EGO SUM LUX MUNDI II.; III.

Homonna György (Tornyospálcan töltötte kisgyerekkorát, Kisvárdán érettségizett, ma Miskolcon művésztanárként dolgozik – szintén matematikus és rajzos –, de a zenéléssel is foglalkozik). A szín és struktúra expresszív érzelmkifejező lehetőségei közé lépett az aranyfelület és a szakrális (épület)forma: a konkrét látvány megjelenítése mellett így a transzpozíciók, az álmok és üdvösségremények a metaforikus és a jelszerű festői ábrázolás felé vezetnek.

HOMONNA GYÖRGY:

REFORMÁTUS TEMPLOMABLAKOK

Komizsár János művésztanári pályáján két látszólag távoli terület, a gépészet és a műszaki rajz, valamint a festészet találkozott. (Utóbb a városentériór és épület-, a montázs- és portrégrafika is mind nagyobb hangsúlyt kapott, valamint az olaj és pasztell technika.) Itt egy hagyományos tájképet látunk tőle, de az elmúlt években merészebb és kísérletező munkákat (szimbolikus-allegorikus pasztelleket, illetve expresszív-szürrealis montázsgrafikákat) is kiállított. Jelentős művészeti szakírói, illusztrációs és szerkesztői, művészetszervezői és tehetséggondozói munkája – pl. egyedülálló iskolagalériát működtetett, és évek óta koordinálja a középiskolások országos képzőművészeti seregszemléjét.

Itt említsük meg Bakos Bernadettet, aki 2015-ben (még 12. osztályos gimnazistaként) kapta meg a képzőművészeti tehetséget elismerő Fülöp Sándor emlékérmét, s most itt van a Fülöp Sándor emlékére rendezett művésztelepen. Aktuális tanulmányait tekintve, ő is egy olyan találkozás (az orvostudomány és művészet) részese, melynek jeles és nemes hagyománya van nálunk Medgyessy Ferentől napjainkig (az orvos-művészeknek már nemzetközi társasága, kiállítás-sorozata is létezik; sok irodalmár, fotós és zenész is van közöttük – Bakos Bernadett a rajz mellett zenével is foglalkozik). Finom ceruzavonásokból felépített kompozícióin fontos helye lehet nála is a szakrális vonalnak (kiállított művei közül elsősorban az angyalszárny-tanulmányt kell méltatnunk).

Vincze László is tanárképzőt végzett, Egerben, s a szamoskéri művész végül Esztergomban telepedett le. Portrék, csendéletek, tájképek, veduták szerepelnek művészi palettáján. A nagymajtényi, de Szatmárnémetiben otthonra lelt Tillinger Stephan a grafikai struktúrát a festői látványhatásokkal ötvözi. Bíró Lajos pályafutásából sem hiányzik a művésztanári egzisztencia (Nyíregyházán több éven át szobrászatot tanított) – köztéri és kispasztikai munkáin a tradíció és modernitás, az alakhűség és szimbolikus-allegorikus megoldások vannak jelen. Sirpa Hannele Ihanus munkáit a szerves és szervetlen, a papír és bronz találkozása is inspirálja; e két anyag visszavezet a Fehérlófia Fanyűvőjéig és Vasgyűrőjáig (de Kómorzsoló is megjelenik), ezáltal pedig egy szellemi növekedési folyamat tanúi lehetünk. A papírrétegeket, az éjszaka gyűrődéseit vagy éppen a tánc metamorfózisait idéző absztrakt-szimbolikus bronzművei az anyag súlyától való megszabadulás stációi.

Az autodidakta László Enikő számára is meghatározó élmény a művésztelepi meghívás, első önálló tárlatát az idén rendezte a Nyírkarácsi Művelődési Házban; a vízparti táj, az akttanulmány vagy a kerti közelkép tehetségét (de az útkeresést, az önálló alkotói világot felfedezését is) jelzi.

S csodálkozhatunk-e végül, hogy még egy matematika-rajz szakosunk van: a szatmárnémeti Gergely Csaba, aki az ember és az emberi tevékenység ábrázolása iránt vonzódik, robotosztus ecsetkezelése a színek vibráló folthatásával társul. Ám a mozdulat érzékeltetése és a karakter kifejezése csak az egyik rétege művészetének – a téma csak látványos ürügy a festői megoldások kiaknázásához, a szín és anyag lelkiséggel való megtöltéséhez, melyek közt a munka és a derű, a sorsküldetés és az ironia, a feladat és a játék talál termékeny összhangra. S ezzel mintegy – az összhangok és művészi viselkedésmódok, hagyományos témák és művészi kifejezés technikák sokrétűségével és harmóniakeresésével, az ember és környezete mögött az élethangulatok és sorsok, érzelmek és érzékek, hely és szellem, anyag és fény találkozásának megjelenítésével – magát a mátiszállai Szatmári Művésztelepet, annak második kurzusát, törekvéseit és lehetőségeit is jellemezni tudjuk.

FÉNY FELÉ

Rácz Imre új kiállítása

Ahogy Rácz Imre halad előre „a fény meghódításában”, úgy jutunk mi is újszerűbb tanulságokra a fény (szimbolikus) természetével kapcsolatban. A debreceni festőművész képeiről két évvel ezelőtt írtam itt (*A lélek pletyka fénye*); említettem a fény szerepét a mátészalkai művésztelepi szemlében; hasznosnak vélem azonban közreadni itt is a Debreceni Egyetem Elméleti galériájában szeptember 30-án nyílt kiállításán elmondottakat. – Hamvas Béla újra-felfedezett üzenetei miatt is.

Hová is tartanánk máshová mindannyian, mint a Fény felé?! Lehet a fényt fizikai jelenségnek nevezni – az elektromágneses sugárzások azon hullámhosszú tartományának, melyet a szem érzékelni tud –; de lehet beszélni a szellem vagy lélek fényéről, az Isteni fényről, a fény metafizikájáról. Valamiről, ami nem megfogható, nem lehet dobozba zárni, elvinni, hogy a sötétben kiengedjük. „Kihűlt fényből vagyunk. A világ (anyag) kihűlt fény” Ezt a metafora-létigazságot Hamvas Béla jegyezte be naplójába (1953. IV. 12.), s *A láthatatlan történetben* (1943-ból, mely a Hamvas életében kiadott egyetlen esszégyűjtemény) több helyen ír a fényről. Például a *Poseidón* című esszében:

„Az embernek három világa van: a szellem, a lélek és az élet. A szellem ősformája: a fény; a lélek ősformája: a szépség; az élet ősformája: a féreg. A fény sugárzik és végtelen; a szépség a világban alkot és megvalósul; a féreg a fénytelen és szépségtelen természetben tenyészik.” Hamvas az élet öskörnyezetének a kavargó és homályos vizet nevezi, amely a szépségre nincs tekintettel. „Kavarog és lehúz: magába vesz és beszív és elnyel. Eszik, ölel, táplálkozik, elborít, süllyeszt, [...] elemészt. Az őselet elrejtőzik a fény elől és a homályos nyirokban tenyészik. Ez az egyedüli erő a világon, amely mer nem szép lenni.”

Ilyen homályban tenyésző erő a bozontos szőrzet, az emberi gyomorból áradó nyers és keserű pára, asszonyi szemérem, kövek alatt nyüzsgő rovar, fákon csüngő mohaszakáll, mocsári hulló: „meg nem szelídíthető, sunyi, alattomos, vad, sóvár, buja és gonosz szomjúsága nem szabad, hogy szép legyen”. A mohó életféreg nem akar se fényt, se szépséget, csak tenyészni akar, csak lenni. S mivel a fényt nem

veszi tudomásul, nincsen morálja sem, és mindenáron lenni-akarásával kegyetlenül szétbontja mindazt, ami fény.

Másutt (*A VII. szimfónia és a zene metafizikája*) Goethét idézi („a színek a fény szenvedései és tettei”); az *Héloïse és Abélard* a ruhátlan Aphrodité-szobron átsugárzó fényről értekezik – „amikor a nő misztikus fürdőjében lemossa magáról a természetet, és megjelenik a tündöklő és isteni psyché” –; az *Ünnep és közösség* című esszéből pedig íme a sokat idézett részlet:

„A boldogságot csak az bírja el, aki elosztja. A fény csak abban válik áldássá, aki másnak is ad belőle. Mert amikor bennünket elküldtek, az útra bocsátó Hatalom így szólt: Rád bízok minden embert külön, kivétel nélkül mindenkit, segíts, adj enni, adj ruhát, mindenkire vigyázz úgy, mint magadra, és ne hagyd a sötétségben elmerülni. Amit szerzel, amit elérsz, amit tudsz, amit átélsz, osszad meg.

Az egész világ tied. Szabad vagy a kövektől az éterig. Ismerd meg, hódítsd meg, senki se tiltja, de jaj, neked, ha magadnak tartod. Elbocsátlak téged is, mint mindenkit: felelős vagy minden emberért, aki veled él, s el kell számolnod minden fillérrel, amit magadra költesz, minden örömmel, amit magadba zártál, és minden boldog pillanattal, amit magadnak tartottál meg. Most eredj és élj, mert a világ a tied!”

A reánk bízott feladat: a fény szétoztása. Ezt teszi a maga festői módján Rác Imre is. Képeit nézve – és a fenti idézetfoszlányok tükrében – másképp gondolunk a plein air és a belső fényre, a szűrt és éles fényre vagy az év- és napszakok jellemző fényeire. Kalandozhatunk a művészet történetében: a középkori frontális síkábrázolás színszimbolikájától és a reneszánsz perspektívától, a németalföldi festészet fény-árnyékkal történő jellem- és környezet-kifejezésén, a manierizmus és barokk misztikus eredetű fényeinek keresztül, az impresszionizmus optikai hatásaihoz vagy „a fény festőjének” nevezett Egry Józsefhez érkezve. (Gyakran idézik *Szivárvány* c. képét, mely tulajdonképpen már nem balatoni tájábrázolás, hanem „a mindenség megjelenítése”. *Visszhang* c. képéről ezt mondotta: „A végtelenben elvesző kiáltás érdekel.” Fényei látomásszerűek; „a fényözönben feloldódó színek és formák a végtelen tér érzetét keltik”.)

És Rác Imre mintha ezt mondaná: „A végtelenből érkező fény érdekel.” Mint Hamvas Béla példázatában a kisgyerek, aki azt hiszi, hogy a csillag nem egy másik Nap, hanem „az éjszakai égbolt sötét függönyén támadt kicsiny rés, és ezen a

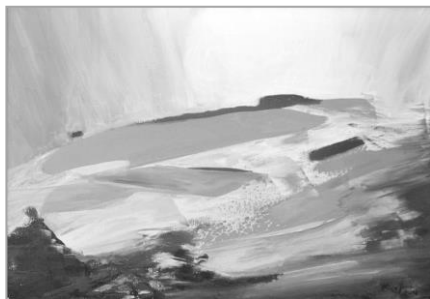
lyukacsán keresztül a túlvilág fénye világít ki”. – Rác Imre azonban ezt mondja (ez olvasható a kiállítás meghívóján): „Festészetemet a fény építő, teremtő ereje határozza meg. A fény, mely összeköti a földet és eget, átjárja a formák kontúrjait, előtérbe helyezi a színek végtelen gazdagságát.” Képalakításról beszél, mely közben a valóság, amiből mindig kiindul, „egyszerűsödik, és a lényeg kibontakozik.”

Rájött arra, hogy *minél többet* nem a *minél többel*, hanem a *minél kevesebbel*, a bonyolultat, összetettet a *minél egyszerűbbel* – absztrakcióval, alacsony fokú tárgyiassággal – lehet kifejezni. A mindenség a fényre és a fény viselkedésére redukálódik. S vannak ugyan fölsejlő figurális motívumok (korpusz és templom, előtte emberalak; domboldal és fák; kerítés, tetők és házfalak; beszélgető emberek – finoman reflektálva szülővárosa, Hajdúbozsórmény, illetve az alföldi ember világára), ezek azonban csak a fény „díszletei” mert a lényeg: maga a fény.

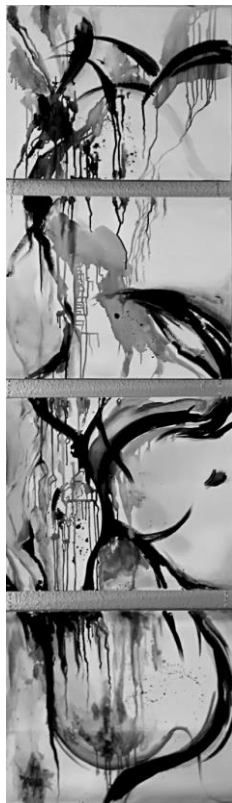
Így folytatja ars poetica bemutatkozását: „Képeimen feltárul a színek gazdagsága, líraisága, az élmény, érzés hangulata”, azt sugallva egyúttal, hogy festészete tulajdonképpen látható költészet. Sík Sándor minősítette *Esztétikájában* a lírát az élethangulat kifejezőjének. Rác Imre két évvel ezelőtt Fekete Bori-díjat kapott (s ebből az alkalomból Hajdúszoboszlón rendezett kiállítást, ahol a fény domináns jelenléte már érzékelhető volt), ezt az élethangulatot akkor kezdte körbejárni. A középpontba az egyént és a lelkiállapotot helyezte, szerkezeti felépítés szempontjából az akkordot és variációt alkalmazta (akár a zenében).

Nem tájleíró ez a festőköltészet, nem epikus vagy drámai, hanem himnuszis és gondolati. Szakrális motívumutalásai az ima, a fohász (metafizikai kommunikáció) helyzetéig vezetnek, és megjelenik a fényben a Gondolat is, amely alárendeli a formákat, felbontja a megszokott struktúrákat, ekképp nem valamilyen külső fényforrásból, inkább valahonnan belülről árad a fény, amely újrafogalmazza a bennünk lévő élményt, a szellem és a lélek formáját.

Rác Imre talán ezekkel a képekkel is tiltakozik az anyagi élethabzsolás ellen, aminek Hamvas Béla szerinti „ősformája: a féreg”, mely „a fénytelen és szépségtelen természetben tenyészik.” S hogy megmutassa: a mindent magába emésztő emberi természettel szemben ott van a fényben kiteljesedő isteni természet is. Ebben az értelemben a fény a hely és az idő egyszerre (az emlékezet idejeként-helyeként testet öltő szakrális létforma), állapot és hangulat, fizikai és metafizikai élmény, a szellemi létezés, az isteni minőség jele.

RÁC IMRE „FÉNNYEL ÍRT” FESTMÉNYEIBŐL

CALIFORNIA BLUE

Rákos Éva kiállítása a DAB Klubban

Mielőtt azon kezdenénk gondolkodni, hogy milyen szín is a *Kalifornia-kék*, mi különbözteti meg például a többi kéktől, a zafírtól és indigótól, a türkiztől és búzavirágtól, a kobalttól és királykéktől, az azúrtól vagy párizsi kéktől (nem soroljuk föl mindet, a kéknek ugyanis összesen 114 árnyalata ismert), hogy van-e köze valamilyen formában a boldogsághoz vagy a metaforikus, mesei madárhoz – figyeljünk a kiállítás címadó festményére. Pontosabban, nem is a képre, hanem a címadó slágerre, Roy Orbison *California blue* című dalára. Ez a zenész utolsó albumán (az 1988-as halála után kiadott *Mystery girl* c. lemezen) szerepelt. Még pontosabban: az ebből a dalból készült videó-klipre szeretnék utalni. Annak egyik jelenetében (az 1'43"-tól a 2'16"-ig futó kockasorokban) balettezve úszik egy lány a tengervízben egy férfivel, a táncoló ruha színe, ritmusa, mozgása, koreográfiája köszön vissza az aszimmetriájában és a fragmentumaiban is a teljesség illúzióját kínáló, négy elemből komponált festményen. A vörös, narancs, sárga és kék egymásba szervesül, ahogy valamilyen elvagyódó, nosztalgikus és boldog-szomorú létezésélményt sugall.

Visszont nemcsak a zenei élményasszociációkból táplálkozik a festmény, nincsen itt szó a látomásba menekülésről (miként az afrikai képek sem pusztán a fantázia munkái), hanem konkrét utazási emlékek köszönnek vissza, alapvetően absztrakt, szimbolikus és allegorikus formákban. Ez a három irány pedig meghatározza a bemutatott anyag által reprezentált festői életműszületet is – beszéljünk virágról vagy alakos képről, a figurák egymás közötti viszonyát faggató műről: az elvonatkoztatás, a jelképesség, a többféle olvasati lehetőség mutatkozik meg.

Vegyük példaként a virágot, mely talán leggyakoribb motívuma a tárlatnak. A virág itt elveti a csendéletes létezés státuszát, elszakad megszokott természeti közegétől is, díszítés vagy kellék, ornamens sem kíván lenni, hanem szimbólum lesz. Nem véletlenül kapta Rákos Éva katalógusa a *Színek, virágok, szimbólumok* címet: a kék nem kék, hanem emlék és ígéret; a virág nem virág, hanem növekedés, átalakulás, összekötő a föld és a fény, a megfogható és a megsejthető között.

Gyakori szerkesztési mód a „kép a képben” kompozíció – így pl. a hortenzia-festményeken, s ez az ún. „színpadi” szerkesztés azt sugallja: a virágokkal mesél történeteket is az alkotó. Találkozásokat és szokatlan élethelyzeteket – a közép-pontba helyezett virág elkülönül a környezetétől –, melyek mögött magasabb törvényszerűség munkál; s nemcsak a helyzetet, de magát a helykeresést is.

Ennek érzékeltetéséhez a kontúrok hol elmosódnak vagy egymásba oldódnak, hol éppen fölerősödnek s kiélesednek. Együtt jár a szimbolizálás és absztrakció, utóbbi azonban néha a gesztusok szintjére redukálódik: ezt példázza a *Gesztusok* című, négy részletből álló, az expresszív vonal- és lírai foltkezelés mellett csurgatásos technikát alkalmazó képén. Mintegy a növekedést, a növekedő erőt látjuk, s ennek a folyamatnak allegorikus párja az *Életfa* című kompozíció.

A fő kép mellett változatokat és részleteket mutat be a festő, az állapotok és az évszakok (léthelyzetek) váltakozását, ahol az absztrakt geometrikus és a figurális szimbolikus játékát a szerves növekedés teszi még izgalmasabbá. A szerves, az élő és egyívű tartozó, organikus minőséget mutatja, így az *Életfa* látens párjaként tekintünk *A madarak elszállnak* című triptichonra. A szétválasztottságban – a csendes elmúlás vörösbe izzó, egyszerre felkavaró és meditációs melankóliájában – ott van a visszaforduló újrasarjadás ígérete is.

Rákos Éva visszatért Debrecenbe: Szolnok és Budapest között életének fontos állomása; nemcsak a tanulmányok egyik színhelye, hanem a fővárosi, dunakeszi, esztergomi, váci, szolnoki és szentendrei kiállítások sorában szerepel Debrecen is: az Elméleti Galériában korábban Cserép Zsuzsa rendezett műveiből tárlatot.

Mióta az eszemet tudom, rajzolok – mondta. Abban, hogy eredetileg festőnek készült, szerepe volt a Szolnoki Művésztelepen látott munkáknak, a művészekkel kötött személyes ismeretségeknek. Később tudatosan készült a képző- és iparművészet (textil) területére, s e vonzódás legalább olyan formában megmaradt, hogy máig szeret selyemre festeni, azonban az élete más irányt vett. Vegyészként kémiai laboratóriumában dolgozott – és művészettörténetet tanulmányozott. A ’80-as években szabadiskolákat, képzőművészeti köröket látogatott (szakköröktől Zebegényig), nyári nemzetközi alkotótáborokban vett részt, az 1990-es évektől rendszeresen kiállított.

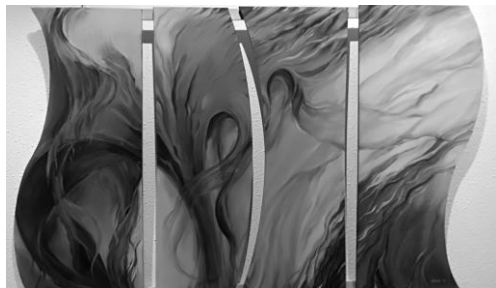
RÁKOS ÉVA: GESZTUSOK (AZ ELŐZŐ LAPON); VIRÁG A VIRÁGBAN...

Pecsétes diplomája nincs tehát, van viszont mögötte több mint 20 önálló és félszáz csoportos tárlat. Ahogy a 2010-ben kiadott katalógus bemutatkozásában írja: „Mondanivalóban eljutottam a realista ábrázolástól az elvontabb, meditatív tárgyú, a világ titkainak kérdésköréhez kötődő alkotásokig.” Vagy bővebben: „Azt és úgy festem, ábrázolom, ahogyan a pillanatnyi érzelmeim, gondolataim, hangulatom, benyomásaim előhózzák.” S levelében (az önróniáról és kritikai hajlamról egyaránt tanúskodva) így írt: „Mestereimet, iskoláimat nem tartom fontosnak nevesíteni – bár ez most divatos. Talán: az altamirai ősember, Jackson Pollock – meg akik a kettő között vannak.”

Van egy képe, selyemre festett akvarell, az a címe, hogy *Lélek*. Egy pillangó, ahogy hártaszárnyaiba fogja a világot. Az elhalkuló lángokkal szétfolyó ősz – tulajdonképpen az átváltozás, a természetbe-olvasás pillanatát látjuk. A *Lélek*ben annak a szépségnek a kifejezését, melyről Hamvas Béla írja, hogy az a valami, ami még utolsót lobban, mielőtt megsemmisül. S közrefogja a *Lélek* képét két másik, egybetartozó kis mű, a szimbolikus-figurális *Kapcsolatok* c. diptichon. Így pedig sajátos kontextusba lép a *Lélek*kel, amely vezetője és tartalma a kapcsolatoknak.

Rákos Éva munkái közt ciklust alkot a három *Próféta*-kép is, mely a kis méret ellenére monumentális festőléggörű látomás, de nem a biblikus asszociáció lesz a képolvasat irányítója, inkább a tömeg viselkedése, lélektana. A figurák elveszítik arcukat, a tömegben a próféta is csak jelképi alak; üzenet helyett érzelmet közvetít, s arra készítet, hogy újragondoljuk saját egzisztenciális viszonyulásainkat is.

Lehetne még az expresszivitás és az impresszióról, a meditációs látomásról és az elvonatkoztató élménysűrítésről beszélni, ám befejezésként csupán egy apró megjegyzés álljon itt. Kaliforniának jellemzően nem olyan a színe, mint a kiállítás címadó festményén, inkább egy másik „kaliforniás” olajkép tükrözi annak hangulatát, amelyből csak finoman és óvatosan tükröződik vissza némi hajnali ibolyaderengés. A *California blue* ezért nem a földrajzi helyet jellemzi, hanem az utazót – a művészt, Rákos Évát és az ő festésétét: elmerülni a színben, sziromban, az emlékezet mélyén táncolva az örök dallamként visszatérő vágyainkkal.

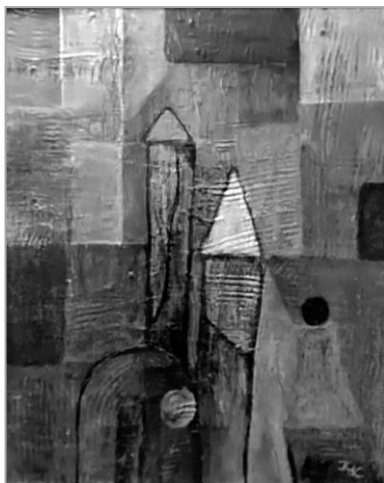
RÁKOS ÉVA CALIFORNIA BLUE
CÍMŰ FESTMÉNYE

(A FENTI SZÖVEG A DEBRECENI
DAB KLUBBAN RENDEZETT TÁRLAT
AUGUSZTUS 29-I MEGNYITÓJÁN
HANGZOTT EL.)

ÓPERENCIÁN INNEN...

Kubinyi Krisztina kiállítása

Mikor máskor rendezze meg a festő első igazi önálló kiállítást, ha nem akkor, amikor úgy érzi, a kötelező stúdiók, másolások és mintakövetések, különböző iskolák és mesterek, kísérletezések és próbák nyomán hirtelen ráébred: végül is mit és hogyan szeretne festészetével kifejezni?! És mikor legyen ez a „mikor máskor”, ha nem a festészet ünnepére, Szent Lukács napjához igazítva?

Ez történt Kubinyi Krisztina esetében is, aki civil foglalkozása mellett magát hobbifestőnek nevezi; csak ritka szabad idejében tud alkotni, és nem valamilyen feladatot szeretne ilyenkor megoldani, hanem örömből festeni. Lassan egy évtizede éledt föl benne újra a gyermekkori késztetés, és elhatározta, hogy rajzi és festői kifejezésvágyát valamilyen szabályozott formába terelje. Míg a műhelykiállítások és kamaratárlatok során – benne két önálló bemutatóval a korábbi képeiből –, a festőnők kiállítása (Both Teodórával, Beri Valériával és Harcsa Erzsóval), majd a Baráth-tanítványok tárlata után eljutott a felsőfokú alma materbe, a technikák és látásmódok sorával ismerkedett meg. (Kubinyi Krisztina 1999-ben kapott műszaki menedzser diplomát a Debreceni Egyetem Műszaki Karán, s október 18-án nyílt meg november 7-ig nyitva állt kiállítása a kar könyvtárgalériájában.)

2010-ben elvégezte Bakos Szilvia több rajzkurzusát, majd 2011–14 között Potyók Tamás festőiskolájába járt; s ezt követően Baráth Pál próbálta „nagy türelemmel átadni az olajfestés titkát olykor makacs és önfejű tanítványának” – mondta a festő egy interjúban. 2017 elején az Elméleti Galéria tanítványi kiállításával véget is ért Kubinyi Krisztina első hétesztendősi alkotói szakasza. Stúdiomai viszont nem értek véget. 2016 nyarán találkozott a Nagykanizsa melletti, kendlimajori Ludvig Nemzetközi Művésztelep modern alkotóatmoszférájával. Ez egészen más élmény volt, mint az általa igen szeretett múzeumok és művészeti tárlatok világa. Eddig három alkalommal járt látogatóként a Ludvig-telepen, közvetlenül a kiállítás előtti hetekben pedig Korbely István

festőművész kurzusán vett részt. Mély és friss nyomot hagyott munkásságán ez a jelekből és gesztusokból való építkezés – Korbely szavaival élve: elkezdett „belülről kifelé” festeni.

Alkotói érdeklődése korábban is szélesre nyílt: a tájábrázolástól, a figurális és szimbolikus megjelenítésen keresztül, az absztraktkig terjedt (utóbbi irányvonalomhoz finom támpontokat kínálhattak az Uzonyi Ferenc műtermében tett látogatások), ám az elmúlt esztendőben egyre inkább a belső, az érzelmek és élethangulatok kifejezésére törekedett. Nemrég még úgy fogalmazott, hogy a fények és színek játékába igyekszik belefogalmazni saját érzéseit, és mivel a bizalom számára az egyik legfontosabb, úgy vélte: a természet sokszínűsége, ábrázolása is segít az emberek közötti kapcsolatok értelmezésében.

Mára viszont figyelme áthelyeződött a külső természetről a belső természetre. Szabad utat kíván adni érzelmeinek, hangulatainak, félelmeinek és örömeinek. A belső harmóniaáradás a gyakran kaotikusnak tűnő világ ellen nyújt menedéket. S ennek a harmóniaáramlatnak lehetnek expresszív stációi, feszültséggel teli állomásai, vibrálásai. A festő viszont csak akkor érzi befejezve képét, ha sikerült végül ráatalálni erre a harmóniára, rendteremtő egyensúlyra.

A gesztusok, szándékok mind markánsabbak lettek. Megjelent bizonyos archaizmus, és a látens (akaratlan) szimbólumalkotás is működni kezdett, hasonlóan a látomásszerű sejtelmes vagy a nyugvópontját kereső indulatok őzike-fínomságú kifejezéséhez. S már csak az alapkészítéseinak leginkább megfelelő technikát és építkezési módot vagy struktúrát

kellett megtalálnia. A kiállítás ennek a magára találási útnak két fontos szakaszát reprezentálja. A képek egyik része Kendlimajor előtt, a másik (láthatóan egységesebb csokra) a mesterkurzuson és az után készült. Megtalálta tehát azt a festőtörténetet, melybe hitelesen bele tudja fogalmazni a belső életét.

KUBINYI KRISZTINA FESTMÉNYEI
AZ ÓPERENCIÁN INNEN CIKLUSBÓL

Jelképes értékű a mozzanat, hogy amint az ábrázoló jelleg mind inkább a kifejezés irányába haladt, a természetlátvány helyett a mese látomása, sejtelmé erősödött föl, ahogy a külső benyomások a belső struktúra rendjét tükröző képpé redukálódtak: teljes neve is monogrammá rövidült a szignóban.

Már nem a látszatteljességet akarja a vászonra vagy lemezre vinni, hanem csak jeleket: az ecset helyett olykor az ujjbegyével, a festőkéssel, ecsetnyéllel, visszakaparva és ronggyal satírozva. A külső látvány helyett már az anyag foglalkoztatja, az érzés anyaggá és kompozícióvá válása.

Mindezt ugyan még kis felületeken próbálja, ám ezekben a kicsiny s édenkertnyi sugallatokban ott van az ígérete a nagyobb kompozícióknak is. Kubinyi következő kiállításán bizonyára monumentálisabb felületek fogadnak..

Óperencián innen – hirdeti a tárlat címe: a mese még csak elkezdődött. Ez az idő és tér azonban már mesei idő és tér, a hely és az élményidő nem adott, nem konkretizálható és behatárolható. Szereplői nem a királyok és sárkányok, a legkisebb fiúk és királylányok, nem a mostohák és varázslók, a tündérek és óriások – hanem a lelkek. A Lelkek.

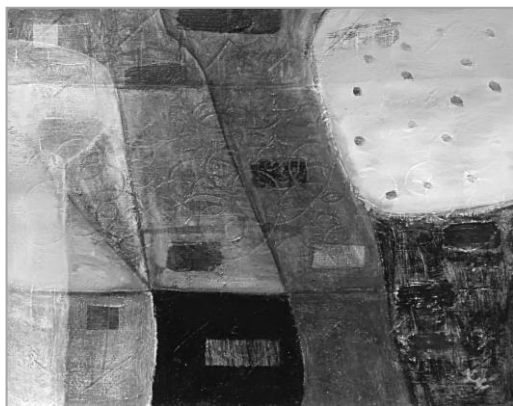

Ezek a lelkek beköltöznek egy színbe és gesztusba, egy sejtelembbe, egy formába, s felépítenek maguknak egy teret, újraalkotnak egy tájat, beszélgetni vagy suttozni kezdenek, elindítanak felénk és bennünk egy dallamot, máskor pedig hallgatnak és figyelnek. S előtűnnek az álomba ébredő köd mögül, életre kelnek a falak freskótöredékeinek körvonalában, átváltoznak egy pillangószárny rezdülésévé. Ott állnak a titokzatos városok előtt, máskor azonban felemelkednek, akár az angyalok, magasból figyelve a birodalmukat.

S valóban: Kubinyi Krisztina legújabb akrilképein – még az *Óperencián innen* – kétféle nézőpontot kapunk. Szemben állunk s benne vagyunk, illetve fentről tekintünk alá. – Az emlékeink mélyéről (afféle lélek-archeológus módjára) előásott nyomok (épületek, falak, tornyok, kövek és kis utcák) színes varázsát próbálgatjuk, ezeknek a leleteknek a tükrébe olvassuk bele saját meséinket; vagy felülről nézve terül alá a táj – mely játékos geometriával strukturált, benne a rendet megteremtő szabálytalannal. S éppen ez a rendalkotó szabálytalanság, az érzelmek és a racionalitás összhangja teszi izgalmassá az *Óperencián inneni* meséket.

Noha ennek a meseien játékos geometriának olykor illusztratív látszatot kölcsönöz a színek szabad áradása, nem illusztrációkat, s nem hagyományos

mesei szüzséket olvasunk újra, hanem a mesét megteremtő csendet látjuk. Ez a csönd tele van nemcsak a színnel, hanem a dallal is! Tele van mozgással, tánccal és repüléssel. Vagy óvatos léptekkel, apró szökkenéskísérletekkel, előlopakodva közeledő hajnallal – tele a szeretettel és az örömmel. Nincsenek itt virágok vagy csillagok, mégis virágos és

csillagos, nyiladozó és álmodozó a festett világ. A szorongást feloldja a remény, és az embermeséhez odaköltözik az angyal.

Látjuk ebben a történetben azt az utat is, ahogy készülődött a meséhez az ecset és a festőkés. A szívbe karcolt, a világ labirintusában eligazító jelzőket és a segédigéket, érzékenységet – és a szív paradicsomának érzékiségét. A katakombák ezredéves-mély emlék-sziluettjéből felröppenő, hírt hozó angyalt. Ezüstködben tétovázó árnyakat.

Találkozásokat, hangokat és ígéreteket. A fénypermetezte délutánban fölbukkanó alakokat, és a hajnal tűzvörös nyalábjával átszakított éjszakából itt rekedt arcokat. Az alapozásnál használt, véletlenszerű vonalak megkapják a jelentésüket: a mesetérkép mögött kirajzolódik a lélek térképe.

Az öröm tehát már készen állt – aztán megjelent a játék. A játékba foglalt létezés-szabály. A sokszereplős mesei erdőből kivált a történetmondó. Elékn lépett Kubinyi Krisztina!

GONDA ZOLTÁN FESTŐMŰVÉSZ
ÉS KUBINYI KRISZTINA A MEGNYITÓ UTÁN;
A TÁRLATNYITÓN KÖZREMŰKÖDÖTT:
DALMI DÓRA FUVOLÁN (LENTI KÉP)

AZ ESEMÉNYFOTÓKAT PINCSE ILONA KÉSZÍTETTE

*(A fent közölt szöveg
a kiállítás megnyitójának
szerkesztett változata.)*

HOL KEZDŐDIK TEHÁT A MŰ?

Emlékezés egy (két) találkozásra Papp Tibor halálakor

Papp Tibornál, a *Párizsi Magyar Műhely* alapító szerkesztőjénél, költő és szöveginstalláló képzőművésznél, a vizuális szöveg és hangköltészet akrobatájánál Kiss Tamás (első mentora, biztatója, írásainak kritikus a gimnáziumi magyartanára) költői ajánlására tettem látogatást még 1992 elején Párizsban. Lakásán és műtermében fogadott, hosszasan beszélgettünk (hamarosan kissé avantgárddá formált „időmértékes haikum” csokrát közölte a *Magyar Műhely*), majd 1996. november végén találkoztunk újra a Debreceni Irodalmi Múzeumban, ahol a 100. számának megjelenését ünneplő folyóirat történetéből szemelt „morzsákat” kínálva invitálta a közönséget a posztmodern európai irodalom asztalához. Nem sokkal előtte vehette át a Magyar Köztársasági Érdemrend tisztikeresztjét, majd 2003-ban József Attila-díjjal is kitüntették. Papp Tibor Debrecen második szülővárosaként emlegette (1936. április 2-án született Tokajban; középiskolai tanulmányait a debreceni Szent József Gimnázium jogelőd intézményében, a Piarista Gimnáziumban kezdte, majd az egyházi iskolák államosítása után – a rendszerbe nem illő családi háttere miatt – a Fazekas Mihály Gimnáziumban folytatta.) Papp Tibor 2018. június 19-én, 82 éves korában hunyt el budapesti lakásán. Halálhíreről értesülve kerestem elő a vele folytatott beszélgetés-beszélgetések és a róla olvasott szakirodalmi anyagok nyomán készített cikkemet (a *Hajdú-bihari Napló* 1996. december 7-i *Vasárnap* mellékletéből), s ennek segítségével emlékezünk most rá.

A Fazekasban az irodalomoktatás akkori, merészen kísérletező doyenje, Nagy János tanár úr szavalókorusában inaskodott. Önszémzése szempontjából rendkívül fontosnak tartotta ezeket az éveket (miképp erről később a *Múzsával vagy múzsa nélkül?* című könyvében is szólt), hiszen „az alapos és mély versismereten, versértésen túl itt és ekkor sajátította el a költemény linearitását meg-megtörő, az egymásba fonódó szólalomokkal az összhatást szuggesztíven felerősítő előadói technikát” – írta róla Komoróczy Emőke, aki kiemelte, hogy Papp Tibor itt szigorú szakmai felkészítést kapott a költői hangszerelés és a metrum-kezelés tekintetében is. „S erről a biztos alapról indulva kezdett a későbbiekben egyre kihívóbb s meghökkentőbb formakísérleteibe.”

Az érettségi után kiváló tanulmányai ellenére sem vették fel az egyetemre, így az egri Lakatosárugyárban lemezlakatosi szakmunkás képzést szerzett, Miskolcon, Csongrádon, Debrecenben és Budapesten dolgozott. Az 1956-os forradalom idején egy MTI-fotósnek segédkezett Pesten, és emiatt később az ávosok keresni kezdték. 1957 elején már menekülnie kellett. 1957–60 között Ford-öztöndíjas

volt, diplomát szerzett a Liège-i Műszaki Egyetemen, a *Dialogue* című belga folyóirat egyik alapítója lett. 1961-ben érkezett Párizsba, a Sorbonne szabadhallgatója lett, a Szabad Európa Rádióhoz és a Francia Rádió magyar adásának pedig külső munkatársa, és kitanulta a nyomdász mesterséget. A szerkesztőtársával, Bujdosó Alpárral folytatott beszélgetésben így idézte vissza az emigrációs idők kezdetét: „1957. január 12-én mentem Ausztriába, amikor már nagyon kevesen jutottak át az osztrák határon. Hogy miért mentem ilyen későn? Mert reménykedtem, hogy lesz még valami megoldás. Nem abban reménykedtem, hogy a forradalom győzni fog, de abban igen, hogy nem lesznek megtorlások, hogy esetleg lesz valamilyen kibontakozási lehetőség. [...] Két nagybátyám és hét unokatestvérem élt Kanadában. Egyet tudtam, hogy oda nem akarok menni. [...] Március 31-én érkeztünk Belgiumba, Liège-be. Az egyetemen azonnal megszervezték a franciatanítást, egy hölgy oktatott bennünket délelőtt-délután. Május közepén bejött a tanterembe a rektor: – Álljanak fel azok, akik gyengeáramú villamosmérnökre jelentkeztek. Nem állt fel senki. – Hogy lehet ez, tizennégyen jelentkeztek... – Mi televíziós-nak... – Hát ez az! Ott álltunk megfürödve, ekkor sült ki, hogy Ford-ösztöndíjunkt villamosmérnöki tanulmányokra kaptuk. A villamosmérnöki karra felvételizni kellett, ezt megkönnyítendő, egy öreg prof májustól szeptemberig éjjel-nappal gyűrte az agyunkat. 1.200 felvételizőből 180-at vettek fel. Én voltam az egyetlen magyar, aki bejutott. A mérnök-kandidátusi diplomáig elvickéltem, kaptam az ösztöndíjat, és egyre inkább az irodalommal foglalkoztam.”

A hatvanas évek végén kezdte René Char „rendkívül összetett, intellektualizált költészetének” fordítását, s rádöbbent arra, hogy ugyanaz a szöveg sokféleképpen értelmezhető. *Vendégszövegek 1.* című kötetében (1971) a Char verseiből átemelt, több aspektusból értelmezett idézetek elegyednek a saját fantáziájából teremtett képelemekkel, gondolatöredékekkel. „Itt is él a látható nyelvi eszközökkel – írja Komoróczy –, a csend poétikájával (üresen hagyott féloldalak, oldalak, mozaikosan elszórt betűsorok, különféle tipográfiai betűjelzések). [...] Papp Tibor számára a költészet kreatív játék, szókombinációkból felépített mérnöki konstrukció.”

Ő maga pedig így fogalmazott: „A mai irodalmi művek három – sajátosságukban pontosan behatárolható – nyelvre támaszkodnak: az orálisra, amelyiknek művészi kifejezése a hangvers; az írott-beszéltra, amelyiknek művészete a klasszikus irodalom; és a látható nyelvre, amelyik a vizuális irodalomban nyeri el a művészi kiteljesedését. [...] Vannak statikus-látható versek és dinamikus-látható versek. A statikus-látható versek két nagy csoportra oszthatók: az egyik csoportban az írott-beszélt nyelv szerinti szintaxis mérvadó, a másik csoport a látható nyelv szerkezetére támaszkodik, azaz az írott-beszélt nyelv szintaxisát nem veszi figyelembe. A kaligrammának például négy változata van...”

1962-ben Nagy Pállal és Bujdosó Alpárral megalapította a magyar emigráció egyik legfontosabb irodalmi, kritikai, művészeti lapját, a *Magyar Műhelyt*, mely a hetvenes évek elejére avantgárd irodalmi fórummá vált (1989-ig Párizsban jelent meg, majd Budapesten). Az alapítók úgy vélték, hogy Magyarországon van ugyan a magyar irodalom súlypontja, de az határoktól függetlenül egységes, s már az első évfolyamban helyet kaptak benne Magyarországon élő írók is. elsősorban azokat a szerzőket karolták fel, akik irodalompolitikai okokból marginalizálódtak. Legnehezebb éveikben jelentek meg itt Nemes Nagy Ágnes, Hernádi Gyula, Pilinszky János, Mészöly Miklós munkái, különszámokat adtak ki Weöres Sándor, Kassák Lajos, Füst Milán, Szentkuthy Miklós, Joyce és Derrida tiszteletére, s megjelentek tematikus számok (pl. a francia modern irodalomról). A *Magyar Műhely* könyvkiadóként is működött, vállalva pl. a Nyugaton élő modern magyar szerzők első kötetének gondozását (Baránszky László, Bakucz József, Vitéz György, Kemenes Géfin László és mások felkarolását). 1972-től jelentették meg *d'Atelier* címmel a francia nyelvű testvérlapot, mely a francia irodalmi életben – a hozzá kapcsolódó szerzők (pl. Jacques Roubaud vagy Michel Deguy) révén – jelentős helyet vívott ki magának. Stephane Mallarmé a *Kockadobás (soha nem törli el a véletlent)* című művének igazi első kiadása – a költő egykori óhajának mindenben eleget téve –, kísérő tanulmányokkal a *d'Atelier* kiadásában jelent meg, 1980-ban. A *Kockadobás*ban kilenc különböző olvasási séma van.

„Az összes francia tipográfus megharagudott rám – idézte föl a publikálás történetét Papp Tibor. – Ők negyven éve álmodoztak arról, hogy megcsinálják, erre jöttünk mi, s készen lett egy év alatt. Mallarmé hosszú időn át, állandóan javítva az elkészült kefelevonatokot, foglalkozott a Nagy Múvel [élete végén, 1897-98-ban]. Így tizenegy kefelevonat-csomag lett, amiből hat egy párizsi műgyűjtőnél van, aki még azt is alig engedi meg, hogy valaki messziről ránézzen. Egy Valéry özvegyénél van, egy másik egy amerikai egyetemen... – gyakorlatilag hozzáférhetetlenek a levonatok, Mallarmé szándékának hiteles dokumentumai. Igaz, Gallimard 1914-ben egyszer kiadta, de nem olyan formában és nem azzal a betűtípussal, ahogyan azt Mallarmé kérte. Mi voltunk az elsők, akik rájöttünk arra, hogy ez a mű értelmét is megváltoztatja. [...] Sikerült aztán bejutni a műgyűjtőhöz – mint egy halálosan beteg magyar költő utolsó kívánságát teljesítendő. Véletlenül (!) nagyon náthás lettem, s a zsebkendőmbe rejtett mikrofényképezőgép minden egyes orrfújásnál felvette a lapozgatott kefelevonat oldalakat. Egy hónappal a zárás előtt jelentkezett Franciaország venezuelai nagykövete, aki egy angliai professzortól hallotta, hogy mit csinálunk. Ez roppant izgalmas, mondta, imádja Mallarmét, műgyűjtő ő is, és nála is van egy kefelevonat. Meg akarjuk nézni? Menjünk el, használjuk nyugodtan – meg volt oldva tehát a legalitási probléma.”

„Rögtön az első szám után nagy gondban voltunk a *d’atelier*-vel, mert a hatóságok többször visszautasították adómentességi kérelmünket – mesélte a Bujdosó által fölvetett interjúban. – Három-négy évvel 1968 után az apparátus a renitens szellemű fiatalokra és lapjaikra rendkívül érzékenyen reagált. Valaki okos azonban megsúgta, hogy mivel a *Magyar Műhely* – amelyik akkor már tizedik évfolyamában járt – szabályos adómentes folyóirat, különszámokat adhat ki, akár rendszeresen is. Ettől kezdve a *d’atelier* minden számát külön kiadásban a *Magyar Műhely* gondozta. Így bekövetkezett az a furcsa helyzet, hogy egy francia folyóirat, a *d’atelier*, amelynek a francia irodalomtörténetben ma már helye van, születésétől a haláláig egy magyar lap, a *Magyar Műhely* különkiadásaként jelent meg.”

„A *Magyar Műhely*nél egyébként mi nem kapcsolódtunk be a napi politikába. Nekünk az volt a politikánk, hogy az erkölcs és az etika kemény betartása lehet a leghatározottabb politika. Az egyik elképzelésünk például az volt, hogy a magyar irodalom értékrendjén változtassunk. Nem mi akartuk a helyére tenni, de arra gondoltunk, hogy lökdössük egy kicsit, hogy inkább a helyére kerüljön. Ebben az értékrendben a hetvenes évek elején olyan nevek voltak, akiket ma már senki nem ismer. Ki ismeri például Hárs Györgyöt vagy Csepeli Szabó Bélát, akik szinte a csúcson voltak? És ezekhez képest Weöres Sándor vagy Kassák Lajos csak egy-egy kis énekes volt... Mi elkészítettük a Weöres- és Kassák-számot is, volt Joyce-, Szentkuthy- és Erdély Miklós-számunk. Elérkeztünk immár a századik számhoz is. A szerkesztésbe bevontuk a fiatalabbakat, és azt már önmagában is elég nagy teljesítménynek tartom, hogy egy avantgárd folyóirat át tudja adni a következő generációnak a lapot. Nagy eredmény az is, hogy évente négyszer meg tudunk jelenni.”

Az, hogy kísérletező jellem, szinte semmit nem mond el Papp Tibor irodalmi habitusáról. 1985-től a *Polyphoenix* nemzetközi modern költői fesztivál alelnöke s a *Société de Bibliologie et de Schématisation* tagja volt, ahol a tipográfiai kutatócsoport vezetőjévé választották. 1992-ben a Francia Írószövetség vezetőségi tagja lett, és a *Le Temps des Cerises* kiadónál a *Collection Union des Écrivains* sorozat igazgatójává nevezték ki. A *Magyar Műhely* és a *d’atelier* mellett az első nemzetközi, csak számítógépen generált műveket közlő irodalmi folyóirat, a párizsi *alire* egyik alapítója. Harmincnál több könyvből változatos és gazdag életmű tárul föl. Prózaí művei, önéletrajzi ihletésű regényei, versei, vizuális költeményei, esszéi és tanulmányai műfaji gazdagságát mutatják. Előkelő helyet foglal el a világirodalom számítógépes költészetében is. Az első magyar automatikus versgenerátornak ő a megalkotója: a *Disztichon Alfa* (1994) mágneslemeze hatmilliárd (!) verseskötet anyagát rejt. [A disztichon egy hexameter és egy pentameter.]

Mit jelent az, hogy számítógéppel „íratja” a disztichonokat? A *Disztichon Alfa* által generált disztichonokat a néző bizonyos ideig láthatja, majd eltűnnek a sorok.

A néző nem tudja tárolni, így eltűnik annak a lehetősége is, hogy bármikor visszalapozhassunk... S a versgeneráló program tizenhatbillió „enyhén abszurd vagy pornográf” disztichont kínál az olvasónak. Ezek a művek a képernyőn több millió évre szóló, folyamatos és egyszeri olvasnivalót jelentenek.

Nagy Pál írja: „nyilvánvaló, hogy a tizenhatbillió disztichonból több billiót soha senki nem fog elolvasni, ezek azonban mégis léteznek, virtuálisan ott vannak a lemezen, benne vannak a gépben, előhívhatók. Ha most tesszük fel a kérdést, hogy mi a mű, látjuk, milyen nehéz erre válaszolni. Hiszen az érzékszerveinkkel letapogatható, vagyis a képernyőn megjelenő két sor is eltűnik olvasás után, s talán az életben soha újra nem realizálódik.”

„Papírra alapozott kultúránkban a papírra fektetett mű az, amit műnek tekintünk – mesélte Papp Tibor már párizsi műtermében is, mikor megmutatta akkor még csak kísérleti stádiumban (de kábelcsatornán már elérhető) programját. – Tehát ha valaki alkot egy szonettet, leírja papírra s odaadja valaki másnak, akkor egy művet ad oda. Ha Tóth Árpád egyik szonettjéről beszélünk, akkor úgy beszélünk róla mint önálló műről. Ugyanígy vagyunk a disztichonokkal is. És ha ebből indulok ki, akkor minden papírra nyomtatott disztichon egy mű. A mű. Két nyomtatott disztichon két mű, öt pedig öt mű. Én viszont, a nyomtatóm segítségével, naponta 11.520 művet tudok létrehozni. És itt valami nem stimmel. Mert holnap már 23.040 művem lesz, alig tizenöt nap múlva pedig 300 ezernél is több. Ha így folytatom két évig, akkor a magyar irodalom összes műveinek száma elenyészően csekély lesz az én műveim számához viszonyítva. Eszerint az elképzelés szerint tehát azok a disztichonok, melyek nem realizálódtak, nem is disztichonok? Hol kezdődik tehát a Mű?”

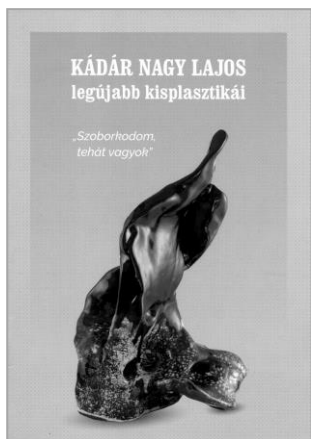
S mint fogalmazott Papp Tibor a költészet jövőjéről 1997 nyarán, Párizsból, *Az innovációról az avantgárd költészet felől* című tanulmányának záró megjegyzésében?

„A madártávlatból gyorsan átpásztázott irodalmi innovációk mindegyikében az avantgárd költő az irodalom egészén belül akarja műbeni jelenlétét jelentéssé tenni. Nem a képzőművészetben, nem a zenében, hanem az irodalomban. Ezért hangsúlyozza ki, hogy az új műfaj irodalmi műfaj, hogy az új mű, amit létrehozott, része az irodalomnak. Nyilvánvaló számára, hogy az új formák meghonosodása, klasszicizálódása a harmadik évezred első évtizedeire hárul, ami után viszont – az új műfajokban is – az utolsó szó a hagyománytisztelő költőké lesz.”

„SZOBORKODOM, TEHÁT VAGYOK”

Kádár Nagy Lajos kiállítása

Ebesen él a Holló László-díjas festő, Kádár Nagy Lajos. A látását három éve veszítette el, ma kerámia plasztikákat készít „látó ujjaiával”. Az idén 100 éves Magyar Vakok és Gyengénlátók Országos Szövetsége rendezett tárlatot műveiből a Fehérbot Napján a szövetség székházában.

Nagy Sándor, a MVGYOSZ elnöke a művész *Mózes útján (Vízfakasztó)* című kerámia kisplasztikáját adta át a közársasági elnöknek.

A FOTÓKAT ÉS A HÍRADÁST HAGYMÁSI ZOLTÁNTÓL KAPTUK – A FENTI KÉPEN A MŰVÉSZ EGYIK LÁTÁSSÉRÜLT SORSTÁRSA, KEZÉBEN A *KOLDULÓ SZERZETES* CÍMŰ ÉGETETT KERÁMIÁVAL

A centenárium alkalmából az október 15-i, Fehérbot Napja rendezvényei egy héten át tartottak, s a Hermina utcai székházban a nyitó napon mutatták be Kádár Nagy Lajos 30-30 festményét és kisplasztikáját (utóbbi művek égetése, színezése Bagossy Sándor fazekas, a Népművészet Mestere segítségével készült el). Erre az eseményre időzítették a „*Szoborkodom, tehát vagyok*” címmel megjelent, Kádár Nagy Lajos legújabb kisplasztikáit magyar, angol és német nyelven, illetve Braille-írással bemutató albumának átadását. A rendezvény fővédnöke Áder János köztársasági elnök volt, aki szintén megtekintette Kádár Nagy Lajos kiállítását.

NÉZŐ • PONT TÁMOGATÓI ÉS ELŐFIZETŐI

BODÓ ISTVÁN és felesége – Debrecen
CEZE ÚT- ÉS MÉLYÉPÍTŐ KERESKEDELMI ÉS SZOLGÁLTATÓ KFT. –
Debrecen – CZENTYE JÁNOS
DEBRECEN MEGYEI JOGÚ VÁROS KULTURÁLIS ALAPJA
KAPITÁLIS KFT. – Debrecen
MÁTÉ LÁSZLÓ – Debrecen
KÁDÁR NAGY LAJOS és felesége – Ebes
RÁCZ JÁNOS és felesége – Debrecen
SZABÓNÉ PAPP IBOLYA – Szekszárd
SER–MÜLLER KFT.– SERFŐZŐ ATTILA – Debrecen, Hajdúböszörmény
DR. SZELEKOVSKY SÁNDOR és családja – Mályinka
TIT STÚDIÓ EGYESÜLET – Budapest

www.tit.hu

BAKONSZEG

Fenyvesvölgyiné
Tóth Mária Zsuzsanna

BERETTYÓÚJFALU

Berettyó Kulturális Egyesület
Bihari Múzeum
és Sinka István Városi Könyvtár

BÁRÁND

dr. Palástiné Deli Elvira

BUDAPEST

Dr. Báger Gusztáv, dr. Bolvári-Takács Gábor, Erdélyi Magyar Nemzeti Tanácsért Alapítvány, dr. Koncz Gábor, Magyar Táncművészeti Egyetem, Nagy Gábor Miklós, Palásthy Lajos, Szabó Magda Szellemi Örökségéért Alapítvány, dr. Szulovszky János, dr. Szurmainé Silkó Mária, TIT Stúdió Egyesület, Vasné dr. Tóth Kornélia

DEBRECEN

Andics Árpád, Bényi Árpádné, Bereczki Gizella, Bodó István és felesége, Both Teodóra, Czentye János és családja, Erdélyi Márta, dr. Gesztelyi Istvánné, Hegyi Rezsóné, Imolay dr. Lenkey István, Horovitz Tamásné Szászi Erika, dr. Juha Enikő, Juha Richárd, Kiss József és Kissné Nagy Ilona, Korompai Balázs és Korompainé Mocsnik Marianna, Kovács István (Egri Borozó – ZH Galéria), dr. Kövér József, dr. Krénné Cserép Zsuzsanna, Kubinyi Sándorné, dr. Kurucz Márta, dr. Lévay Botondné, Magyarné Ember Mária, Májer István, Maksai János és felesége, Máté László, dr. Matolcsi Lajos, dr. Nagy Attila és felesége, Nagy Krisztina és Vass János, Nuridsány Éva, dr. Ötvös László, dr. Papp Gyula, Piskóty Teréz, Rác János és felesége, Sass Bálintné, dr. Takács Erzsébet Ildikó, Szabó András, dr. Tar Károly és T. Szoboszlai Katalin, Rózsa János és R. Poncz Mária, Tamás-Kis Andrásné, Tímár Tamás, Turcsányi Béla, Várkonyi Zsolt, dr. Virágh Mária.

DUNAKESZI Palásti Renáta	KOMÁROM Orbán Irén és családja
EBES Kádár Nagy Lajos és családja Dr. Hagymási Zoltán	KONYÁR Szőnyi Sándor és felesége
EGER Dr. Ködöböcz Gábor Szíki Károly	MÁLYINKA Dr. Szelekovszky Sándor és családja
ÉGERSZÖG Tóth György	MÁTÉSZALKA Reformátusok Szatmárért Közhasznú Egyesület Szatmári Múzeum Dr. Cservenyák László
ÉRD Skorniyák Ferencné Turner Zsuzsanna	MILOTA Milotai Református Egyházközség
GESZTERÉD Geszterédi Aranyszablya Társaság Alapítvány (Rác János)	NAGYVÁRAD Tőkés László
GÖMÖRSZŐLŐS É. Kovács László Gömörszőlős Község Önkormányzata Tompá Mihály Gömöri Kulturális Egyesület Trieber Júlia	NYÍREGYHÁZA Csordásné Szikora Erzsébet
GYULA Póka György	PANNONHALMA Gaál András és felesége
HAJDÚBÖSZÖRMÉNY Hajdúböszörmény Város Önkormányzata Illyés András Molnár Pál Pál Nagy Balázsné Sántha Antal Takács László (Művészeti Megálló Galéria) Tarczy Péter	PILISCSABA Családi Kriszta
HÓDMEZŐVÁSÁRHELY Hézsó Ferenc és felesége	SZEKSZÁRD Illyés Gyula Megyei Könyvtár Szabóné Papp Ibolya
KESZTHELY Dr. Sólyom Sándor	TISZADADA Boncsér Árpád
	VAJA Magyar Nemzeti Múzeum Vay Ádám Muzeális Gyűjteménye Molnár Sándor

MAGYAR MŰVÉSZETI
AKADÉMIA

TARTALOM

Egy kép – és egy befejezetlen életmű (<i>Gajdos János, a geszterédi parasztfestő emlékezete</i>)	487
<i>MARGÓ ÉS VENDÉGSÉG</i>	
TARCY PÉTER: <i>Balatoni Panteon („Non omnis moriar” – KELLEI GYÖRGY előszavával; Matyikó Sebestyén József portréjával)</i>	504
130 éve született Csont Ferenc festőművész	508
DR. OZSNYIK ISTVÁN versei	511
SERFŐZŐ ÁTTILA verse	514
Lant és Biblia (<i>150 éve hunyt el Tompa Mihály</i>)	515
A Kasseli Biblia hasonmás kiadása	524
GYÓRI KRISZTINA: <i>A csúf fiú</i>	528
<i>Kreatív irodalom</i>	
(Keresztesi Vivien, Filep Fruzsina, Mátyás Dorina, Volosinovszki Marianna, Tengeri Teodóra, Smidróczki Nikoletta, Szalmai Evelin stílusgyakorlatai)...	532
SZ. TÓTH GYULA Tanári noteszeiről	536
NAGY GÁBOR MIKLÓS: <i>Hexametert dobol ujjával</i>	539
NAGY GÁBOR MIKLÓS hexameterei	540
PÁVA SZILÁRD versei	544
PÁLFY JULIANNA: <i>Argentín tangó</i>	546
KÁNTOR ZSOLT versei	549
AGRIA 2018/ősz – In memoriam Kányádi Sándor	550
DR. KONCZ GÁBOR: A „fehéringes közmagyar” (<i>Kányádi Sándor köszöntése 2004-ben – és elkészítés 2018-ban...</i>)	551
Közvetítő (<i>Tanulmányok Hoppál Mihály 75. születésnapjára</i>)	559
VASNÉ DR. TÓTH KORNÉLIA: <i>Nagy László Lázár kisgrafikai világa</i>	566
<i>KÉPES KULTURÁLIS ÉS MŰVÉSZETI HÍREK</i>	
(A Hajdúsági Nemzetközi Művésztelep hírei; Matl Péter kiállítása; Impressziók a Modemben; Gonda Zoltán 75; Tamus István 65; D. Király Sándor 60; Fekete Bori-díjasok; Makoldi-hagyaték a fővárosban; A Déri Múzeum új kiállításairól)	568
Gáborjáni Szabó Kálmán a debreceni rézmetsző diákok nyomában	575
Medgyessy Ferenc halálának 60. évfordulóján	583
<i>Protestáns hősök 3.</i>	588
Átmenet (Kustár Gábor szobrai a Vojtina Bábszínházban)	593
Negyedszázad a kortárs képzőművészet szolgálatában (<i>Molnár Sándor és a vajai nemzetközi művésztelepek 25 éve</i>)	598
<i>MEGNYITÓK</i>	
Fények, tájak, lelkek, erők és kötődések (<i>A 2. Szatmári Művésztelepről</i>)	605
Fény felé (<i>Rácz Imre új kiállítása</i>)	613
California Blue (<i>Rákos Éva festményei</i>)	616
Óperencián innen (<i>Kubinyi Krisztina festménykiállítása</i>)	619
Hol kezdődik tehát a Mű? (Emlékezés Papp Tibor halálakor)	624
<i>Lapzárta: „Szoborkodom, tehát vagyok” (Kádár Nagy Lajos kiállítása)</i>	629